

سال دوم، شماره سه (پیاپی: ۶)، شهریور ۱۳۹۸
فصلنامه پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار

ISSN: 2645-4866

پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار

گردشگری پایدار با محوریت باززنده‌سازی سازه‌های
دستکند دزفول

میترا آزاد، میترا کامرانی فر، شیما خدابنده‌لو، اسماعیل مهدوی

فرصت‌ها و چالش‌ها در گردشگری ساحلی؛ مطالعه موردی:

غرب مازندران

زیباوردی پسندی

سناریوهای توسعه پایدار طبیعت‌گردی در استان چهارمحال

و بختیاری

فرحناز ابراهیمی

ارزیابی چالش‌های جذب گردشگری رویداد با استفاده از مدل

SWOT؛ مطالعه موردی: روستای سیف‌آباد از توابع

شهرستان کوهرنگ

جواد دیواندری، فرانک ایل بیگی پور

بررسی راهکارهای اقلیمی اجرای بام در بافت سنتی بوشهر

وحید مقیمی، کیانا کیانی برازجانی، فاطمه امیرزاده، دریا بحرینی،

سمیرا قنواتی

پژوهش های گردشگری و توسعه پایدار

فصلنامه پژوهش های گردشگری و توسعه پایدار

سال دوم، شماره ۳ (پیاپی: ۶)، شهریور ۱۳۹۸

شاپا: ۴۸۶۶-۲۶۴۵

شواری علمی تحریریه:

دکتر غلام حسن جعفری، عضو هیئت علمی دانشگاه زنجان

دکتر ابوالفضل قنبری، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر حسین کریم زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر حسین نظم فر، عضو هیئت علمی دانشگاه اردبیل

دکتر علیرضا محمدی، عضو هیئت علمی دانشگاه اردبیل

دکتر بهار بیشمی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

دکتر لیلا حبیبی، عضو هیئت علمی دانشگاه مازندران

دکتر سجاد باغبان ماهر، عضو هیئت علمی دانشگاه هنر اصفهان

دکتر مصطفی عمادزاده، عضو هیئت علمی دانشگاه شیخ بهائی

دکتر بنفشه ماستری فراهانی، عضو هیئت علمی موسسه آموزش عالی مازیار

صاحب امتیاز و مدیرمسئول:

بهنام کبیری

زیر نظر شورای سردبیری

مدیر داخلی: منیژه ملائی

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین

خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی

انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

انتشارات هنر و علوم دانشگاهی

تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸،

پلاک ۳۹۳، تلفن: ۰۲۱ ۳۳ ۸۴۰۷ ۹۲

فراخوان پذیرش مقاله

گردشگری آمیزه‌ای از فعالیت‌های گوناگون از حمل‌ونقل و تغذیه تا اقامت و مدیریت رویدادها است که در جهت خدمت‌رسانی به گردشگران، به صورت زنجیره‌ای بهم پیوسته ایفای نقش می‌کند. درک جنبه‌های مختلف تأثیر این فعالیت فرهنگی بر توسعه اقتصاد ملی و زندگی اجتماعی مردم، مستلزم همفکری اندیشمندان رشته‌های مختلف و درهم آمیزی تجارب دست‌اندرکاران آن است. موفقیت چشمگیر راهبردهای توسعه مبتنی بر توسعه گردشگری در دنیا، موجب تشویق مدیران، کارشناسان، دانشگاهیان، حرف و صنوف مختلف در بهره‌گیری بیشتر از مزیت‌های گردشگری شده است.

تنها با انتشار پژوهش‌ها و تجربیات عملی محققان و اندیشمندان این حوزه، امکان آشنایی با مسایل و چالش‌های توسعه از یکسو و ارائه راهکار برای برون‌رفت از تنگناها، از سوی دیگر امکان پذیر می‌گردد. «نشریه عملی تخصصی پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار» برآن است تا با حمایت اندیشمندان، اساتید، پژوهشگران، کارشناسان و دانشجویان رشته‌های مختلف، زمینه ارتقا توانمندی‌ها و ظرفیت‌های توسعه گردشگری فراهم نموده و بستر مناسبی برای ارائه آخرین پژوهش‌ها و مطالعات در این حوزه باشد. از اینرو از تمامی محققین علاقه‌مند به گردشگری دعوت می‌شود تا مقالات علمی خود را از طریق وب سایت [www. TRSD. ir](http://www.TRSD.ir) به نشریه ارسال نمایند.

برای ارسال مقاله به نشریه کافی است تا در وب سایت ثبت‌نام نموده و با ورود به پنل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید. پس از بررسی اولیه و داوری علمی از طرف تحریریه جهت انتشار مقاله با نویسندگان رابط تماس گرفته خواهد شد.

محورهای نشریه پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار

- مبانی و پایه‌های نظری گردشگری و توسعه پایدار مدیریت گردشگری
- گردشگری، اکوتوریسم و محیط‌زیست
- مدیریت و بازاریابی گردشگری
- برنامه‌ریزی فضایی مجتمع‌های گردشگری
- برنامه‌ریزی گردشگری منطقه‌ای
- معماری، شهرسازی و توسعه گردشگری
- جغرافیا، آمایش سرزمینی و گردشگری
- گردشگری، توسعه فرهنگی- اجتماعی
- گردشگری، اقتصاد و مدیریت
- مطالعات میان رشته‌ای در گردشگری و دیگر موضوعات مرتبط

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	گردشگری پایدار با محوریت باز زنده سازی سازه های دستکند دزفول میترا آزاد، میترا کامرانی فر، شیما خدابنده لو، اسماعیل مهدوی
۱۷	فرصت‌ها و چالش‌ها در گردشگری ساحلی؛ مطالعه موردی: غرب مازندران زیبا وردی پسندی
۲۳	سناریوهای توسعه پایدار طبیعت‌گردی در استان چهارمحال و بختیاری فرحناز ابراهیمی
۳۱	ارزیابی چالش‌های جذب گردشگری رویداد با استفاده از مدل SWOT؛ مطالعه موردی: روستای سیف آباد از توابع شهرستان کوهرنگ جواد دیواندری، فرانک ایل بیگی پور
۵۷	بررسی راهکارهای اقلیمی اجرای بام در بافت سنتی بوشهر وحید مقیمی، کیانا کیانی برازجانی، فاطمه امیرزاده، دریا بحرینی، سمیرا قنواتی

گردشگری پایدار با محوریت باز زنده سازی سازه های دستکند دزفول

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۳/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۴/۳۰

کد مقاله: ۷۸۶۹۷

میترا آزاد^۱، میترا کامرانی فر^۲، شیمای خداپنده لو^۳،
اسماعیل مهدوی^۴

چکیده

گردشگری پایدار رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلندمدت صنعت گردشگری بدون اثرات مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی است. گردشگری شهری پایدار دو اصل مهم بازیابی منابع فرهنگی و رشد اقتصادی را دنبال می‌کند و دستیابی به آن بدون برنامه ریزی نخواهد بود. مردم دزفول به منظور مقابله با وضعیت آب‌وهوایی حاد منطقه دست به ساخت بناهای متناسب با اقلیم و بدون نیاز به استفاده از انرژی‌های فسیلی برای سرمایش و گرمایش با دستاورد حفظ محیط زیست زده‌اند. شواهد، بقایای قمش‌ها، سربطاق‌ها و کت‌ها از جمله آثار منحصر بفرد معماری دستکند برجای مانده در منطقه برای مقابله با وضعیت آب‌وهوایی خوزستان هستند. سازه‌های نام برده در مواردی مانند شهرها و راه‌های زیرزمینی برای فرار از تنگنای شدید اقلیمی به صورت مجموعه‌های به هم پیوسته عمل می‌کردند که تا زمان معاصر استفاده از آن‌ها در منطقه رایج بوده است. در پژوهش حاضر ضمن معرفی سازه های دستکند دزفول و عوامل شکل‌گیری آن، طرح احیای این نوع معماری برای اولین بار با رویکرد گردشگری پایدار و تبدیل به پیاده‌راه‌های زیرزمینی ارائه خواهد شد. روش داده‌اندوزی در این پژوهش بر اساس فعالیت‌های میدانی، مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با صاحب‌نظران و مردمانی است که تجربه استفاده از این نوع معماری را در زندگی روزمره خود داشته‌اند. روش تحقیق در این نوشتار به صورت ترکیبی از تفسیری-تاریخی و توصیفی-تحلیلی می‌باشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که استفاده از این سازه‌های بومی در صنعت گردشگری دارای اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی در منطقه و جامعه محلی می‌باشد.

واژگان کلیدی: گردشگری، توسعه پایدار، معماری دستکند، پیاده راه زیرزمینی، دزفول

۱- استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، عضو هیئت علمی گروه مرمت دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
۲- دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مرمت بنا دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران؛ mitra.kamranifar@gmail.com
۳- دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مرمت میراث شهری پردیس هنرهای زیبا، تهران، ایران
۴- کارشناس ارشد رشته طراحی شهری دانشگاه جندی شاپور، دزفول، ایران

۱- مقدمه

امروزه صنعت گردشگری یکی از سه صنعت برتر جهان از نظر ایجاد اشتغال و درآمد ارزی مطرح است. گردشگری عامل مهم و اساسی برای توسعه و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مناطق و همچنین یکی از روش‌های پررونق گذران سال‌ها و اوقات فراغت به شمار می‌رود. این صنعت که از آن به عنوان صنعت نامرئی یاد می‌شود موجب توسعه همه جانبه مناطق شده، مشاغل بی شماری ایجاد کرده و باعث ارتقاء سطح دانش و آگاهی انسان‌ها می‌شود و به همین دلیل به عنوان پدیده‌ای مهم در تسهیل امر توسعه به شمار می‌رود (گولتا، ۱۳۸۴: ۳۴). بنا براین بازدید از منابع فرهنگی و تاریخی یکی از بزرگترین، فراگیرترین و رو به رشدترین بخش‌های صنعت گردشگری عصر حاضر است. توسعه پایدار یکی از مهمترین راهبردهای توسعه محسوب می‌شود که ضرورت‌های مطرح شده به منظور جذب گردشگر و افزایش درآمد، لزوم شناخت و استفاده عملی از جاذبه‌های توریستی و اکوتوریستی مؤثر در گردشگری را ایجاد کرده است. توسعه پایدار برای گردشگری باید با هدف بهبود کیفیت زندگی ساکنان، به بهینه سازی منافع اقتصادی، حفاظت از محیط زیست طبیعی جوامع کمک کند و موجب فراهم کردن تجربه‌ای با کیفیت بالا برای بازدیدکنندگان و گردشگران شود (choi, 2006: 275). بنا به تعریف سازمان جهانی جهانگردی، توسعه پایدار گردشگری فرایندی است که با کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای بازدیدکنندگان و به همان نسبت با حفاظت منابع محیط طبیعی و انسانی در ارتباط است (قدمی، ۱۳۹۰: ۶۵). کشور ایران، از میراث فرهنگی ۵۰۰۰ ساله‌ای برخوردار است که در برگیرنده تمدن‌های ادوار مختلف تاریخ بشری است و از نظر وجود بناهای تاریخی کمتر کشوری قابل مقایسه با ایران است. به طوری که از طرف سازمان جهانی یونسکو، ایران به عنوان یکی از ۱۰ کشور مهم جهان با آثار ارزشمند تاریخی معرفی شده است (راستادبروجردی، ۱۳۹۶: ۸۸). در این میان در شهر باستانی دزفول با پیشینه‌ای تاریخی از زمان ساسانیان علاوه بر جای دادن آثار و بافت‌های تاریخی فراوان در دل خود در راستای برقراری تعادل درست با محیط و دارا بودن بستر سخت "کنگلومرای*"، شاهد ساخت سازه‌های معماری در درون زمین هستیم. شناخت اینگونه معماری به صورت مستقل و یا در پیوند با بافت معماری اطراف خود کمک شایانی به درک سیر تحولات معماری و زیستگاه‌های انسانی در طول تاریخ می‌کند. اینگونه معماری که تا چندی پیش جزء لاینفک زندگی مردمان این منطقه بوده نشان از سنتی پویا در منطقه دارد. شناخت و بررسی ابعاد مختلف گونه‌های معماری دستکند باقی مانده، امکان حفاظت از این گونه معماری و مجموعه‌های سنت زندگی بخشی از مردمان این منطقه را که به فراموشی سپرده شده میسر می‌سازد و با توجه به خاص بودن اینگونه معماری با احیای آن‌ها می‌تواند گام موثری در توسعه صنعت گردشگری خوزستان و حفظ فرهنگ و هویت تاریخی باشد که بیانگر قرن‌ها تجربه ایرانیان برای سازگاری با طبیعت در این منطقه است. در این پژوهش مسئله‌ای که مد نظر قرار گرفته این است که از نظر ماهیت سازه‌ای و معماری مجموعه آثار دستکند دزفول چگونه اند؟ احیا این آثار به چه صورت می‌تواند انجام شود و در صنعت گردشگری گام بردارد؟

روش داده‌اندوزی در این پژوهش بر اساس برداشت میدانی می‌باشد که سپس با مطالعات کتابخانه‌ای برداشت‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. روش تحقیق به صورت ترکیبی از تفسیری-تاریخی و توصیفی-تحلیلی می‌باشد. پیشینه تحقیق در این پروژه شامل چندین مقاله به صورت مجزا از سازه‌های دستکند با تأکید بیشتر بر شواهد می‌باشد. در این مقاله برای اولین بار معرفی و دسته‌بندی کلی این سازه‌های منحصر بفرد پرداخته شده و طرح احیای آن‌ها ارائه می‌شود.

۲- تعریف گردشگری و گردشگری پایدار

گردشگری شامل مجموعه فعالیت‌هایی است که گردشگر در طول مدتی که به دلایل شخصی و کاری خارج از مکان زندگی و کاری خود انجام می‌دهد. بر اساس تعریف ارائه شده از سوی سازمان جهانی گردشگری، گردشگری به عمل فردی گفته می‌شود که بیش از یک روز به مسافرت می‌رود و در آن مکان که خارج از محیط زندگی وی است، برای مدتی کم‌تر از یک سال جهت تفریح، تجارت و اهداف دیگر اقامت می‌نماید (اسماعیلزاده، ۱۳۹۶: ۵۷).

گردشگری پایدار ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی را در بر دارد، اما همواره محیط در آن مورد تأکید قرار گرفته است. باید به این نکته اشاره داشت، هنگامی که یک فعالیت بدون آن که به محیط (طبیعی و انسانی) و منابع مورد نیازش آسیب وارد کند، برای مدت زمان زیادی ادامه یابد، به «شرایط پایدار» دست یافته است. توسعه پایدار گردشگری، فرایندی است که با کیفیت زندگی میزبان، تأمین تقاضا و بازدیدکنندگان و به همان نسبت حفاظت منابع طبیعی و انسانی در ارتباط است. بر این اساس گردشگری پایدار اینگونه تعریف می‌گردد: به عنوان یک چارچوب آلترناتیو گردشگری، برای بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان،

* Conglomerate

نام نوعی از جنس بستر زمین است که به دلیل دانه بندی مناسب شن و ماسه و ترکیبات آهکی؛ در معرض رطوبت زمین بسیار سخت می‌شود که به آن بتن طبیعی نیز می‌گویند.

فراهم کردن کیفیت بالایی از تجربه برای بازدید کنندگان و حفظ کیفیت محلی که هم جامعه میزبان و هم بازدید کنندگان به آن وابسته است (زردان، ۱۳۹۴: ۷).

گردشگری پایدار به عنوان پدیده ای سازگار با محیط، از لحاظ اقتصادی امکان پذیر و از لحاظ اجتماعی مورد قبول است و مشروط به حفظ محیط زیست و هماهنگی فعالیت های گردشگری با ارزش اقتصادی و محلی است. گردشگری پایدار سعی در تنظیم روابط بین جامعه میزبان، مکان گردشگری و گردشگران دارد چرا که این رابطه می تواند پویا و سازنده باشد و به دنبال تعدیل فشار و بحران بین این عناصر است تا آسیب های محیطی و فرهنگی را به حداقل رسانده، رضایت بازدید کنندگان را فراهم آورد و به رشد اقتصادی ناحیه کمک کند (دلشاد، ۱۳۹۶: ۷۶).

۳- عوامل اثرگذار بر گردشگری شهری و جذب گردشگر

برای اینکه بتوان برای نخستین بار گروه یا افرادی را به عنوان گردشگر جذب نمود باید دارای یکسری پتانسیل بود که این ها می تواند شامل مشخصه های جغرافیایی، دینی، تاریخی، فرهنگی و... باشد. به عنوان مثال مسافرت به کشورها جهت بازدید از دریاها و کوه ها و جنگل ها در زمره مشخصات جغرافیایی و بازدید از شهرهایی همچون واتیکان یا مکه در زمره مشخصات دینی و بازدید از اهرام مصر و تخت جمشید را می توان در زمره مشخصات تاریخی قرار داد. علاوه بر این موضوعات عناصر بسیار ریز و درشت دیگری در این مقوله درگیرند که عبارتند از: مبللمان شهری، برندگذاری های خاص، خصوصیات ژئوپلیتیکی، طراحی معماری شهرها، محصولات فرهنگی و سنتی، خصوصیات اخلاقی مردم و طرز برخورد آنان، نحوه مدیریت شهری و سیاست های تدوین شده را می توان به عنوان سایر عوامل موثر بر جذب گردشگر نام برد.

۴- معماری پایدار

به طور کلی معماری پایدار را می توان معماری دانست که نسبت به ویژگی ها و شرایط محیطی و مکانی پاسخگو است و از قابلیت های بستر خود در راستای ایجاد شرایط محیطی مطلوب استفاده بهینه می نماید. یعنی کمترین صدمات را بر محیط زیست دارد. علاوه بر این نسبت به تغییرات، شرایط و نیازها انطباق پذیر و تداوم پذیر است و به عبارت دیگر معماری منحصر به فردی است که ضمن توجه به نیازهای زیبا شناختی با ظرفیت های طبیعی و اکولوژیک بستر خود نیز منطبق است (صمدی، ۱۳۹۴: ۷). که معماری دستکند دزفول را میتوان گونه ای از معماری پایدار دانست.

۵- گردشگری و آثار معماری

در بسیاری از شهر ها و روستاها گسترش و رونق گردشگر مدیون معماری است، تا جایی که می توان در گردشگری شهری و روستایی، معماری را از جاذبه های اصلی دانست. ارزش گذاری میراث معماری سنتی برای مقاصد گردشگری، یکی از راه های بسیاری است که در آن می توان این میراث را از گزند آسیب حفظ نمود. عوامل بسیاری در معماری هر منطقه تاثیرگذار است که از مهمترین آن ها می توان به مذهب، اقلیم، فرهنگ، تکنولوژی، جغرافیا و نفوذ بیگانگان اشاره کرد. با بررسی معماری هر منطقه ای که ویژگی های خاص خود را دارد تاثیرات فوق کاملا مشهود است. این تاثیرات است که در مناطق مختلف سبب تفاوت آثار معماری و جذاب بودن آن ها برای گردشگران می شود (فرجی راد، ۱۳۹۷: ۵۲).

۶- موقعیت جغرافیایی و اقلیمی دزفول

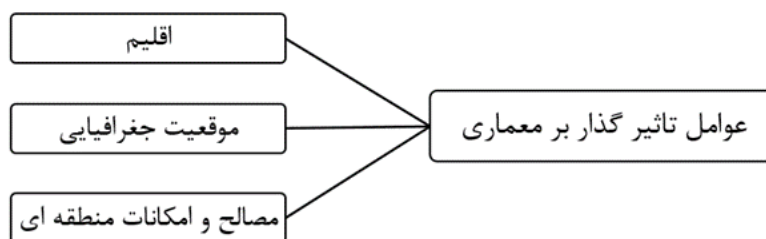
شهر دزفول جزو استان خوزستان در جنوب غربی ایران واقع شده است، و در ۲۵ و ۳۲ عرض شمالی و ۴۸ و ۲۸ طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع است (امام اهوایی، ۱۳۸۲: ۳۲). این شهر در ساحل شرقی رود « دز » و در جنوب غربی رشته کوه زاگرس قرار گرفته است. دزفول، مکان یابی هنرمندانه به صلح در کنار رودخانه دز و به خدمت گرفتن عوارض توپوگرافیک مشرف به رودخانه دارد (صفایی پور، ۱۳۹۰: ۱۰). شهر دزفول دارای آب و هوای گرم و نیمه مرطوب و درجه حرارت تابستانی آن متجاوز از ۵۵ درجه سانتیگراد است (تابان، ۱۳۹۱: ۲).

تصویر ۱- عکس هوایی از شهرستان دزفول. (منبع: گوگل ارث)

۷- معماری بافت قدیم دزفول

قرار داشتن دزفول در اقلیم گرم و نیمه مرطوب باعث ایجاد بافت شهری و فرم ابنیه ای شده که حالت بینابین با بافت شهری و فرم ابنیه در دو منطقه گرم و خشک و گرم و مرطوب است (مهدوی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۶۲). از اساسی‌ترین ویژگی تمامی بافت سنتی برخورد بدون تخریب و همسازی با پدیده‌های طبیعی است. آفتاب شدید و دمای بالای (همراه با رطوبت نسبی) اصلی‌ترین معضل اقلیمی این شهر است. معمولاً در بحث تأثیر اقلیم بر شکل‌گیری فضاها، شرایط آب و هوایی مد نظر است اما در این جا جنس خاص زمین (بافت کنگلومرایی) و قرارگیری شهر در ارتفاعی بالا نسبت به رود، سبب رسیدن به راه حلی جدید یعنی ساخت فضاها در زمین‌های متعدد زیر زمینی در مقابل با گرمای محیطی شده است (مسعودی‌نژاد، ۱۳۹۴: ۸).

نمودار ۱- عوامل تأثیر گذار بر معماری (منبع: نگارندگان)

۸- بناهای زیر زمینی در اقلیم های گرم و خشک

به دلیل اینکه دمای زیر زمین در تابستان نسبت به دمای خارج کمتر و در زمستان بیشتر است، به جز در کناره دریای خزر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان، اغلب خانه‌های قدیمی دارای زیرزمین بوده‌اند و به ویژه در فصول گرم، از آن استفاده می‌شده است. در بناهای مناطق خشک، با کم شدن سطح خارجی نسبت به حجم بنا و به دنبال کاهش درصد دریافت تابش، به دلیل تراکم و فشردگی، سطح آفتاب خور کمتر شده و حرارت داخل بنا تا حدودی مورد کنترل قرار می‌گیرد. در بناهای زیر زمینی برای عدم دارا بودن سطح آفتاب خور، جذب انرژی تابشی به کمترین میزان خود رسیده و در نتیجه دمای به مراتب مطلوب‌تری برای استفاده مهیا می‌گردد. از دلایل دیگر استفاده از فضاها در زیر زمینی غیر از گرم بودن منطقه، خاک و زمین مناسب و ترکیب عالی آن بوده است. این فضاها در دل خاک توسط پوسته ضخیم زمین اطراف خود محافظت شده باعث می‌گردد که حرارت و گرمای خارج به سادگی به فضای زیر زمین نفوذ نکند (خدابخشیان، ۱۳۹۳: ۳۸).

۹- گونه شناسی معماری دستکند

در دسته بندی کلی، می‌توان سه گونه از معماری دستکند ارائه کرد. گونه نخست شامل ساخت و سازها در حفره‌ها و سرپناه‌های طبیعی است که به طور عمده در آن‌ها کندو کاو صورت نگرفته است و انسان با ایجاد الحاقاتی به عنوان سقف و یادوار و یا کف در آنجا سرپناه و فضاها را مورد نیاز خود را تأمین کرده است. این فضاها شامل مجموعه‌ای زیر صخره و یا بین صخره هستند.

در گونه دوم، در ابتدا فعل کردن به صورت افقی انجام می شود، چرا که دسترسی به مجموعه از سطح زمین یا سطحی بالاتر از زمین انجام می گیرد؛ و بدین خاطر آنها را می توان آثار دستکند افقی نامید.

در دسته سوم، ابتدا فعل کردن به صورت عمودی انجام می شود، این دسترسی از طریق پله ها، رمپ ها و یا چاه های منتهی به درون بستر محقق می گردد، و به همین دلیل می توان این گونه آثار را دستکند عمودی نام نهاد (اشرفی، ۲۸:۹۰).

۱۰- مجموعه آثار معماری دستکند زیر زمینی دزفول

اقلیم گرم و جنس خاک کنگلومرای دزفول گذشتگان را بر آن داشته که فضاهای در زیرزمین جهت ایجاد شرایط آسایش حرارتی تعبیه کنند. واژه های شبستان، شوادون، سربطاق، قمش، کت معرف استفاده از فضاهای زیر زمینی و دستکند در دزفول می باشند.

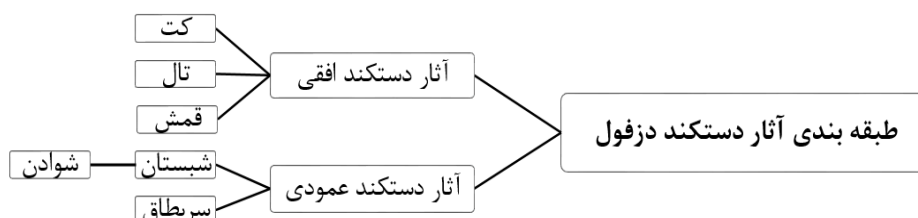
جدول ۱- گونه های مختلف معماری دستکند در دزفول (تنظیم و گردآوری: نگارندگان)

ردیف	معرفی	تصویر
۱	کت: حفره هایی که بر اثر شدت جریان رودخانه (در دوره های زمین شناسی) بر پیکره ی صخره ها پدیدار شده و یا به توسط دستان مردمانی سخت کوش حفر گردیده است.	
۲	شبستان: بنای زیر زمینی به شمار می رود که در عمق (حداکثر ده پله) در خانه های که دارای وسعت زیادی بوده و صاحبخانه فردی متمکن بوده ساخته می شد.	
۳	شوادون: عنصری است مجزا از سازه کلی بنا به عمقی ۱۰ تا ۱۲ متر حفر شده در دل زمین.	
۴	سربطاق: مجرای متاثر از مسیر قمش ها در محلات شهری بوده که دسترسی به آب برای اهالی یک محله امکانپذیر می نموده است.	
۵	قمش: نوعی کانال و قنات ویژه در شهر دزفول بین دو بخشی از رودخانه که از زیر ساختمان های شهر می گذشته و محل دسترسی به آب بوده است.	

۱۱- دسته بندی سازه های دستکند دزفول براساس نوع افقی و عمودی

موضوع استفاده از اختلاف سطح یعنی فرو رفتن در زیر زمین تا حد زیادی به شرایط زمین و همچنین آب و هوا بر می گردد. یعنی بخاطر وجود سنگ ،لایه و یا بستری که می توان حفاری کرد به جای دیوار سازی سعی شده سنگ را بتراشند و در مواردی گرما مزید بر علت شده است. در دزفول از زمان ایلامیان مساله آبرسانی به زمین های حاصل خیز موضوع جدی بوده است به گونه

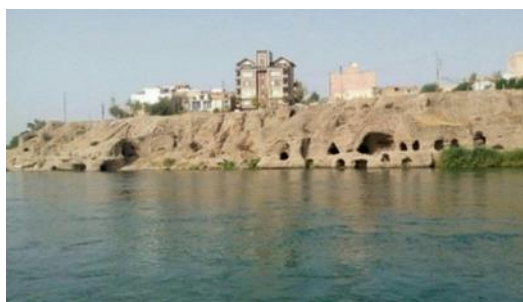
ای که در بستر رودخانه کانال‌های آبرسانی (قمش) حفاری می‌کردند طول این کانال‌ها گاه ۱۲-۱۴ km بوده است. وقتی این کانال‌ها وارد محله‌های مسکونی می‌شدند یک سری فضا برای دسترسی دائمی ایجاد می‌کردند که به آنها سربطاق می‌گفتند. سربطاق‌ها فضایی عمومی در یک محله مسکونی و مکانی بوده که به ما کمک می‌کرده به سطح رودخانه نزدیک شده و آب را به نیت آب آشامیدنی از آنجا استخراج کنیم. شوادون‌ها نیز نوعی سیستم تکامل یافته از سربطاق‌ها بوده‌اند که در مواردی می‌توانستند به قمش راه داشته باشند. به طور کلی در دزفول بناهایی را که بر روی بلندی بوده‌اند و اختلاف سطح زیادی با رودخانه داشته به صورت عمودی حفر می‌کردند تا به تراز رودخانه نزدیک شوند (شوادون خانه تیزنو). و آنهایی که به تراز رودخانه نزدیک بوده مانند کت‌ها و خانه قلچچی نیازی به حفاری عمودی نبوده و در افق حفر می‌شدند.

نمودار ۲- طبقه بندی آثار دستکند دزفول - (منبع: نگارندگان)

۱۱-۱- سازه‌های دستکند افقی

کت‌ها: این آثار به دو دسته دستکند صرف و ترکیب دستکند و دست ساز با مصالح بنایی تقسیم می‌شوند. این سازه‌ها به صورت خطی در دل صخره‌های کنار رودخانه حفر می‌شوند. در گذشته اغلب برای فرار از گرمای طاقت‌فرسای تابستان مورد استفاده مردم بوده‌اند. دیواره کت‌ها ارتفاعی بین ۲ تا چهار متر داشته و سقف آن‌ها به وسیله سنگ‌های ریز و درشت که به شکل طبیعی زمین می‌باشند، تزیین شده‌اند. مساحت کت‌ها بسته به امکان توسعه و کاربرد آنها از ۵ مترمربع شروع شده و تا بیش از ۱۰۰ مترمربع نیز حفر می‌شوند. در گذشته که وسایل خنک کننده مانند امروز وجود نداشت مردم دزفول برای فرار از گرمای هوا در تابستان و هم چنین استفاده از آب رودخانه دز، شنا کردن در آن و لذت بردن از محیط، این فضاها را در صخره‌های مجاور رودخانه دز ایجاد کرده‌اند و به آن‌ها پناه می‌بردند. امروزه کت‌ها همچنان محبوبیت خود را حفظ کرده و به محلی تفریحی با کارکرد گردشگری تبدیل شده‌اند. با توجه به ابعاد اکثراً کت‌هایی که بین ۵ تا ۵۰ مترمربع هستند به صورت دستکند صرف و با سقف تخت حفاری شده‌اند اما با بزرگ شدن ابعاد نیاز به کمک از مصالح بنایی به دلیل مقاوم کردن این سازه شده است. واحد‌های شکل گرفته معمولاً به صورت یک طبقه‌اند و بنا بر ضرورت نورگیری و به تبعیت از فرم بستر، مجموعه به صورت خطی دیده می‌شود. جز در خروجی معمولاً روزن دیگری در نما دیده نمی‌شود. نمای اصلی عمدتاً شامل بستر طبیعی است که حفره‌هایی در آن به چشم می‌خورند.

تصویر ۳- نمایی از کت‌های حاشیه رودخانه دز (منبع: نگارندگان)

تصویر ۲- نمایی از کت‌های حاشیه رودخانه دز (منبع: حشمت ۱۳۹۵)

تصویر ۵- مقطع یک از کت های دزفول - (منبع: حشمت- نیلوفر، ۱۳۹۵)

تصویر ۴- مقطع شماتیک از کت های دزفول (منبع: نگارندگان)

تال: کانال های افقی کم عرض هستند که ارتباط زیرزمینی بین شوادران های همجوار را تأمین میکنند. این تونل ها علاوه بر دسترسی، باعث به جریان افتادن هوا می شوند. گاه این تال ها ارتباط بین چندین واحد همسایگی و محله را تأمین کرده و از طریق آخرین واحد مجاور رودخانه به حریم رودخانه منتهی می شده است. (محل اتصال تال به حریم مجاور رودخانه را کت میگویند) از کت هوای خنک حاشیه رودخانه وارد تال ها و سپس به شوادران ها منتقل می شده است. در مواردی فقط برای حریم خصوصی تال ها را مشبک می کرده اند.

قمش: در جلگه خوزستان شهرهایی همچون دزفول و شوشتر و جندی شاپور (گندی شاپور) قدیم به جهت دارا بودن بستر سنگی مناسب (کنگلومرایی) و آب های سطحی فراوان، شرایط مطلوبی برای حفر قنات های رودخانه ای داشته اند. قنات های رودخانه ای در دزفول به نام " قُمِش " و در شوشتر به نام " سَفْتِه " معروف بوده اند. این سیستم آبرسانی علاوه بر دارا بودن عناصر تشکیل دهنده قنات های معمول ایرانی به جهت نحوه بهره گیری از آب و ورود به داخل محله های شهری دارای عناصر دیگری همچون در آبه (محل ورودی آب به تونل آب بر)، و سربطاق (مجرای با شیب 45 درجه تا محل جریان آب در مجرا (کوره قنات) بوده است که این تدابیر در پی دستیابی به آب و استحصال آب رودخانه جهت شرب و مصرف کشاورزی جهت زراعت صورت پذیرفته است (دزآب، 1390:20).

تصاویر ۶- کانال قمش مومنان - (منبع: نگارندگان)

به طور کلی قمش ها قبل از ایجاد شبکه های جدید لوله کشی شهری رواج داشته اند و منبع تأمین آب آشامیدنی و همچنین تأمین آب زمین های کشاورزی اطراف دزفول را بر عهده داشته اند (امام اهواری، ۱۳۸۲:۹۰). مردم دزفول با سازه قمش خاطرات فراوانی دارند، سقاها با مشک از طریق سربطاق خود را به آب می رساندند و مشک های خود را از آب پر و به خانه ها می بردند. مردم در آب جاری آن شنا می کردند و بسیار از اشخاص برای فرار از گرمای طاقت فرسای روز در کت های آن استراحت می کردند و با توجه به گفته اهالی قدیمی این شهرستان علاوه بر کاربردهای یاد شده از این سازه منحصر بفرد مردم در هشت سال جنگ تحمیلی نیز به عنوان پناهگاه و امداد رسانی به مصدومان از این مسیرهای پرخاطره استفاده می کردند

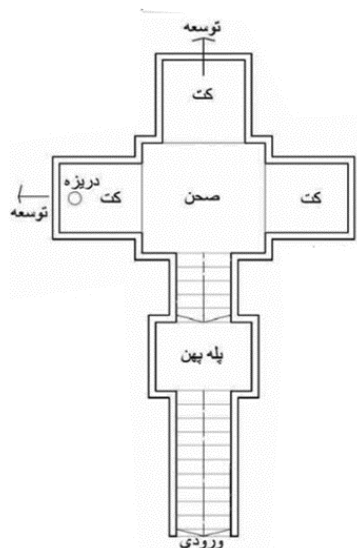
۱۱-۲- آثار دستکند عمودی

سربطاق: در بعضی از محله های شهر دزفول برای دست یابی به آب قنات (قمش) که از زیر زمین می گذشت مسیری حفر شده است. به این مسیرهای دست یابی به آب قنات در گویش محلی "سربطاق" می گویند. در واقع سربطاق ها سرداب و یا شوادران هایی هستند با عمق بیشتر، با ورودی هم سطح زمین که به صورت اوریب (۴۵ درجه) و به وسیله پله جهت دستیابی به آب قنات بوده اند.

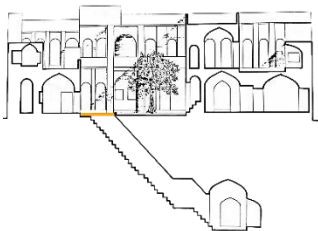
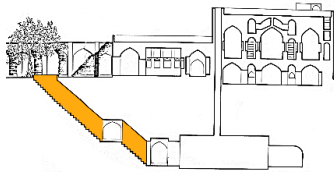
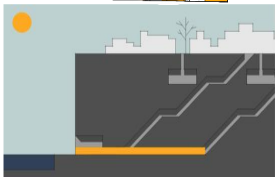
تصویر ۷- مسیر ورودی سربطاق چوقابافان - (منبع: نگارندگان)

شوادون: کلمه شوادون چنانچه در کتاب "شهر های ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان" آورده شده از ریشه "شوتا پوتا" است (عنایت‌اله، ۱۳۷۷: ۲۹۲). این واژه که در قدیمی ترین متون در رابطه با فضا های زیر زمینی به زبان پهلوی آمده است، به معنی "شربک بودن در کندن کت" می باشد (امام اهواری، ۱۳۸۲: ۹۲). شوادون به عنوان یکی از فضاهای دستکند در معماری زیرزمینی دزفول بشمار می رود که با در نظر گرفتن اصول و فن حفاری معماران سنتی با توجه به جنس زمین سخت (کنگومرا) نسبت به حفر این فضاهای زیرزمینی اقدام و بدون اجرای دیوار و سقف بعضا با عمق بیش از ۱۰ متر از سطح زمین ایجاد میکردند لذا در تابستان که گرمای محیط به بیش از ۵۰ درجه می رسد بدلیل وجود دروزه و به کمک جریان هوای طبیعی و ایجاد کوران هوا (سیرکولاسیون) سبب خنکی هوای زیرزمین شده و گاها اختلاف دمای شوادن با فضای خارج از آن به ۲۵ درجه و بیشتر نیز می رسد (واحد پژوهش شهرداری دزفول، ۱۳۹۰: ۲). بسیاری از شوادان ها دارای ارتباطی زیرزمینی با یکدیگر و سازه قمش هستند. بدین شکل یک ارتباط همسایگی در زیر زمین شکل می گیرد. این مجموعه پیچ در پیچ ساختمانی، بخش بزرگی از خانه های شهر قدیم را در زیر به هم وصل می کند و در نهایت از طریق شوادان های خانه های همجوار رودخانه دز، به این رودخانه متصل میشود.

نقشه ۱- پلان عمومی شوادن ها (منبع: بینا - ۱۳۸۷)

جدول ۲- اجزای شوادون - (تنظیم و گردآوری: نگارندگان)

ردیف	اجزای شوادون	تصویر	مقطع
۱	ورودی		
۲	پلکان		
۳	پله پهن		
۴	صحن		
۵	کت		
۶	تال		
۷	دریزه		

*منبع: رحیمیه، فرنگیس. (۱۳۵۳)

**منبع: بینا، محسن. (۱۳۸۷)

***منبع: صفایی، محمدمهدی. (۱۳۹۲)

۱۲- پیوندهای اجتماعی بین سازه های دستکند

ارتباطات زیرزمینی شواهدی همجوار و دسترسی به ساحل رودخانه از زیر زمین با هدف مقابله با گرمای شدید تابستان و نیز با اهداف دفاعی و مقابله با تهاجمات دشمن باعث شکل گیری یک زندگی زیرزمینی در دزفول قدیم گردیده است. در برخی از شواهدان ها تمامی لوازم زندگی وجود داشته است و مردم مبادلات و مراودات اجتماعی را در روزهای گرم تابستان به این مکان منتقل میکرده اند. به این شکل حریم همسایگی در زیر زمین نیز تعریف داشته است. تال ها به عنوان ارتباط دهنده شواهدان ها به یکدیگر، مرز همسایگی را تعریف می کرده اند. همچنین شواهدان ها به وسیله ی تال ها به قمش ها راه داشته و این ارتباط همسایگی و رفت و آمد تا کناره رودخانه ادامه پیدا می کرده است. در مواردی تال ها با استفاده از آجر مشبک می گردیدند و به این ترتیب حریم های خصوصی شکل می گیرد و فقط جریان هوا عبور می کرده است. به هر حال زندگی روزانه با حفظ حریم های خصوصی همانند آنچه روی زمین اتفاق می افتاده است در زیر زمین و از طریق شواهدان ها و مسیرهای ارتباطی بین آنها جاری بوده است؛ شواهدان ها به مثابه واحدهای مسکونی و تال ها به مثابه کوچه ها و معابر دسترسی عمل می کردند، و آنچنان که پیش تر گفته شد در هشت سال جنگ تحمیلی نیز به عنوان پناهگاه و امدادسانی به مصدومان از این مسیرهای زیرزمینی استفاده می شده است. با وقوع دگرگونی های بنیادین در ساختارهای کالبدی و اجتماعی شهرها و سکونتگاه های انسانی در دوران معاصر و تغییر نگرش های معماران و شهرسازان و پدید آمدن نوعی تمایز جدی میان برش های زمانی گذشته و حال، شرایط جدیدی برای شهر ها و سکونتگاه های بشری رخ داده است. متأسفانه در سال های اخیر به علت تغییر شرایط زندگی، این سازه های منحصر بفرد (دستکند) که جزئی از فرهنگ مردمان منطقه بوده اند به دست فراموشی سپرده شده و استفاده ای ندارند. قمش ها و سربطاق ها تماماً از آوار پر شده و از یادها رفته اند، جز در چند سال اخیر که به دست یکی از مردم خیر دزفول یکی از ۱۵ سربطاق این منطقه به اسم سربطاق چوقابافان (قمش مومنان) از زیر خاک بیرون آمده و در حال مرمت می باشد. در اکثر موارد دیگر شواهدان ها نیز یا پر شده و یا به عنوان انباری استفاده می شوند، باید به این چنین سازه ها صنعتی منحصر بفرد در دیار دزفول و به عنوان یک خلاقیت در معماری سنتی دزفول نگریست. تلاش در جهت شناخت و معرفی عناصر ارزشمند تاریخی که به مثابه هویت هر فرهنگ می باشند و حفاظت از آن ها، مهمترین هدف این تحقیق و پژوهش هایی از این دست است، که می توانیم با ارائه طرح پیاده راه زیر زمینی در این مکان ها روح قدیم این سازه ها را تا حدی در آن ها بدیم. با توجه به مطالب ارائه شده به بررسی علل استفاده از پیاده راه های زیر زمینی می پردازیم و طرح مرمت سازه های دستکند دزفول ارائه خواهد شد.

۱۳- تکامل تاریخی فضاهای زیر زمینی شهری

گرچه ساخت و ساز زیرزمینی برای بشر پدیده جدیدی به شمار نمی رود اما همواره از آن به عنوان تفکری نوین یاد می شود. استفاده از فضای زیرزمینی با غارهایی که به عنوان سکونتگاه و برای ذخیره سازی غذا توسط انسان اولیه به کار می رفت، آغاز شده است. در شهرهای قرون وسطایی گذرگاه های زیرزمینی برای انتقال اضطراری و جابجایی های مخفیانه جزء لاینفک فضاهای شهری آن زمان بوده است. پیشرفت اساسی در حوزه فناوری های ساخت و ساز در طول قرن بیستم به شکوفایی توسعه فضای زیرزمینی شهری منتهی شد. اواخر قرن بیستم به طور ویژه پیشرفت هایی در حوزه ساخت و ساز زیرزمینی رخ داد که توسعه روبه جلو فضای زیرزمینی شهری در شهرهای متراکم، از جمله تونل های بزرگ در زیر سطوح کم عمق را ممکن ساخت (کریمی، ۱۳۸۹: ۷).

۱۴- محیط زیست طبیعی و سیستم های پیاده روی زیرزمینی

دلایل استفاده از پیاده راه های زیر زمینی را می توان در منابع طبیعی مانند زمین شناسی شهری، توپوگرافی، خاک، آب و هوا و سیستم بیولوژیکی محیط زیست جستجو کرد. در این میان بهبود شرایط هوا (آب و هوای منطقه) می تواند یکی از اصلی ترین دلایل روی آوردن به سیستم پیاده راه زیر زمینی باشد (Cui, 2010: 4). در شهرهایی با شرایط آب و هوایی سخت مثل تورنتو و مونترال در کانادا، سیستم پیاده راه زیرزمینی محیط پیاده روی کنترل شده (از لحاظ آب و هوایی) فراهم می آورد، همچنین در شهرهای با تراکم زیاد مثل توکیو، ژاپن و شانگهای چین، سیستم پیاده راه زیرزمینی، فضاهای شهری قابل مقایسه با آنچه در سطح خیابان رخ می دهد، ارائه می نمایند (Jianqiang (Cetal, 2011:29).

۱۵- مشخصات فیزیکی فضاهای زیرزمینی شهری

فضاهای زیرزمینی شهری از مشخصات یا ویژگی های طبیعی برخوردارند به طوری که توجه خاصی به آنها معطوف شده است. این ویژگی ها در بسیاری موارد موجب صرفه جویی های فراوانی در هزینه های شهری می گردد. در جدول ۳ مهمترین ویژگی ها ارائه شده است.

جدول ۳- مشخصات اساسی فضای زیر زمینی - منبع: (کریمی، ۱۳۸۹: ۸).

ردیف	مشخصه	توصیف
۱	عایق بندی	فضاهای زیر زمینی چندان از عوامل بیرونی تاثیر نمی پذیرند و تاثیر آن ها بر محیط بیرونی کمتر از امکانات رو زمینی است (مانند: صدا).
۲	ثبات دما	نیاز چندان به گرما و یا سرما وجود ندارد، بسیاری از امکانات زیر زمینی ابتدا نیازی به تعدیل دما ندارند.
۳	حفاظت	فضاهای زیر زمینی ارتباط محدودی با بیرون دارند و جریان جابجایی از طریق این مناطق ارتباطی، به راحتی قابل کنترل هستند.
۴	آسیب پذیری در برابر سیل	سیل می تواند آسیب شدید و غیر قابل پیش بینی به ساختارهای زیرزمینی وارد سازد، مانند ساختار سطح بالایی که بر اثر وزن آب تخریب می گردد.
۵	آسیب پذیری در برابر زلزله	ساختارهای زیر زمینی عمیق نسبت به ساختار های رو زمینی در برابر زلزله اساساً آسیب کمتری می بینند.
۶	فرصتی برای قرار گیری در مجاورت امکانات موجود	در مناطق شهری، فضای سطحی اغلب به ساخت و ساز های ارزشمند اختصاص می یابد و فضای زیرزمینی تنها موقعیت موجود برای تسهیلات جدید در منطقه مورد نیاز است.

جدول ۴ : مزایای استفاده از شبکه پیاده راه زیرزمینی ، (تنظیم و گردآوری : نگارندگان)

ردیف	مشخصه	توصیف
۱	اقلیمی	فراهم ساختن پناهگاهی برای عابران پیاده در فصول با آب و هوای سخت
۲	مقیاس شهری	کاستن فشار کشمکش های عرضه و تقاضا منابع زمین و فضای شهری استفاده بهینه از طبقات بلااستفاده ساختمان ها
۳	قانونی	در بعضی کشورها، محسوب نشده طبقات زیرزمین به عنوان نسبت مساحت طبقه (FAR)
۴	اقتصادی	پوشش بخشی از هزینه های بالای قیمت زمین و استفاده مفیدتر از فضای شهری کسب سود بیشتر برای مالکانی که به این شبکه متصل هستند
۵	دسترسی	دسترسی سریع تر به فضاهای عمومی یکپارچه سازی عملکرد شهری
۶	ترافیکی	به حداقل رساندن درگیری های خودرو ها با عابر پیاده

۱۶- نمونه موفق بین المللی استفاده از فضاهای زیرزمینی

شهر مونترال دارای آب و هوا بسیار سرد مخصوصاً در فصل زمستان می باشد و این آب و هوای بسیار سرد و نامناسب احتمالاً قوی ترین عامل در شکل گیری و توسعه شبکه پیاده زیرزمینی و توجه به محیط های محافظت شده می باشد. بنابراین این شبکه با فراهم ساختن فضایی با دمای مطلوب آب و هوایی که از آن به آسایش اقلیمی یاد می شود، باعث جذب حداکثری شهروندان و تجمع خرده فروشی ها در این شبکه شده است. بنابراین دمای مناسب، تجمع عابران پیاده، اختلاط کاربری ها و فعالیت های متنوع تجاری و اداری، این شبکه را به فضای شاد و سرزنده تبدیل نموده است.

تصویر ۸-۹- تفاوت اختلاف دما در فضای خارج و فضای داخل شبکه پیاده راه زیرزمینی. بالا: شبکه پیاده راه زیرزمینی، پایین: بخشی از شهر مونترال در فصل زمستان

۱۷- طرح احیا سازه های دستکند دزفول

با توجه به مطالب ارائه شده شاهد این هستیم که فضاهای زیرزمینی دارای پتانسیل های فراوانی بوده و تأثیر به سزایی در بهبود محیط زندگی شهری از جنبه های مختلف دارند. موزه لور پاریس، واحد های صنعتی زیر زمینی هلستینکی فنلاند، تونل بیگ دیگ بوستن، و شهر مونترال کانادا برخی از نمونه های موفق بین المللی هستند که از این پتانسیل به درستی استفاده کرده اند. از آنجا که سال های سال سازه های دستکند دزفول پیوندی ناگسستنی با جغرافیا و اقلیم و فرهنگ مردم منطقه داشته اند و در سخت ترین شرایط اقلیمی، به کمک مردم منطقه آمده است، اینک بر ماست حفاظت و احیای این ارثیه مقدس و پرسود نیاکانمان که می توانیم با ارائه طرح پیاده راه زیر زمینی در این مکان ها روح قدیم این سازه ها را تا حدی در آن ها بدمیم چرا که این سازه ها در گذشته نیز چنین کاربری داشته اند با احیای سازه های دستکند معرفی شده می توانیم محلی منحصر بفرد برای گردشگران داخلی، خارجی و همچنین استفاده برای مردم محلی به وجود آوریم، همانطور که پیش تر گفته شد یکی از دلایل جذب گردشگران منحصر بفرد بودن محل گردشگری می باشد و با توجه به اینکه این سازه ها به صورت معدود در ایران استفاده شده و شرایط محیطی مطلوبی برای مردم منطقه به وجود آورده و جز آثار معماری پایدار می باشد، با رسیدگی و خاک برداری این سازه های پر شده و مرمت آن ها می توانیم گامی در جهت شناخت و بوجود آوردن محیطی خاص و مطلوب برای گردشگران ایجاد کنیم. ورودی و خروجی سازه های دستکند نیز مشخص می باشد هر مسیر یک ورودی از لبه رودخانه داشته و در مسیر خود در محلات مسکونی نیز از طریق سربطاق ها می توانیم ورودی - خروجی داشته باشیم.

نقشه ۲- محل سربطاق های دزفول - (منبع: میراث فرهنگی دزفول)

۱۸- پیشنهادات و معیارها و راهکارها در طراحی

- پیشنهاد می گردد با وضع مقررات تشویقی از سوی مراجع ذی ربط مانع از پر شدن شوا دون های باقی مانده شود، و همچنین با وضع تسهیلاتی برای مالکانی که مسیر حرکت این سازه ها از زیر ملک آن ها می باشد مالکان را ترغیب به مرمت این سازه های منحصر بفرد نموده.

- معرفی نمودن زمین به عنوان بهترین پناهگاه و عایق حرارتی.
- احترام به چگونگی مدیریت سستی این سازه ها.
- واگذاری مدیریت این مسیرهای گردشگری به افراد بومی منطقه.
- حفاظت از محیط متاثر از این سازه ها با هدف سازگری بیشتر گردشگری با محیط زیست.
- ترویج برنامه های آموزشی صنعت گردشگری در مؤسسات و واحدهای آموزشی موجود در سطح منطقه.
- انجام اقدامات آموزشی و آگاه سازی مردم بومی درباره منافع حاصل از توسعه گردشگری و حضور گردشگران در منطقه.

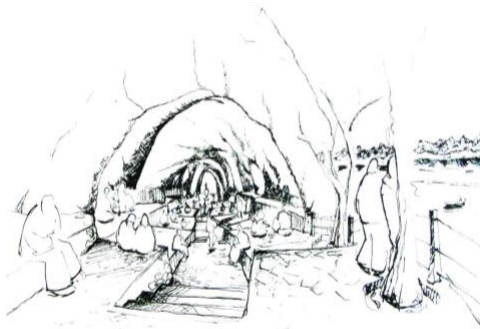
۱۹-تصاویری از طرح احیا سازه های دستکند

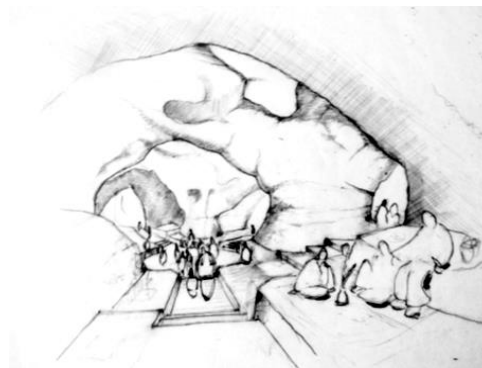
تصویر ۱۰- مرمت بخشی از قمش مومنان- (منبع: نگارندگان)

تصویر ۱۱- مرمت بخشی از سربطاق چوقابافان- (منبع: نگارندگان)

تصویر ۱۲- اسکیس احیای سازه های دستکند دزفول- منبع: (حشمت، نیلوفر ۱۳۹۵)

تصویر ۱۳- اسکیس احیای سازه های دستکند دزفول- منبع: (حشمت، نیلوفر ۱۳۹۵)

نتیجه گیری

پرداختن به فضای زیرزمینی (شبكة پیاده راه زیرزمینی)، زمینه ای برای استفاده مطلوب تر از منابع شهری و فراهم ساختن فضای مناسب برای گردشگری و عابران پیاده می باشد. دزفول شهری است که با معماری خود از شاخصه های تاریخ معماری در ایران و خوزستان محسوب می شود که معماری بومی این شهر منطبق و سازگار با شرایط اقلیمی و محیطی می باشد. احیاء و بازسازی این سازه های دستکند که بخشی از تاریخ شهر دزفول است می تواند موجب جذب گردشگران و علاقمندان به هنر

معماری و در کل تاریخ و هنر این سرزمین باشد، همچنین فضاهای زیر زمینی می توانند در راستای توسعه پایدار شهری بکار گرفت شوند. فضاهای زیرزمینی با ثبات دمایی و نیاز کمتر به سرمایش و گرمایش و به میزان قابل ملاحظه ای در مصرف انرژی صرفه جویی می نماید. این امر گام مهمی در توسعه پایدار شهری است. برنامه ریزی و طراحی فضاهای زیر زمینی در این فرایند می تواند نتایج زیر را به همراه داشته باشد:

- تداوم حیات و فعالیت های خصوصی و عمومی در اقلیم ناسازگار
- برخورداری فضاهای زیرزمینی از پایداری بالا در سوانح و مواقع بحرانی نظیر زلزله
- توسعه زیر سطحی می تواند آلودگی های صوتی، بصری و هوا را کاهش داده و تعادل محیطی و اقلیمی را به همراه داشته باشد.

تلاش در جهت شناخت و معرفی عناصر ارزشمند تاریخی که به مثابه هویت هر فرهنگ می باشند و حفاظت از آن ها، مهمترین هدف این تحقیق می باشد و امید است با در نظر گرفتن موارد فوق گامی در جهت بهبود وضعیت این سازه ها و استفاده هر چه مفید تر از آنها صورت گیرد. چرا که این سازه های منحصر بفرد جای مانده از نیاکانمان می تواند باعث جذب گردشگران بی شماری در منطقه شود و آنچه مسلم است جایگاه خاص صنعت گردشگری در اقتصاد کشورها و نقش فعال و مؤثر آن در ارتقای ساختار اجتماعی- فرهنگی و محیطی جوامع میزبان می باشد. به امید روزی که هر ایرانی به بافت ها و معماری سنتی منطقه خود افتخار کند.

منابع

- امام (اهوازی)، سیدمحمد علی(۱۳۸۲). تاریخ جغرافیایی دزفول. دارلمومنین. ۹۵۵،۵۳۳۲.
- اسماعیل زاده، حسن. اسماعیل زاده، یعقوب. (۱۳۹۶). شناسایی مولفه های تاثیر گذار و تاثیر پذیر گردشگری پایدار در شهرهای ساحلی (نمونه موردی: بندر انزلی). فصلنامه علمی پژوهشی فضای جغرافیایی. شماره ۷۷. ۶۰-۵۵.
- اشرفی، مهناز. (۱۳۹۰). پژوهشی در گونه شناسی معماری دستکند. دو فصلنامه دانشگاه هنر، نامه معماری و شهرسازی. شماره ۷. ۲۵-۴۷.
- بیبا، محسن. (۱۳۸۷). تجزیه و تحلیل اقلیمی شوادون ها در خانه های دزفول. نشریه هنرهای زیبا. شماره ۳۳. ۳۷-۴۶.
- تابان، محسن. پورجعفر، محمدرضا. پمانیان، محمدرضا. حیدری، شاهین. (۱۳۹۱). تاثیر اقلیم بر شکل تزیینات معماری با تکیه بر تحلیل میزان سایه اندازی خوون چینی های آجری بافت تاریخی دزفول. نقش جهان. شماره ۳. ۱۱-۱.
- حشمت، نیلوفر. (۱۳۹۵)، پروژه درس شناخت معماری بناهای تاریخی کت های دزفول. دانشگاه شهید بهشتی. تهران.
- خدابخشیان، مقدی. مفیدی شمیرانی، مجید. (۱۳۹۳). فضاهای زیرزمینی در معماری بومی اقلیم گرم و خشک ایران. هویت شهر. شماره ۳۵. ۱۷-۴۴.
- دلشاد، علی. ابوهاشم آبادی، فرزانه. قاسمیان صاحبی، ایمن. (۱۳۹۶). الویت بندی و تعیین روابط شاخص های سنجش پایداری توسعه گردشگری. فصلنامه مطالعه مدیریت گردشگری. شماره ۳۹. ۷۳-۹۴.
- راستادبروجنی، مرضیه. سارلی، رضا. خوجه، یعقوب. خداداد، مهدی. (۱۳۹۶). واکاوی اثرات بافت های تاریخی بر توسعه گردشگری فرهنگی شهرستان گمیشان. فصلنامه میراث و گردشگری. شماره ۵. ۸۷-۱۰۸.
- رحیمیه، فرنکیس. ربویی، مصطفی. (۱۳۵۳) شناخت شهر و مسکن بومی ایران، شرایط آب و هوایی گرم و مرطوب دزفول- شوشتر. زیبا تهران. تهران.
- زردان، میثم. منصوربهمنی، مسلم. (۱۳۹۴). گردشگری روستای و اصول توسعه گردشگری پایدار. همایش ملی عمران و معماری با رویکرد توسعه پایدار. فومن. دانشگاه آزاد اسلامی واحد فومن و شف. ۱۵.
- صفایی پور، مسعود. احمدی، رضا. داوودی، انیس. (۱۳۹۰). تاثیر رودخانه دز و عوارض توپوگرافیک حاشیه آن بر پدافند بین عامل در بافت تاریخی شهر دزفول. همایش ملی باستان شناسی و معماری سازه های آب دزفول، دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول. NCAAD01-005
- صمدی، ژیلا. وطن خواه، میلاد. حسینی نژاد، منصوره. (۱۳۹۴). بررسی نقش گردشگری و معماری پایدار در راستای تحقق توسعه پایدار. همایش ملی عمران و معماری با رویکرد توسعه پایدار. فومن. دانشگاه آزاد اسلامی واحد فومن و شف. ۱۰.
- عنایت الله، رضا. (۱۳۸۷). شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان. تهران. انتشارات علمی فرهنگی. ۷۶،۷۶۰۹۵۵.
- فرجی راد، عبدالرضا. افتخاریان، بهنام. (۱۳۹۷). بررسی نقش معماری در صنعت گردشگری، مطالعه موردی: معماری ایران. فصلنامه فضای گردشگری، شماره ۳. ۴۹-۶۷.

- قدمی، مصطفی. (۱۳۹۰). ارزیابی و تدوین استراتژی مقصد در چارچوب توسعه پایدار گردشگری، نمونه موردی: کلان شهر مشهد. مطالعه و پژوهش های شهری و منطقه ای. شماره ۹. ۵۹-۸۲.
- کریمی، مهرداد. نگین تاجی، صمد. (۱۳۸۹). جایگاه فضاهای زیرزمینی در طرح های شهری. تهران: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران.
- گولتا، گولیلمو. افضلی نژاد، محمد حسن. (۱۳۹۱). روانشناسی توریستی. انتشارات تالار کتاب. تهران. ۳۳۸،۴۷۹۱.
- مسعودی نژاد، مصطفی. مترقی، شیرین. مبین، آذین. (۱۳۹۴). بررسی تناسب حیات و تاثیر آن بر جهت گیری درب شوادون در خانه های سنتی دزفول. همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران. موسسه معماری و شهرسازی سفیران مهرازی با همکاری دانشگاه علم و هنر یزد. ۱۵.
- مهدوی نژاد، محمد جواد. منصورپور، مجید. مسعودی نژاد، مصطفی. (۱۳۹۵). جایگاه اقلیم در ترکیب بندی بناهای معاصر، مطالعه موردی: خانه های دوران قاجار در شهر دزفول. هویت شهر. شماره ۲۶. ۶۱-۷۴.
- مصاحبه با جناب آقای قلیان صاحب و مرمتگر قمش چوقابافان و جناب آقای دکتر نادر پور موسی.
- choi, jianqiang. (2006). Sustainable indicators for managig commurity tourism. tourism managment 22, 1247-1289.
- Cui, jianqiang. (2010). Analysis of Motivations of Developing Underground Pedestrian Systems - Decisive Effect of Weather Conditions. Walk 21 Conference, The Hague, (pp. 1-10). Netherlands.
- Jianqiang Cetal. (2011). Influencing Factors for Developing Underground Pedestrian Systems in Cities. Australasian Transport Research Forum (pp. 28-30). Adelaide, Australia: website: <http://www.patrec.org/atrf.aspx>

Sustainable Tourism with a Focus on the Revitalization of Dezful Handmade Structures

Mitra Azad¹, Mitra Kamranifar^{2*}, shima khodabandelo³, esmaeil mahdavi⁴

¹Professor of architecture, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

² Corresponding author, master student of restoration, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

³ Master student of urban heritage conservation, Tehran Fine Arts University, Tehran, Iran

⁴Master of urban design, Jundi Shapur University of Technology, Dezful, Iran

Abstract

Sustainable tourism is a comprehensible approach requiring long-term progress in tourism industry, without any destructive impact on natural ecosystems. Urban sustainable tourism follows two important principles, reclamation of cultural resources and economic growth, which cannot be achieved without planning. In an attempt to overcome the severe climate conditions in the region, the people of Dezful have started to build climate-accommodating structures without needing fossil fuels for heating and cooling processes to protect the environment. Shavadoons, remainder Qomeshs, Sarbetaghs and Kats are some special Troglodytic Architecture monuments remaining in the region for subduing the climate conditions of Khoozestan. The aforementioned structures would sometimes act as connected complexes and are like underground cities or roads to escape from sever climate crisis and using them had been common practice until contemporary times. The present study attempts to introduce the Troglodytic Architecture monuments, discuss the multiple factors important in formation of these traditional structures and revive the functionality of this type of architecture for practical usage and transforming them to underground walk roads of tourism industry. The methodology of data collection in this study is based on field activities, library studies and interviews with experts and people who have used this kind of architecture on daily basis. The method of research in the present study is a combination of historical-descriptive-analytical explanations. The results indicate that using these native structures in tourism industry has positive economic, social, cultural and environmental advantages for the region and the local community.

Key words: tourism, sustainable development, underground walk road, Troglodytic Architecture, Dezful

سال دوم، شماره ۲ (پیاپی: ۶)، شهریور ۱۳۹۸

پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار

فصلنامه علمی تخصصی پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار

*mitra.kamranifar@gmail.com

فرصت‌ها و چالش‌ها در گردشگری ساحلی (مطالعه موردی: غرب مازندران)

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۴/۱۰

کد مقاله: ۱۹۱۳۹

زیبا وردی پسندی^۱

چکیده

گردشگری یکی از منابع درآمد ملی محسوب می‌شود؛ هیچ کشور و منطقه‌ای وجود ندارد که فاقد شرایط اولیه لازم برای توسعه گردشگری باشد. شمال تا جنوب، غرب تا شرق ایران دارای پتانسیل‌های بالای گردشگری می‌باشد همین امر کشور ایران را در زمینه گردشگری میان کشورهای دیگر متمایز کرده است. یکی از شاخه‌های گردشگری در ایران، گردشگری ساحلی است؛ بالاخص سواحل شمالی ایران (به طور موردی غرب مازندران) که به دلیلی وجود انواع جاذبه‌های طبیعی نزدیک هم (جنگل، دریا، کوه) مسافران زیادی را پذیرامی باشد، این حجم از توریست که به این منطقه وارد می‌شوند هر چند باعث رونق گردشگری و رشد مثبت اقتصاد مردم بومی می‌شود اما در کنار مزایای زیادی که دارد با معایبی هم همراه است؛ این مقاله سعی کرده است که به اثرات مثبت و منفی این صنعت بپردازد و راه کاری برای به حداقل رساندن اثرات تخریبی نشان دهد. برای یک برنامه‌ریزی صحیح و اصولی در زمینه گردشگری (گردشگری ساحلی) مردم و دولت مکمل هم هستند؛ علاوه بر آن با دادن آگاهی‌های لازم (میزبان و مهمان) در این زمینه می‌توان هم فرصت‌های زیادی از لحاظ اقتصادی و اجتماعی ایجاد کرد و هم از پیامدهای منفی آن از جمله آلودگی‌های بصری، آلودگی بر هوا، آب و خاک جلوگیری کرد. روش به کار گرفته در این مقاله کتابخانه‌ای است، نگارنده سعی کرده است از کتاب‌هایی که در این زمینه به رشته تحریر در آمده و مقالاتی که به چاپ رسیده استفاده کند.

واژگان کلیدی: گردشگری، سواحل شمالی، فرصت‌ها، تهدیدها

۱- مقدمه

گردشگری به عنوان یکی از پویا ترین فعالیت‌ها در جهان مطرح است و درصد بالایی از این صنعت پویا بر طبیعت گردی استوار است؛ این طبیعت گاه بیابان است و گاهی جنگل، گاهی کوه و گاهی دیگر ساحل؛ که در هر صورت گردشگران زیادی را به خود جذب می‌کند. ایران نیز به علت تنوع آب و هوایی همه ی مظاهر طبیعت را در خود جای داده است، از میان گردشگری طبیعت یا همان اکوتوریسم، گردشگری ساحلی رونق بیشتری دارد چرا که دوسوی شمال و جنوب ایران را دریا فراگرفته است. در این راستا، سواحل مازندران بالاخص غرب مازندران (شهرهای رامسر، تنکابن، عباس آباد، چالوس و نور) در این صنعت رشد قابل توجهی کرده است. این منطقه به علت نزدیکی دریا با کوه و جنگل مسافران زیادی را در خود جای داده است، در نتیجه این نوع گردشگری برای اهالی این منطقه مثبت ارزیابی شده و باعث درآمدزایی مردم منطقه می‌شود، اما کنار پیامدهای مثبت زیادی که این نوع گردشگری دارد با پیامدهای منفی نیز روبرو است، پیامدهایی که هم جنبه ی فرهنگی دارند، هم اجتماعی و هم اقتصادی. در نتیجه برای برون رفت از این پیامدهای منفی مردم و دولت باید دست به دست هم داده با آگاهی‌های لازم و ایجاد راهکارها این اثرات تخریبی را به حداقل برسانند.

کتاب‌های زیادی در زمینه ی گردشگری و آثار زیست محیطی تالیف و چاپ شده است، به عنوان نمونه محمد حسین پاپلی یزدی کتابی در زمینه ماهیت گردشگری دارد و یا زهرا پوروخشی و رمضان زاده لسبویی در کتابشان آثار زیست محیطی در سواحل را مورد بررسی قرار دادند و یا فصلنامه های علمی که در این زمینه مطالبی را به رشته ی تحریر در آورده است اما کتابی که در آن از تهدیدها و چالش‌ها سخن گفته شود و به طور مجزا آن را مورد بررسی قرار دهد تالیف و چاپ نشده است. گردشگری به عنوان صنعتی برتر در جهان امروز شناخته شده است که به سبب آن بسیاری از کشورهای جهان توانسته اند وضعیت خویش را در حد قابل توجهی بهبود بخشند، چرا که هر منطقه پتانسیل‌های بالقوه ای برای گردشگری دارد که با شناخت آن‌ها و مدیریت همه جانبه، آن پتانسیل‌ها به بالفعلیت می‌رسند که در این صورت باعث به حرکت در آمدن چرخ‌های این صنعت نوپا می‌شوند.

گردشگری تعاریف گوناگونی دارد، گاهی تعبیر به سفر برای مقاصد تجاری و شغلی است و گاهی تفریح و فراغت و گاهی دیگر مقاصد زیارتی؛ دهخدا آن را این‌گونه تعریف می‌کند: "سیر کردن، گردش، سفر کردن به کشورها و جاهای مختلف برای دیدن و تماشا کردن" و "گردشگر به کسی اطلاق می‌شود که به مکانی غیر از محل سکونت سفر کرده و هدفش مقاصد کاری و یا استفاده از اوقات فراغت باشد و مخارج او در مقصد از درآمدی که در محل سکونت به دست آمده پرداخت شود (اپلر وود ۱۳۸۶، ۱۸) و انگیزه اصلی گردشگر مشاهده و لذت بردن از مناظر طبیعی و صنایع فرهنگی است. "در صنعت اقتصادی جهانی صنعت گردشگری روز به روز اهمیت بیشتری پیدا می‌کند این صنعت امروز به قدری در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نام نهادند. (رضوانی ۱۳۸۵، ۱۰)

یکی از شاخه‌های گردشگری اکوتوریسم می‌باشد. اکوتوریسم یا طبیعت گردی مبتنی بر جاذبه‌های طبیعی است در فرایند اکوتوریسم انگیزه ی اصلی گردشگر مشاهده و لذت بردن از مناظر طبیعی و منابع فرهنگی موجود است. اتحادیه جهانی حفاظت، در سال ۱۹۹۶ این تعریف را از اکوتوریسم ارائه داد "سفری مسئولانه از نظر محیط زیستی که به منظور لذت بردن از مناطق نسبتاً بکر طبیعی (و هر گونه ویژگی فرهنگی موجود در منطقه از گذشته و حال ترتیب داده می‌شود و باعث ترویج حفظ محیط زیست می‌گردد) در طول این سفر گردشگران حداقل تأثیرات منفی را بر منابع طبیعی می‌گذرانند و مردم بومی در سود حاصل بر فعالیت‌های اجتماعی اقتصادی شریک می‌شوند. از سال ۱۹۹۰ از اکوتوریسم به عنوان وسیله ای برای توسعه پایدار توسط سازمان‌های غیر دولتی کارشناسان توسعه و مراکز دانشگاهی مطرح و مورد مطالعه قرار گرفت به منظور اهمیت جهانی موضوع سازمان ملل سال ۲۰۰۲ را سال بین المللی اکوتوریسم تعیین کرد و کمیسیون توسعه پایدار، یونپ و سازمان جهانی گردشگری را موظف به انجام فعالیت‌هایی در این سال ساخت (اپلر وود سال ۱۳۸۶، ۱۳-۱۴)

"گردشگری ساحلی یکی از شاخه‌های طبیعت گردی می‌باشد که به عنوان یکی از جلوه‌های توسعه پایدار و شیوه ای از گردشگری پایدار محسوب می‌شود. (رنجبر، ۱۳۸۸، ۲۲۶) و می‌تواند از منابع درآمدی شهری به شمار رود. از همین چشم انداز دکتر پاپلی در کتابش گردشگری دریایی را به دو شاخه تقسیم کرده است "گردشگری دریایی خود به دو شاخه مهم گردشگری ساحلی و گردشگری دریایی تقسیم می‌شود که گردشگری ساحلی بیشترین گردشگری را به خود جذب می‌کند. (پاپلی و همکاران ۱۳۸۸، ۴۹) فعالیت‌های گردشگری ساحلی را می‌توان به دو گروه اصلی تقسیم کرد:

- فعالیت‌های متکی بر طبیعت مانند ماهیگیری، شنا، حمام آفتاب، غواصی، قایقرانی، اسکی
- فعالیت‌های متکی بر تسهیلات انسان ساخت مانند: خرید، تفریح، استفاده از رستوران، پارک‌های ساحلی، پلاژها هتل‌های ساحلی، سینماهای روباز. (سرابی ۱۳۷۸، ۲۳)

ایران نیز از لحاظ اکوتوریستی یا همان جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی جز کشورهای برتر دنیا است؛ وجود کوه و جنگل و دریا و بیابان آن را یکی از قطب‌های مهم گردشگری در جهان محسوب کرده است. ایران از دو سو (شمال و جنوب) با سواحل گسترده روبرو است، وجود مناطق ساحلی در کنار سایر مناطق (کوه، بیابان، کویر و جنگل) تأییدی بر متنوع بودن سرزمین از نظر ویژگی‌های جغرافیایی طبیعی است و در ارتباط با جهانگردی سواحل جایگاه خاصی دارد و کاربردهای گسترده ای پیدا می‌کند. از میان دو ساحلی شمالی و جنوبی در ایران، سواحل شمالی به علت نزدیکی دریا به جنگل و کوه از یک سو و آب و هوای معتدل و مرطوب از

سوی دیگر اهمیت ویژه ای دارد و از بین سواحل شمالی، سواحل غرب مازندران از اهمیت به سزایی برخوردار می باشد؛ چرا که این نزدیکی (کوه، جنگل و دریا) به حداقل فاصله می رسد.

"اگر نیم رخ نواحی ساحلی ایران را در نظر بگیریم تقریباً تمامی مناظر طبیعی را در یک محدوده کم وسعت می توانیم مشاهده کنیم. طول جلگه های ساحلی دریای خزر از آستارا تا بندر ترکمن حدود ۵۰۰ کیلومتر و عرض آن به طور متوسط کمتر از دو کیلومتر می باشد. این مناطق هر چند از نظر عرض و وسعت متغیر است در بعضی نقاط باریکه ساحلی به حداقل ممکن کاهش یافته است و در بعضی از مناطق عرض نوار ساحلی گسترش یافته است، اما در مازندران دو قسمت کم عرض شرقی و غربی و محدوده ی عریض میانی است، قسمت های کم عرض بین ۶-۵ کیلومتر از ساحل تا ارتفاعات فاصله دارند، در منطقه ی شرق خلیج گرگان و در قسمت غرب در بخش غربی مازندران این محدوده های کم عرض مشاهده می شود. قسمت های عریض محدوده های است که رودهای بزرگ به دریا می ریزند مانند رودهای هراز و تجن و ... که در بالا ذکر شد. (حسن نقی زاده انصاری ۱۳۸۳ ص ۴۰-۳۹)

منطقه مورد مطالعه ما همین منطقه کم عرض غربی است، جایی که فاصله دریا و کوه به حداقل ممکن می رسد. این منطقه که شامل شهرستان هایی چون رامسر، تنکابن، عباس آباد، چالوس و نور می باشد دارای سواحل شنی، با چشم اندازهایی زیبا یکی از مراکز مهم گردشگری محسوب می شود. این سواحل با ویژگی های منحصر به فردش آن را از بقیه مناطق ساحلی متمایز کرده است؛ چرا که فاصله اندکی که با کوه و جنگل دارد و همین امر باعث روی آوردن گردشگران زیادی به این منطقه شده است، تنها با چند کیلومتر دور شدن از دریا به کوه هایی با پوشش گیاهی انبوه و هوایی پاک و دل انگیز از یک سو و جنگل های سبز پشت در پشت از سویی دیگر می رسیم. این نزدیکی دریا و کوه و جنگل در شهرستان عباس آباد به اوج خود می رسد. سواحل دریا، جاده جنگلی کلاردشت که کوه را نیز در خود دارد مثلی است که مسافران زیادی را در خود جای داده است از این رو طی آمار های منتشر شده، غرب مازندران بیشترین آمار گردشگری را به ثبت رسانده است که در تابستان این حجم انبوه مسافران به علت استفاده از سواحل دریا به حداکثر می رسد. استفاده بهینه از این مراکز گردشگری و به حداقل رساندن خسارات زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی احتیاج به یک برنامه ریزی دقیق و همه جانبه دارد. چرا که "گردشگری بی برنامه همچون توسعه ی لجام گسیخته درونی را خراب می نماید و آن چه را که در حقیقت موجب جذب گردشگر می شود از بین می برد. برنامه ریزی به عنوان یکی از ابزار علمی به دست اندرکاران صنعت گردشگری کمک می نماید تا در یک فرایند پیوسته و علمی بهترین مسیر راهکار توسعه گردشگری در یک منطقه را مشخص نموده و این توسعه را در مسیر توسعه ی سایر بخش های اقتصادی قرار دهند. نکته مهمی که در برنامه ریزی گردشگری باید به آن توجه کرد، پویا بودن این فرایند می باشد. بدین مفهوم که برنامه ریزی هیچ گاه متوقف نشده و یا تغییر شرایط و حصول اطلاعات جدید نیازمند بازنگری و اصلاح مستمر است" (زنگی آبادی و همکاران، ۱۳۸۵، ۶) گردشگری در این سواحل علاوه بر این که باعث فرصت های زیاد شغلی و فرهنگی می شود با تهدید هایی نیز همراه است که با یک شناخت دقیق از هردو می توان هم به پیشرفت این صنعت کمک کرد و هم خسارت وارده به این صنعت را به حداقل رساند.

۲- فرصت ها

"تحقق توسعه ی پایداری گردشگری در گرو لحاظ نمودن سه رویکرد همه جانبه نگر: کل گرا، آینده نگر و مساوات گرا است. نگرش اول بر این باور است که توسعه هنگامی پایدار است که در بستر سیاسی، اقتصادی و اکولوژیک ملاحظه گردد. در رویکرد دوم بر آوردن احتیاجات کنونی گردشگران، جامعه ی میزبان و به موازات آن محافظت و پاسداشت از محیط زیست و حفظ فرصت های برابر برای آیندگان مطرح است. در رویکرد سوم مساوات درون نسلی و فرانسلی در استفاده از امکانات داده ها و منابع مورد نظر است. (ابراهیم زاده، ۱۳۸۸، ۱۰۸)

در این منطقه (غرب مازندران) به علت این که گردشگری ساحلی از پویایی نسبتاً بالایی برخوردار است، فرصت های شغلی زیادی را به همراه دارد، فرصت های شغلی که بیشتر در دست بومیان و افراد محلی آن جا می باشد و همین امر به رشد اقتصاد این منطقه کمک زیادی می کند و در نتیجه درصد بیکاری را تا حد قابل توجهی کم می کند. چنان که مگان اپلر وود در کتابش معتقد است که برای ایجاد شغل های محلی قابل رقابت از مردم بومی برای انجام فعالیت های تجاری استفاده شود. "کشاورزان محلی و مردم بومی مطلع از بافت گیاهی و جانوری منطقه به عنوان راهنما در این مکان ها مشغول به کار می شوند، مردم محلی از این که فرصتی پیدا کنند تا با توضیح درباره مناظر طبیعی محل زندگی شان کسب درآمد کنند بسیار خوشنودند، از آنجا که دانش افراد محلی درباره ی سرزمین شان بسیار بیشتر از آن چیزی است که ساکنین شهری در زندگی خود تجربه کرده اند، گردشگران احترام خاصی برای این مردم و مناطق مورد بازدید قائل می شوند، روابط متقابل میان میزبان و مهمان می تواند منجر به ایجاد دیدگاه های جدید در میان مردم محلی نسبت به محیط طبیعی ویژه ای که در آن زندگی می کنند می شود. فروشندگان محلی که دارای دکه های غذا فروشی، رستوران ها، خدمات راهنمایی، کرایه دهندگان وسایل نقلیه صاحبان تاکسی و تولید کنندگان صنایه دستی معمولاً افراد محلی هستند که باعث سودآوری جوامع محلی و پیشرفت اقتصادی مردم محلی است. (اپلر وود، ۱۳۸۸، ۵۸)

از طرفی دیگر بازار فروش کالاها و خدمات در شرایط مخصوص تبدیل به جاذبه های توریستی می شوند که الزاماً همراه با خدمات مربوط نیز خواهند بود و به صورت محلی در مناطق خاصی تاسیس می شوند و بازدیدکنندگان زیادی دارد. (فرج زاده اصل، ۱۳۸۷، ۵۸) وجود بازار های محلی که در آن افراد بومی محصولات کشاورزی و دامپروری و صنایع دستی همان منطقه را عرضه

می‌کند در غرب مازندران به فور یافت می‌شود. بازارهای محلی همچون جمعه بازار، شنبه بازار، یکشنبه بازار که در شهرهایی چون رامسر و متل قو و چالوس و نور برپا است همواره گردشگران زیادی را به خود جلب می‌کند که با یک برنامه ریزی خوب و دقیق می‌شود چنین بازارهایی را با همین کیفیت و کمیت در سواحل دریا برپا کرد تا گردشگران که حکم میهمان را دارند با افراد و محصولات بومی آن منطقه آشنا شوند که این امر خود باعث قرابت فرهنگی بین آن دو می‌شود. "چه بسا صلح و صمیمیت دوستی بین شهرها می‌شود و اندیشه‌ها و باورهای نادرست را از بین می‌برد و موجب می‌شود که فرهنگ مختلف با یکدیگر در تعامل قرار گرفته از پویایی لازم برای رشد ترقی بهره مند می‌شود. از طرف دیگر باعث حفظ جاذبه‌های فرهنگی که رونق گردشگری را تضمین می‌کند، می‌شود. (آپوستولوپوس، ۱۳۸۴، ۸۵)

از فرصت‌های دیگر در این زمینه ساخت خانه و اقامتگاه‌هایی در سواحل برای گردشگران است که کمترین زیان را برای محیط زیست داشته باشد، می‌توان از چادرهای ساده یا پیشرفته استفاده کرد و یا ایجاد مجتمع‌هایی که در ساخت آن از مصالحی استفاده کرد که در آن منطقه وجود داشته و قابل بازیافت باشد. مثلاً ساخت کلبه‌های چوبی در سواحل غرب مازندران با توجه به طراحی و معماری خانه‌های بومی که هم به خاطر وفور چوب در این منطقه و هم بازیافت بودنش به صرفه‌تر است که آسیب کمتری را به محیط زیست وارد می‌کند و چه بسا به گردشگران فرصت یادگیری درباره‌ی فرهنگ بومی و محلی و تصویر واقعی از منطقه‌ی میزبان داده می‌شود و یا استفاده از آب دریا برای تولید برق که از لحاظ اقتصادی به صرفه می‌باشد. "مکان اقامتی راحت و ساخت خانه‌های اکولوژیک که کمترین تاثیر منفی را داشته است در محیط و در ساختمان‌ها از انرژی‌های جایگزین و از مصالح بومی و طراحی‌های بومی استفاده شود و خانه‌ها سیستم دفع زباله و فاضلاب داشته باشد و ارائه برنامه‌هایی برای مدیریت مواد زائد از طریق کاهش تولید زباله و بازیافت آن (اپلر وود، ۱۳۸۸، ۷۱-۷۶)

یکی دیگر از فرصت‌هایی که می‌توان در گردشگری ساحلی انجام داد تا باعث جذب بیشتر گردشگر شود این است در این مناطق باید ساخت و ساز اندک بوده و مناطق طبیعی بر مناظر ساختمانی غالب باشد و این امر آزاد سازی سواحل را می‌طلبد که در این صورت می‌توان مکان تفریحی گسترده‌ای ایجاد کرد. از جمله مکان‌های امن برای پیاده روی و دوچرخه سواری، حمام آفتاب، مکان‌هایی برای ماهی‌گیری باشد، همین‌طور فعالیت و تفریحات آبی مانند غواصی، مکانی امن برای شنا، اسکی روی آب، موج و قایق سواری، محلی برای تماشای غروب آفتاب، پیست اسب سواری و.....

از طرفی وجود رودخانه‌هایی مانند چالکرو که راینو در کتابش آن را این گونه توصیف می‌کند. "در عصر قاجار دهانه این رود بندرگاه کوچکی بود که کشتی‌های روسی، محصولات منطقه‌ی تنکابن را به روسیه حمل می‌کردند. (راینو، ۱۳۴۳، ۱۶۴) و ترک رود، صفا رود، چشمه کیله و کاظم رود در غرب مازندران که به دریای خزر می‌ریزد می‌تواند یکی دیگر از فرصت‌های گردشگری‌های ساحلی باشد. دهانه‌ی این رودها مکان دنجی برای ماهی‌گیران می‌باشد، و قایق سواری در این رودها می‌تواند ساعت خوشی را برای گردشگران فراهم آورند.

۳- تهدیدها

"گرچه رشد گردشگری ساحلی، فواید زیادی را برای نواحی ساحلی به همراه داشته است اما گسترش بی‌رویه آن منجر به پیامد‌های منفی زیست محیطی نیز شده است. به طور نمونه گردشگری بدون برنامه ریزی از طریق فاضلاب‌های ناشی از توسعه‌ی فعالیت‌های گردشگری منجر به تخریب زیستگاه‌های دریایی نزدیک ساحل شده است و یا قایق‌رانی به عنوان یکی از فعالیت‌های اصلی گردشگری ساحلی زیستگاه‌های دریایی را که گنجینه تنوع زیستی را حمایت می‌کنند تحت تاثیر قرار داده است. همچنین تخلیه مقادیر عظیمی از رسوبات ناشی از ساخت و ساز پروژه‌های توسعه‌ی گردشگری ساحلی و فعالیت‌های وابسته و جمع‌آوری مرجان‌ها و سایر نمونه‌های دریایی با اهداف تجاری را می‌توان از دیگر اثرات زیانبار دانست، این واقعیت آشکار بیانگر آن است که تعادل بین گردشگری محیط زیست بسیار حساس بوده و حفظ این تعادل از طریق برنامه ریزی مناسب و مدیریت پایدار گردشگری در نواحی ساحلی ضروری است." (پور و خشوری، ۱۳۸۰، ۳)

"بر اساس مبانی نظری تحقیق مهمترین اثرات زیست محیطی گردشگری سواحل در دو بعد اصلی فیزیکی و اکولوژیک طبقه‌بندی می‌شوند:

الف. اثرات فیزیکی

۱- آلودگی منابع آب و مشکلات دفع مواد زائد

رودخانه‌های وارد به دریا

شلوغی و ازدحام در پلاژها

عدم رعایت نظافت بهداشت فردی و فقدان مقررات بهداشتی ریختن فاضلاب‌های مختلف و زباله به دریا

۲- آلودگی بصری

فقدان نظارت و برنامه ریزی بر ساخت و ساز بناها در منطقه‌ی ساحلی باعث ناهمگونی آن‌ها با محیط و ساخت و ساز بی‌رویه شده است. برای حل این مشکل می‌توان پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه داد.

آزاد سازی اراضی ساحلی

برنامه ریزی صحیح و اصولی در جهت پاکیزگی محیط ساحل در کنار انجام فعالیت‌های گردشگری

ایجاد کمپ های گردشگری، کلبه های ساحلی و پارک های آبی در سواحل
عبور دادن خطوط تلفن و برق به صورت کابل های زیر زمین برای حفظ زیبایی محیط و مناظر طبیعی
۳- مدیریت صحیح در زمینه ی استفاده ی بهینه از اراضی مذکور
- آلودگی صوتی و آلودگی هوا

تراکم زیاد وسایل نقلیه و وجود تنها یک محور اصلی برای تردد آن ها و همچنین فعالیت های قایق های موتوری در دریا
باعث ایجاد آلودگی صوتی در محیط ساحل و منطقه می شود.

ب: اثرات اکولوژیک

کاهش تعداد گونه های جانوران دریایی

ماهگیری یکی از فعالیت های است که در گردشگری ساحلی انجام می شود و می تواند اثرات مثبت و منفی بر روی محیط
داشته باشد. از جمله این که این امر باعث رونق اقتصادی ماهیگیران و توسعه ی گردشگری منطقه می شود. اما از طرف دیگر صید
بی رویه باعث از بین رفتن و انقراض برخی گونه های آبی و همچنین وضعیت نامناسب رودخانه و آلودگی های زیست محیطی
مهمترین عامل کاهش گونه های نادر است و برای جلوگیری از اثرات منفی آن و همچنین پایداری فعالیت ماهگیری در
گردشگری ساحلی می توان به شناسایی و حفظ گونه های نادر آبی و ایجاد مکان های مخصوص جهت پرورش آن ها و توسعه
فعالیت های ماهگیری اقدام کرد. (حیدری، محمدی، ۱۳۹۲: ۶۴)

از تهدید های دیگر در این زمینه، بهره برداری بی رویه از شن و ماسه دهانه ی رودخانه های که به دریا می ریزد باعث می
شود که رودخانه قادر به رسوب گذاری و ترمیم نباشد در نتیجه باعث پایین افتادن بستر رودخانه از طرفی و جاری شدن سیل از
طرف دیگر می شود؛ همین امر به چهره ی طبیعی ساحل آسیب وارد می کند و به چشم انداز زیبای آن که تا قبل از این
تماشایش یکی از تفریحات جذاب گردشگر بود خدشه وارد می کند.

یکی دیگر از مشکلات در زمینه گردشگری ساحلی فصلی بودن آن است چرا که گردشگری در سواحل تنها در فصل های گرم
سال می باشد از این رو در فصل های دیگر گردشگری آن رونق گذشته خود را ندارد و بومیان و افرادی که شغل شان ارتباط
مستقیم با گردشگری در سواحل دارد دچار رکود اقتصادی می شوند "فصلی بودن گردشگری به این معناست که در بسیاری از
مقصدها دست کم دو بازار کار وجود دارد یکی برای شاغلان دائمی این صنعت و دیگری برای شاغلان موقت گردشگری در فصل
شلوغ کاری. اشتغال فصلی همچون اشتغال موقت، شاغلان حاشیه ای را جذب می کند و اگر فشار تقاضا نسبتا کافی باشد ممکن
است دست مردها افزایش یابد. پدیده ی فصلی بودن اشتغال در صنعت گردشگری، علاوه بر تاثیر بر مشاغل مستقیم گردشگری،
در مشاغل غیرمستقیم مرتبط با صنعت گردشگری نیز تاثیر گذار است. در بازار های آزاد کار، این امر اغلب به مهاجران موقت و
گسترده ی نیروی کار می انجامد که انتقال در آمد و مخارج القایی بین مناطق را در بر دارد. (اپلرود، ۱۳۸۸: ۸۸)

در نتیجه مناطق ساحلی از جمله مناطق حساس طبیعی هستند که هرگونه خسارت به تنوع زیستی و محیط باعث نگرانی هایی
می شود که احتیاج به یک مدیریت همه جانبه دارد از یک طرف با آگاهی دادن مردمان بومی و گردشگران در حفظ محیط زیست
و از طرف دیگر تدابیر دولت در این زمینه می تواند نگرانی ها را به حداقل برساند. "نخستین مسوولیت دولت ها برنامه ریزی،
سیاست گذاری و تقسیم بندی مناطقی است که باعث می شود ساخت و ساز های بی رویه این مناطق به حداقل برسد و همچنین
موظف به تامین منابع انرژی و ایجاد سیستم های آب و فاضلابند. (همان، ۴۷-۴۸)

"دخالت دولت در سطح ملی بسیار چشمگیر و مهم است. در این مقطع قوانین و مقررات دولتی اهمیت زیادی پیدا می کند در
موارد زیر سازمان های دولتی در سطح محلی اعمال نفوذ زیاد می کنند:

الف. اعمال قوانین و مقررات در مورد رعایت اصول ایمنی، بهداشتی، اشتغال نظارت بر مهمان خانه ها و مهمان پذیر ها از
نظر رعایت اصول بهداشتی، عرضه ی نوشابه و مواد غذایی و شرایط کاری برای کارکنان.

ب. دادن جواز به افراد سازمان ها مثل سازمان های خدمات جهانگردی، مهمان خانه ها، مهمان پذیرها و سایر افراد و نهادها."
(آپوستولوپولوس، ۱۳۸۴: ۶۹)

"به عنوان مثال چنانچه پروژه های اکوتوریسم با رضایت آگاهانه مردم منطقه انجام شود، مردم در توسعه گردشگری مشارکت
کنند به عنوان عنصری تاثیرگذار در برنامه ریزی شرکت کنند بسیاری از این تاثیرات منفی قابل پیشگیری خواهند بود. مثلا رواج
جرم و شروع فعالیت های پنهان اقتصادی مانند قماربازی، مواد مخدر و روسپیگری. و اختلاف میان افرادی که از گردشگری بهره
مادی می برند و آنان که نمی برند. (اپلرود، ۱۳۸۸: ۷۴) و مشکلات اجتماعی مثل فساد و بی بند و باری، افزایش سریع قیمت
زمین، کالا و خدمات محیط و منابع طبیعی را تباه می کند.

نتیجه گیری

امروزه صنعت گردشگری در جهان رشد چشمگیری داشته است، این صنعت در ایران نیز به خاطر تنوع آب و هوایی و زیست
محیطی از اهمیت فراوانی برخوردار است. از میان انواع گردشگری در ایران، گردشگری ساحلی مهم است چرا که ایران کشوری
است که دو سوی شمال و جنوبش را دریا فراگرفته است. از میان این دو ساحل، سواحل شمالی از رونق بیشتری برخوردار است چرا
که هوای معتدل، کوه و جنگل و چشم انداز های زیبا را با هم در دل خود جای داده است و گردشگران زیادی را جذب کرده است.

بدون شک رشد گردشگری در سواحل خزر باعث رشد اقتصادی از جمله هتل داری، راه‌ها، جاده‌ها، کسب و کار بیشتر و از طریق جلب سرمایه‌گذاری و رونق بخش اقتصادی می‌شود. و چه بسا بخش عمده‌ای از این تجارت را افراد بومی به عهده دارند که باعث بالا رفتن سطح زندگی از یک طرف و کم شدن درصد بیکاری از طرف دیگر می‌شود. از لحاظ اجتماعی نیز باعث گفتگوی فرهنگی بین افراد میزبان و مهمان می‌شود و هر دو تاثیر اجتماعی و فرهنگی در خور توجهی بر هم خواهند گذاشت. اما در کنار آن، این حجم انبوه مسافران مشکلاتی را نیز با خود به همراه خواهد آورد؛ از آن جمله آلودگی‌های زیست محیطی (آب، خاک، هوا) آلودگی‌های بصری، و آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌باشد. به رغم توجهی که در سال‌های اخیر به این صنعت در کشور شده است هنوز مشکلات زیادی در گسترش آن مشاهده می‌شود. و برای کم شدن این مشکلات مخرب آگاهی دادن به بومیان و آموزش توریست و نظارت دولت می‌تواند کارساز باشد.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی، آقاسی زاده، عبدالله، (۱۳۸۸)، «تحلیل عوامل موثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار»، فصلنامه مطالعات پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره اول، صص ۱۰۷-۱۲۸
- اپلرود، مگان، (۱۳۸۶)، «اکوتوریسم (اصول، تجربیات و سیاست‌ها)»، ترجمه نگار قدیمی، چاپ اول، تهران: افکار
- پاپلی یزدی محمد حسین، سقایی محمد حسن و مهدی، (۱۳۸۸)، «گردشگری (ماهیت و مفاهیم)»، تهران: انتشارات سمت
- پور وخشوری، سیده زهرا، (۱۳۸۰)، «راهکارهای توسعه بهینه زیست محیطی در گردشگری ساحلی»، تهران، انتشارات سازمان محیط زیست
- حیدری زهرا، محمدی زینب، (۱۳۹۲)، «تحلیل رابطه توسعه اکوتوریسم ساحلی و اثرات و پیامدهای زیست محیطی آن (مورد سواحل شهرستان عباس آباد)»، فصلنامه علمی محیط زیست، شماره ۵۷، صص ۶۷-۵۵
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۸۵) فرهنگ متوسط دهخدا، زیر نظر غلامرضا ستوده، ایرج مهرکی، اکرم سلطانی، چاپ اول، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران
- رابینو، یاسنت لویی، (۱۳۴۳)، «سفرنامه مازندران و استرآباد»، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب
- رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۵)، «جغرافیا و صنعت توریسم»، چاپ پنجم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور
- رنجبر رقیه، دانه کار، افشین، ریاضی برهان، (۱۳۸۸)، «ارزیابی توان زیست محیطی پارک ملی ساحلی دریایی نایبند در استان بوشهر به منظور استفاده‌های تفریحی»، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره یازده، شماره ۴
- زنگی آبادی علی، محمدی جمال، دیبا زیرک باش، (۱۳۸۵)، «تحلیل بازار گردشگری داخلی شهر اصفهان»، مجله جغرافیای توسعه، شماره نهم
- سرابی، فریا، (۱۳۷۸)، «پیامدهای زیست محیطی توسعه ی توریسم»، تهران: محیط زیست شماره ۲۹
- فرج زاده اصل، منوچهر، (۱۳۸۷)، «سیستم اطلاعات جغرافیایی و کاربرد آن در برنامه ریزی توریسم»، چاپ دوم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- لیوادی استلا، یاناکسیس اندرو، (۱۳۸۴)، «جامعه شناسی گردشگری»، ترجمه بیژن شفیعی، چاپ اول، تهران: انتشارات وارسته
- موسائی، میثم، (۱۳۸۶)، «اقتصاد توریسم»، چاپ اول، تهران: روشن
- نقی زاده انصاری، حسن، (۱۳۸۳)، «سیاست‌ها، برنامه‌های عمرانی و توسعه با رویکرد به جاذبه‌های طبیعی و گردشگری»، چاپ اول، تهران: اندیشه پویا

سناریوهای توسعه پایدار طبیعت گردی در استان چهارمحال و بختیاری

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۲/۲۴

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۳/۳۰

کد مقاله: ۸۱۲۲۹

فرحناز ابراهیمی^۱

چکیده

با توجه به جستجوی مردم برای یک مقصد بکر و جدید به منظور گذران اوقات فراغت خود، استان چهارمحال و بختیاری یکی از مناطق گردشگری می باشد که ترکیبی از زیبایی های طبیعت بکر و جاذبه های فرهنگی به جهت سبک زندگی عشایری را دارا می باشد و این استان را به یک منطقه مستعد برای توسعه طبیعت گردی تبدیل کرده است. در این تحقیق، ابتدا استعدادهای اکوتوریستی این منطقه از طریق شیوه بررسی SWOT مورد بررسی قرار گرفتند. سپس بر اساس تکنیک سناریو سازی، چهار سناریو برای توسعه طبیعت گردی در آینده این منطقه ایجاد شده اند که به ترتیب عبارتند از: منطقه بین المللی، منطقه عشایری، منطقه طبیعی- فرهنگی و منطقه انحصاری و هر چهار سناریو به لحاظ SWOT مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند. نهایتاً، به نظر می رسد ترکیبی از هر چهار سناریو و به کارگیری برنامه های عملی منتخب همه سناریوها برنامه مناسبی برای توسعه پایدار طبیعت گردی در آینده این استان خواهد بود.

واژگان کلیدی: استعداد، طبیعت گردی، وضعیت کنونی، سناریوی توسعه، استان چهارمحال و بختیاری

۱- کارشناس ارشد گردشگری و محیط زیست، گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران

۱- مقدمه

در دنیای صنعتی کنونی در ایران که مردم مشغول مشاغل پراسترس می باشند، نیاز آنها به استراحت و سفر موجب افزایش توجه آنها به پدیده گردشگری گردیده است. در این مورد برای گردشگران مقصد بکری در ایران وجود دارد به نام استان چهارمحال و بختیاری با جاذبه های طبیعی و فرهنگی که مقصدی مناسب برای جذب طبیعت گران می باشد. اما علیرغم همه این جاذبه ها میزان تقاضای گردشگر به این منطقه کم می باشد. تعداد کمی از مسافران خارجی و حتی تعداد نه چندان زیادی از مسافران داخلی از وجود چنین استعدادهای وسیعی در این استان آگاه می باشند. جاذبه های طبیعی واقعی آن هرگز به درستی به مردم جهان و ایران معرفی نشده اند. تبلیغات ناکافی و گاهی حتی اصلا وجود ندارد. این اتفاق در نتیجه کمبود توجه کافی به این استان و کمبود خط و مشی مشخص در صنعت گردشگری و به طور خاص طبیعت گردی ایجاد شده است. بنابراین توسعه صنعت طبیعت گردی در این استان ضروری به نظر می رسد. بدیهی است که بدون آگاهی از استعدادهای و کمبودهای اقتصادی، زیست محیطی و انسانی در هر منطقه، غیرممکن است که یک برنامه توسعه برای آینده آن منطقه تدوین شود. در واقع، آگاهی از موقعیت کنونی منطقه این فرصت را برای محققان ایجاد می نماید تا راه های توسعه آینده را براساس استعدادهای موجود در منطقه پیدا کنند.

در این بررسی، بر اساس موقعیت کنونی استان چهارمحال و بختیاری (ابراهیمی، ۱۳۹۴) سناریوهای توسعه برای آینده گردشگری و به ویژه طبیعت گردی در منطقه با هدف حفظ منافع جوامع محلی و حفاظت طولانی مدت از منابع ایجاد شده اند. هدف از این تحقیق ایجاد فرصتی برای سیاست گذاران می باشد تا استراتژیهای بعدی را در مقیاس بزرگتر در تمام مناطق مشابه در ایران پیاده نمایند.

۲- ادبیات تحقیق

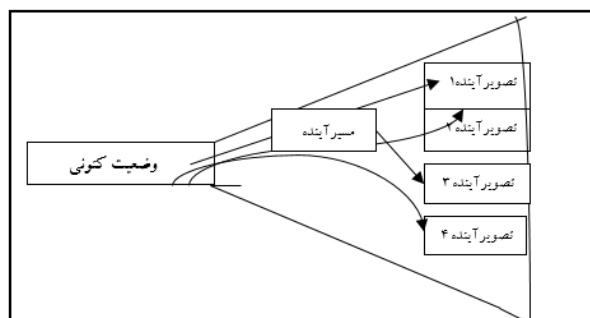
۲-۱- بررسی آینده و شیوه سناریو

در روزگار ما، قابلیت پیش بینی آینده سخت و سخت تر می شود. همانطور که عملکردها یا حقایقی که در یک قاره صورت می گیرند می توانند روی توسعه یک دهکده کوچک یا جزیره در قاره دیگر تاثیر بگذارند، روشن است که آینده یک منطقه در معرض تمایلات موثر زیادی است که می توانند داخلی یا خارجی باشند. در بین شیوه هایی که با آینده سر و کار دارند، آنچه که در سالهای اخیر جای خود را پیدا کرده است، آنهایی هستند که به برنامه ریزان کمک می کنند تا با احتمالات و خطرات چنین محیط زیست پویایی کنار بیایند و شیوه ی سناریوها احتمالات بیشتری را در این مورد پیش بینی می نماید. (Dammers, 2000) علاوه بر این، سناریوها به طور موثرتری می توانند تنوع اطلاعات مربوط به شاخه های متنوع اقتصاد، سیاست، فن آوری و جامعه شناسی که در ظاهر به هم مرتبط نیستند بلکه دارای تاثیر دو جانبه می باشند، (□) (□) Wack, 1985: 139 را سازماندهی نمایند. □ کارکردن با سناریوها به برنامه ریزان کمک می کند آینده های ممکن را با هدف دیدگاه هایی در احتمالات اساسی در سطوح ملی و جهانی تصور نمایند. در تحقیق اخیر، تلاش بر این است که موارد اساسی در سطوح ملی و جهانی را پیدا کنیم و بر اساس آنها آینده منطقه را تصور نماییم.

۲-۲- سناریوهای توسعه در گردشگری

وان دوورن (۱۹۸۶) معتقد است که «یک سناریوی توسعه برای گردشگری توصیفی از وضعیت کنونی ارائه می دهد، از یک یا چند موقعیت ممکن و مطلوب و از یک یا چند اتفاق که می تواند موقعیت های حال و آینده را بهم مرتبط نماید.» از این نقطه نظر، روشن است که یک سناریوی گردشگری شامل حداقل سه بخش می باشد. (نمودار ۱).

نمودار ۱: بخش های مختلف یک سناریو

منبع: Van Doorn, 1986:33

وضعیت کنونی: توصیف و بررسی موقعیت موجود که به عنوان نقطه شروع برای چارچوب دو بخش که در زیر لیست شده عمل می نماید؛ این بخش را موقعیت اصلی یا بررسی پایه می نامند.

تصویر آینده: یک یا چند تصویر از آینده از یک موقعیت موردنظر.

مسیر آینده: یک یا چند روند توسعه شامل توصیفی از وضع موجود در یک تصویر آینده.

اگرچه در استفاده از تکنیک سناریوها در مفاهیم مختلف گردشگری با عدم آمار کافی مواجهیم، لذا به نظر می رسد که عادلانه باشد روی ادبیات موجود در سناریوهای مربوط به گردشگری با تعریف سه بخشی (Van Doorn, 1986) قضاوت نمائیم. از این دیدگاه، روشن است که اکثر سناریوها ناقص هستند به طوریکه فاقد حداقل یک تا دو بخش سازنده می باشند:

سناریوهای تک بخشی: که فقط شامل یک بخش تصویر آینده می باشند و مزایا و معایب آنرا بررسی می نمایند. محقق اطلاعاتی را در بخش دیگر در سطح جزئی تر ایجاد می نماید.

سناریوهای دو بخشی: جستجو برای تصاویر آینده بر پایه حدسیات و استراتژیهای دیگر. محقق به یک دامنه پیش بینی ها می رسد. اما هنوز سناریو فاقد یک پیوند ملموس با گذشته و حال می باشد.

سناریوی سه بخشی: سناریوها با استفاده از بررسی پایه و عملکردهای آینده با هم ساخته می شوند برای اینکه به مجموعه ای از تصاویر آینده برسند.

با توجه به تعاریف فوق، به نظر می رسد که سناریوها در مطالعه اخیر، به عنوان سناریوهای سه بخشی شناخته می شوند. بررسی پایه و وضعیت کنونی منطقه از طریق روش SWOT در استان چهار محال و بختیاری صورت می گیرد (ابراهیمی، ۱۳۹۴).

چهار آینده متفاوت گردشگری طبیعت در منطقه براساس موقعیت کنونی ایجاد می شوند. ضمن اینکه گامهای ضروری برای رسیدن به آن آیندگان به عنوان مسیرهای آینده نیز برداشته خواهند شد.

۳- روش تحقیق

علاوه بر استفاده از داده های اولیه و ثانویه و مرور منابع ملی و منطقه ای، تکنیک اولیه برای جمع آوری داده، انجام مصاحبه های نیمه سازمان یافته ای بود که از طریق روش تحقیق گلوله برفی به منظور شناسایی مهمترین دست اندرکاران صنعت گردشگری و طبیعت گردی در این استان انجام گرفت. این روش تحقیق با یک سفر گردشگری به منطقه به منظور بازدید از کل فضا و برآورد اولیه از نهادها و افراد درگیر با صنعت گردشگری در منطقه انجام گرفت: این افراد و نهادها عبارتند از: مدیران تورهایی مسافرتی، مدیران آژانسهای مسافرتی و هتلداران، برنامه ریزان و متخصصان بخش دولتی، موسسات و نهادهای غیردولتی، گردشگران، طبیعت گران و مردم محلی و همینطور مسئولان محلی و منطقه ای. تعداد ۲۲ مصاحبه باز از این دست اندرکاران انجام گرفت که ۱۲ مصاحبه در خود استان چهارمحال و بختیاری انجام گرفت. سوالات اصلی مصاحبه ها در خصوص نظرات دست اندرکاران در خصوص آینده طبیعت گردی در این منطقه بر اساس نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصتها و تهدیدهای منطقه بود.

۴- سناریوهای توسعه در منطقه

سناریوها مهمترین موارد در محیط را مورد خطاب قرار می دهند. ضروری است که موارد بیرونی در سناریوها به صورت مجزا از موارد درونی بیان می شوند و توسعه می یابند. یکی از شناخته شده ترین طبقه بندیهای موارد داخلی و خارجی بررسی SWOT نامیده می شود. (Wearing & Neil, 1999) گام بعدی برای ایجاد سناریو، قراردادن مهمترین موارد به عنوان دو محور ماتریکس است که روابط داخلی بین آنها به هم مرتبط هستند. از این ماتریکس، چهار سناریو ساخته می شوند که دیدگاه های آینده در آنها می توانند منعکس شوند. با مرور مواردی که در جداول SWOT (جدول ۱ و ۲) در استان چهار محال و بختیاری بررسی می شوند (ابراهیمی، ۱۳۹۴) واضح است که همه ضعف ها و تهدیدهای منطقه منجر به میزان پایین طبیعت گرد در این منطقه خواهد شد. بنابراین، همه نقاط قوت و فرصت های موجود به کار می روند تا این مشکل را رفع نمایند.

جدول ۱: پتانسیل عوامل درونی طبیعت گردی در استان چهارمحال و بختیاری؛ ابراهیمی، ۱۳۹۴

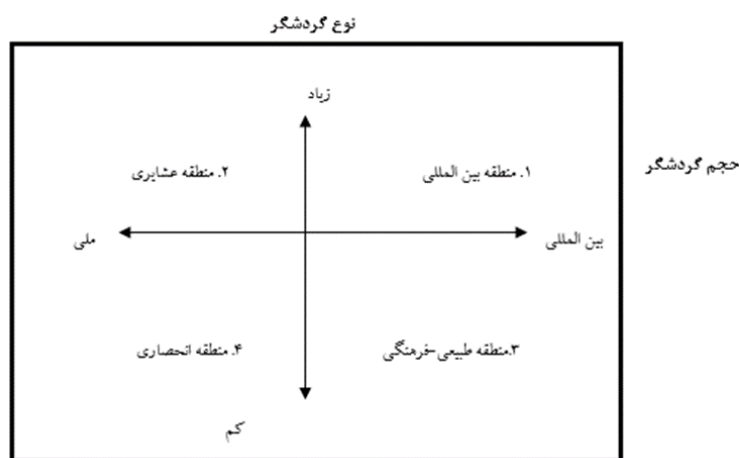
عوامل درونی	نقاط ضعف	نقاط قوت
سیاسی	فقدان تخصصی شدن (مشارکت / تبلیغات / دانش و آگاهی)	
اجتماعی- فرهنگی	انقراض عشایر	مهاجرت عشایر، آداب و رسوم و ارزشها / آوازه مهمان نوازی مردم استان

عوامل درونی	نقاط ضعف	نقاط قوت
فناوری- زیرساختاری	عدم توسعه منطقه برای گردشگری: زیر ساختها و امکانات دسترسی، فناوری کامپیوتری و ...	
زیست محیطی		استعداد وسیع طبیعی منطقه و آب و هوای دلپذیر

جدول ۲: پتانسیل عوامل بیرونی طبیعت گردی در استان چهارمحال و بختیاری؛ ابراهیمی، ۱۳۹۴

عوامل بیرونی	تهدیدها	فرصت ها
سیاسی	فضای سیاسی مربوط به تحریم‌ها رقابت بین ایران و دیگر کشورهای مشابه	
اجتماعی- فرهنگی	تخریب محیط زیست توسط گردشگران داخلی	وجود استعداد برای انواع مختلف گردشگری از قبیل: ژئوتوریسم، توریسم کشاورزی، توریسم علمی، توریسم ماجراجو، توریسم عشایری
زیست محیطی	بلایای طبیعی از قبیل: زلزله، ریزش بهمن، ریزش کوه، سیلابهای فصلی	موقعیت جغرافیایی استان بین دو استان اصفهان و خوزستان

میزان انتقادی گردشگران و به ویژه طبیعت گران ملی و بین المللی مهمترین مشکلی است که توسعه طبیعت گردی را در منطقه تحت الشعاع قرار می دهد. بنابراین، برای ایجاد دو مورد برای توسعه طبیعت گردی در منطقه یک ماتریکس دو محوری به عنوان «نوع گردشگر» چه ملی و چه بین المللی و «میزان گردشگر» چه زیاد و چه کم ایجاد شد. باتقاطع ۴ انتخاب استراتژیک این محورها (ملی، بین المللی و زیاد، کم) امکان ایجاد ۴ سناریوی مختلف ایجاد می شود آن چنانکه در نمودار ۲ نشان داده می شود.

نمودار ۱: ساختار سناریوهای آینده طبیعت گردی در استان چهار محال و بختیاری (Wearing & Neil, 1999)

در هر سناریو، عوامل زیر به صورت جزئی بررسی می شوند: تعریف تصویر آینده، مسیرهای آینده برای رسیدن به آینده های متصور و بررسی وضعیت کنونی هر سناریو از طریق بررسی سوات.

۴-۱- منطقه توریستی بین المللی

تصویر آینده: چهارمحال و بختیاری یک مکان طبیعت گردی بین المللی تازه شناخته شده است که میزان بالایی از طبیعت گران از سراسر دنیا را به خود جلب نموده است و در آن تمامی سیاستها و فعالیت های طبیعت گردی براساس استانداردهای بین المللی طراحی می شوند.

مسیرهای آینده: برای رسیدن به چنین آینده ای، تبلیغات قدم اول می باشد. تماس با رسانه های جهانی برای تبلیغ ایران و این استان خاص به عنوان یک مکان به یادماندنی، چاپ بروشورها و کتابچه های ویژه برای معرفی جاذبه های موجود، دعوت از

گزارشگران خارجی برای اینکه از نزدیک از جاذبه های منطقه وامکانات طبیعت‌گردی آن بازدید نمایند و آنها را در سراسر دنیا منعکس نمایند، ترتیب نمایشگاه ها و کنفرانس های بین المللی گردشگری و طبیعت‌گردی در استان با همکاری سازمان جهانی توریسم^۱، رایزنی از طریق سفارتخانه های ایران در سراسر دنیا و حتی خطوط هوایی ملی و بین المللی (فلاحي، ۱۳۸۴) می تواند مردم زیادی را در سراسر جهان از استعدادهای موجود در منطقه مطلع نماید. از آنجائی که مشارکت به عنوان استراتژی دیگری برای رسیدن به این آینده در نظر گرفته می‌شود، دولت ایران تبادل وسیع طبیعت گرد را با کشورهای اتحادیه اروپا آغاز می نماید به طوریکه روند گرفتن ویزا برای ایرانیانی که قصد بازدید از این کشورها را دارند تسهیل می نماید و ایران نیز برای طبیعت گردان اروپایی که از ایران بازدید می کنند چنین کاری می نماید. از سویی دیگر، همکاری با سازمانهای توریسم جهانی، برنامه توسعه سازمان ملل^۲ و حتی اتحادیه بین المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی^۳ منجر به ارایه برنامه های آموزشی از قبیل آموزش راهنمایان تور، آموزش پرسنل طبیعت‌گردی، برنامه های ظرفیت سازی و غیره براساس استانداردهای جهانی خواهد شد. همکاری با چنین سازمان هایی به دلیل کمک های مالی آنها برای توسعه پروازهای بین المللی فرودگاه شهرکرد، توسعه گردشگری و به ویژه طبیعت‌گردی را در منطقه افزایش خواهد داد.

بررسی SWOT: مهمترین نقطه قوت این سناریو مربوط به موقعیت سیاسی و هویت بین المللی کشور و منطقه چهارمحال و بختیاری می‌شود. در سطح بین المللی، با بازکردن درهای بسته کشور و برداشتن موانع برای گردشگران بین المللی تصویر ایران به عنوان کشوری سخت گیر کم‌رنج خواهد شد و تمایل این کشور را برای تعامل کامل با جامعه جهانی نشان خواهد داد. علاوه بر این، گردشگری جهانی ایران را به یک رقیب برای ورود گردشگران بین المللی در خاور میانه تبدیل خواهد کرد و به خصوص این کشور را با کشورهای مشابه از قبیل ترکیه و دبلیو مقایسه خواهد نمود. در سطح منطقه ای نیز موقعیت اقتصادی ساکنان بومی بهبود می یابد به دلیل اینکه جریان بزرگی از ارز خارجی در منطقه تبادل می‌شود، صنعت گردشگری و طبیعت‌گردی به عنوان یکی از منابع اصلی درآمدزایی در استان در نظر گرفته می‌شود.

درخصوص نقاط ضعف این سناریو، این ممکن است به ذهن آید که گردشگران و طبیعت گردان بین المللی ارزشهای مذهبی و هنجارهای محلی را نتوانند خواهند داد. دلیل اصلی مخالفت دولت جمهوری اسلامی ایران با این سناریو می تواند مربوط به دیدگاه آنها نسبت به این سناریو به عنوان یک مهاجم فرهنگی و مذهبی باشد.

فرصت این سناریو مربوط به روند رو به رشد تقاضای بین المللی برای گردشگری و به خصوص طبیعت‌گردی در سراسر دنیا می‌شود.

تهدیدی که می تواند مانع توسعه این سناریو شود، فضای سیاسی مربوط به تحریم ها علیه ایران می باشد که با تصور ایران خشک مذهبی در دیدگاه غربی ها همراه می گردد.

۴-۲- منطقه توریستی عشایری

تصور آینده: چهارمحال و بختیاری یک مکان ملی طبیعت‌گردی است که طبیعت گردان علاقمند ایرانی را برای بازدید از ویژگی های اجتماعی - فرهنگی منطقه به خصوص فرهنگ عشایری و سبک زندگی خاص آنها و نحوه مهاجرت آنها جذب می نماید.

مسیرهای آینده: مهمترین قدمی که برای رسیدن به این نوع آینده برداشته می‌شود تبلیغ جاذبه های عشایری منطقه از طریق رسانه های ملی (تلویزیون، رادیو، روزنامه، مجلات، کتابچه و غیره) می باشد. علاوه بر این، استقرار تابلوها در خیابانهای اصلی شهرهای بزرگ در ایران جاذبه های خاص موجود در منطقه را معرفی خواهد نمود. در خصوص استراتژیهای مشارکت در این سناریو، علاقه بخش خصوصی به سرمایه گذاری در مکانهای جدید می تواند موجب همکاری با بخش دولتی شود تا بتوانند در مکان های عشایری در چهارمحال و بختیاری سرمایه گذاری نمایند.

بررسی سوات: نقطه قوت اصلی در این آینده همسانی مذهبی گردشگران (۹۸٪ ایرانیان مسلمان هستند) می باشد. از آنجا که موارد مذهبی موضوع بیشترین بحث بین مسئولان حکومتی بوده است، در این سناریو این موارد حل شده اند و وقت و انرژی زیادی در موارد مهم دیگر از قبیل توسعه پایدار طبیعت‌گردی باقی می ماند.

تجاری شدن عشایر و تنزل فرهنگ بومی آنها به عنوان ضعف این سناریو در نظر گرفته می‌شود. ورود جمعیت طبیعت گردان ثروتمند درگیر با یک سبک زندگی شهری که برای عشایر غریبه در نظر گرفته می شوند باعث می‌شود که ما گاهی می توانیم ببینیم جوانان عشایر تمایل به تقلید فرهنگشان به شکل نادرست دارند. علاوه بر این، بعضی از این طبیعت گردان نا آگاه برای دیدن چادرهای عشایر، تست غذاهای آنها، عکس گرفتن با آنها و خرید سوغاتی و بعد هم ترک آنها بدون هیچ توجهی به تاریخ و فرهنگ آنها به این منطقه می آیند. این به تدریج منجر به کالایی شدن جوامع عشایری و انقراض آنها خواهد شد. لذا مشکل زوال فرهنگی

^۱ WTO

^۲ UNDP

^۳ IUCN

و انقراض عشایر در این سناریو باقی می ماند. فقدان طبیعت گران بین المللی به عنوان ضعف دیگری در این منطقه می باشد که منجر به وابستگی اقتصادی به کشاورزی و یا دامپروری بین بختیارها و عشایر خواهد شد.

فرصت این سناریو، تقاضای روبه رشد انواع مختلف سفر در بین ایرانیان است که می تواند گردشگری عشایری را به عنوان یک نوع از گردشگری ایجاد نماید.

تهدید اصلی موجود در این سناریو، به استفاده بهینه از استعداد های منطقه برمی گردد. علیرغم استعداد های زیادی برای انواع مختلف گردشگری در منطقه فقط گردشگری عشایر از طریق این سناریو توسعه پیدا می کند. مطلب دیگری که آینده سناریو را تهدید می نماید، مربوط به انقراض عشایر می باشد. رشد اسکان عشایر و مهاجرت آنها به مناطق شهری کم کم منجر به انقراض آنها خواهد شد. بدون عشایر هم هیچ گونه گردشگری عشایری وجود نخواهد داشت و لذا اجرای این سناریو غیرممکن خواهد بود.

۴-۳- منطقه توریستی طبیعی - فرهنگی

تصویر آینده: چهارمحال و بختیاری یک مکان طبیعی - فرهنگی برای گردشگران مسلمان از دیگر کشورهای مسلمان می باشد که ترجیحا مجذوب مکان های مذهبی و تاریخی می شوند که در آن جاذبه های طبیعی هم وجود دارد.

مسیرهای آینده: یکی از گام های اولیه برای داشتن منطقه طبیعی - مذهبی در آینده مربوط به تبلیغات می شود که از طریق رسانه های کشورهای مسلمان و بستن قرارداد با گردانندگان تور کشورهای مسلمان برای معرفی منطقه به عنوان منطقه طبیعی - فرهنگی و/ یا طبیعی - مذهبی انجام می شوند. به دنبال استراتژی های مشارکت، عقب نشینی نهادهای مالی بین المللی از قبیل سازمان جهانی گردشگری، برنامه توسعه سازمان ملل در این سناریو در نتیجه تصور مذهبی ایران مدیران گردشگری را مجبور به عقد قرارداد با سازمان های اسلامی به طور مثال، سازمان کنفرانس اسلامی^۱، گروه اسلامی خدمات مالی آجهت حمایت های مالی می نماید.

بررسی سوات: نقطه قوت اجتماعی- فرهنگی این سناریو به صورت تشابه فرهنگی و قرابت مذهبی تعریف می شود. از لحاظ نوع پوشش، جدایی زن و مرد در مکان هایی خاص، احترام به ایام خاص مذهبی مثل ماه رمضان، محرم و غیره همانندی وجود دارد. این سناریو تا حد زیادی مورد استقبال مسئولان فرهنگی جمهوری اسلامی ایران قرار خواهد گرفت که در روند تصمیم گیری گردشگری و به ویژه طبیعت گردی نقش مهمی ایفا می کند.

هرچند، مهمترین ضعف این سناریو مربوط به فقدان منافع اقتصادی کافی از گردشگران و طبیعت گران مسلمان می باشد چرا که تعداد آنها به دلیل سفر اصلی شان به مکان های عمده مذهبی در ایران (به طور مثال، مشهد) خیلی زیاد نیست. به علاوه، کمبود توجه به گردشگران و طبیعت گران غربی نیز موجب کمبود های بیشتر اقتصادی کشور خواهد شد. ایجاد تخیل مذهبی در نظر کشورهای غربی نیز همکاری سازمان ها و نهادهای مالی غربی را با ایران کمرنگ می نماید.

مهمترین فرصت منطقه، گسترش مسلمانان در سراسر جهان است. بنابراین، تعداد گردشگران و طبیعت گران مذهبی نه تنها از کشورهای مسلمان خواهد بود بلکه از کشورهای مختلف غربی هم که بنا به ارزش خارجیشان می توانند بر منافع بیشتر اقتصادی دلالت نمایند گردشگر وجود خواهد داشت.

مهمترین تهدید آینده برای این سناریو مربوط به همان تحریم های پیش بینی شده ای است که ممکن است گریبانگیر همه انواع گردشگران به کشور ایران حتی طبیعت گران مسلمان نیز شود.

۴-۴- منطقه توریستی انحصاری

تصویر آینده: چهارمحال و بختیاری یک منطقه با استعداد های فراوان و جاذبه های طبیعی و فرهنگی زیادی است که توسط گروه های خاص و اندکی از طبیعت گران داخلی از قبیل مردم داخل استان و استان های همجوار، گردشگران ماجراجو، دانشجویان و گیاهشناسان برای امور تحقیقاتی مورد بازدید قرار می گیرد و این منطقه را تبدیل به یک مکان گردشگری خاص با تأثیرات منفی کم گردشگری می نماید.

مسیرهای آینده: برای داشتن چنین سناریویی در آینده، روند تبلیغات باید در سطح منطقه ای و محلی متمرکز شود. معرفی از طریق رسانه های محلی (کانال های تلویزیون و رادیوی محلی و روزنامه های محلی) ابزاری مفید برای این کار در نظر گرفته می شود، چرا که اکثر ساکنین استان ممکن است از همه استعداد های موجود در منطقه خود اطلاع نداشته باشند. این تبلیغات باید از طریق رسانه های استانی در استان های همسایه از قبیل اصفهان و خوزستان نیز ادامه یابد. به علاوه مردمی که به منطقه می آیند و امکانات جاذبه های موجود را مشاهده می کنند آن را برای هموطنان خود نیز بازگو می کنند و بنابراین نوعی از تبلیغات دهان به دهان ایجاد می شود. ایجاد ساختارهای مطلوب برای گروه های مختلف در این سناریو مورد نیاز می باشد. به طور مثال، ایجاد یک

^۱ OIC

^۲ IFSG

زنجیره طبیعی - فرهنگی بین سه استان مجاور اصفهان، چهارمحال و بختیاری و خوزستان می تواند موج عظیمی از گردشگران فرهنگی و طبیعی در قالب طبیعت گران آگاه را از این دو استان به منطقه چهارمحال و بختیاری منتقل نماید.

بررسی SWOT: نقطه قوت این سناریو مربوط به تاثیرات کم فرهنگی و زیست محیطی می شود. به دلیل تاثیرات اجتماعی - فرهنگی، مهمترین سودی که از این سناریو به دست می آید مربوط به حفظ ارزشها و هنجارهای عشایر می شود. در نتیجه نبود گردشگر غربی و نبود تعداد زیادی طبیعت گرد داخلی شهری که علاقمند به جاذبه های عشایری باشند، سبک زندگی عشایر نیز بدون تغییر باقی خواهد ماند. بنابراین، ضعف اساسی زوال زیست محیطی و فرهنگی که در منطقه کنونی (ابراهیمی، ۱۳۹۴) ذکر شد، در آینده این سناریو مشاهده نخواهد شد.

مهمترین ضعف این سناریو به تعداد کم گردشگران بین المللی و نارضایتی مردم محلی از منافع اقتصادی حاصل از صنعت گردشگری و طبیعت گردی بر می گردد. معیشت ایل بختیاری تا حد زیادی وابسته به کشاورزی و دامپروری خواهد بود که نهایتا منجر به زوال منابع طبیعی در این سناریو خواهد شد. علاوه بر این، به دلیل فقدان توجه بین المللی و نیز عدم علاقه ملی کافی، توسعه گردشگری و به طور خاص توسعه طبیعت گردی در این منطقه خیلی کند خواهد بود.

فرصت برای این سناریو، مربوط به افزایش علائق ملی و منطقه ای به تجربه طبیعت می شود که آن هم به دلیل غلبه بر استرسی است که با افزایش زندگی شهری در ایران شکل می گیرد. به علاوه، فاصله زیاد موجود بین طبقه ثروتمند و متوسط در ایران منجر به ایجاد گردشگری ماجراجویانه ورزشی در این سناریو خواهد شد که گردشگران باید پول زیادی بابت آن بپردازند. تهدید اصلی، وجود بلایای طبیعی از قبیل وجود زلزله های پیشین، خطر ریزش بهمن در زمستان است که فصل مناسبی برای اسکی بازان نیز می باشد. لذا طبیعت گران با توجه به پتانسیل این بلایا کمتر این استان را در لیست مقاصد گردشگری خود قرار می دهند.

بحث و نتیجه گیری

این تحقیق سناریوهایی را برای توسعه آینده طبیعت گردی در استان چهارمحال و بختیاری ایجاد می کند که از طریق بررسی موقعیت کنونی منطقه (ابراهیمی، ۱۳۹۴) انجام می گیرد. چهار سناریوی متفاوت برای توسعه بازار طبیعت گردی در منطقه ایجاد می شود. به عنوان یک «منطقه بین المللی»، این استان میزان بالایی از طبیعت گران بین المللی علاقمند به جاذبه های طبیعی و فرهنگی در منطقه را جذب می نماید. در «منطقه عشایری» استان حجم بالایی از طبیعت گران ملی را که به طور خاصی علاقمند به سبک زندگی خاص عشایری می باشند، جذب می نماید. در «منطقه طبیعی - فرهنگی»، استان میزبان تعداد کمی از طبیعت گران مسلمان است که از مکانهای مذهبی که در کنار آنها جاذبه های طبیعی نیز وجود دارد بازدید می نمایند. سرانجام، در «منطقه انحصاری» میزان کمی از گروه های خاص طبیعت گران ملی از منطقه و جاذبه های آن بازدید می نمایند.

در تحقیق کنونی چهار سناریوی آینده برای توسعه منطقه و رفع مشکل اصلی طبیعت گردی در استان که همان عدم جذب گردشگر می باشد، ایجاد شدند. اما از طریق کدامیک از آنها معضل اصلی گردشگری و طبیعت گردی در منطقه نهایتا حل خواهد شد؟ هر کدام از این سناریوها روی یک یا دو بازار تقاضا در منطقه متمرکز می شوند. یک سناریو روی حجم بالای گردشگران و سناریوی دیگر به میزان کم گردشگران توجه می کند. دو سناریوی آخر، با توجه به میزان کم گردشگر نمی توانند راه حل های خوبی برای مشکل اصلی منطقه باشند، چرا که این منطقه توسعه می یابد برای اینکه تعداد بیشتری گردشگر را جذب نماید. مهمترین ضعف در «منطقه طبیعی - فرهنگی» بازکردن درها برای فقط طبیعت گران از کشورهای مسلمان می باشد که ریشه در دیدگاه سیاسی-مذهبی سران تصمیم گیری صنعت گردشگری در کشور دارد. با نگاه صرفا سیاسی به پدیده گردشگری، هر دری برای توسعه این روند مسدود خواهد شد. در «منطقه انحصاری» نیز، تعداد کمی از طبیعت گران داخلی هیچگونه سود اقتصادی را برای منطقه در برنخواهند داشت هرچند در آن صورت خسارات فرهنگی و زیست محیطی زیادی هم بدنبال نخواهند داشت. بنابراین این سناریو منطقه ای را ایجاد می نماید که برای آن هیچ روند توسعه ای از هیچ لحاظ وجود نخواهد داشت. از سویی دیگر، دو سناریوی اول برای حل مشکل اصلی منطقه مناسب تر به نظر می رسند. چرا که در آن سناریوها یک منطقه عمومی شناخته شده برای موج عظیمی از طبیعت گران در آینده ایجاد خواهد شد. البته این سناریوها هم دارای نقائصی هستند. هر دوی آنها روی فقط یک گروه متمرکز می شوند. «منطقه بین المللی» به موج عظیمی از طبیعت گران بین المللی توجه دارد که به نظر می رسد نسبت به دیگر سناریوها منافع اقتصادی بیشتری خواهد داشت. در حالی که جذب این نوع گردشگران با موانع سیاسی جدی نیز روبرو می باشد. از سویی دیگر، نقطه توجه اصلی سناریوی «منطقه عشایری» موج عظیمی از طبیعت گران داخلی می باشد که توجه کامل به فرهنگ غنی استان دارند در حالی که ممکن است تنزل فرهنگی زیادی را نیز به همراه داشته باشند و همچنین به دلیل عدم ارزیابی برای منطقه نمی تواند سناریوی مناسبی برای آینده باشد.

با ذکر تمام این موارد، به نظر می‌آید که هیچ کدام از سناریوهای مذکور در این تحقیق نمی‌توانند مشکل اصلی منطقه که میزان انتقادی ورود گردشگران به منطقه ناشناخته اما بکر چهارمحال و بختیاری می‌باشد را رفع نمایند. همانطور که Tribe (1997:638) نقل می‌کند، نگاه به پدیده گردشگری به عنوان یک پدیده چند گرایشی مناسب ترین رویکرد به توسعه آینده یک منطقه می‌باشد، بنابراین مقامات گردشگری می‌بایست ترکیبی از تمام راهکارهای پیشنهادی در سناریوها را در نظر داشته باشند و قابل اجرایی ترین آنها را در آینده اجرا کنند ضمن اینکه به تمام جوانب گردشگری برای حل این مشکل توجه دارند. با در نظر گرفتن مهمترین مزایا و معایب هر سناریو، ما بر این باوریم که توجه هم به طبیعت گران داخلی و هم خارجی به حل مشکل منطقه بیشتر کمک خواهد کرد تا توجه به یک گروه خاص گردشگر. طبیعت گران داخلی همواره موجب توسعه اولیه امکانات و تسهیلات می‌شوند. همزمان توجه بیشتر به طبیعت گران بین المللی و تسهیل ورود آنها به منطقه نیز منافع اقتصادی بیشتری را برای جامعه محلی در پی خواهد داشت. به طور مثال، افزایش تعداد پروازها در فرودگاه شهر کرد (سناریوی «منطقه بین المللی») ورود مسافران داخلی و خارجی را به منطقه تسهیل خواهد نمود، توسعه امکانات گردشگری و قابل دسترس شدن جاذبه های طبیعی در مناطق دور دست استان (مثل روستای دیدنی سرآقا سید)، طبیعت گران علاقمند بیشتری را به این مناطق ناشناخته جذب خواهد نمود که این بیشتر از طریق همکاری بخش خصوصی امکانپذیر خواهد بود (سناریوی «منطقه عشایری»). علاوه بر این، در راه حل ترکیبی برای آینده درگیر شدن نهادهای مالی بین المللی به توسعه زیرساختها کمک موثری خواهد نمود. به دنبال جذب گردشگر و طبیعت گرد بیشتر به منطقه مقامات گردشگری قادر خواهند بود تا به موضوعات توسعه پایدار فکر کنند و تعادلی را بین ورود گردشگر و تأثیرات حاصل از ورود آنها برقرار سازند.

رسیدن به چنین منطقه توسعه یافته ای در آینده هدفی دست نیافتنی و دور نیست بلکه از طریق یک دیدگاه چند گرایشی به بازار گردشگری و طبیعت گردی و با در نظر گرفتن ترکیبی از استراتژیهای تمام سناریوها، روند توسعه نه تنها به آسانی دست یافتنی خواهد بود بلکه این روند بسیار سریع در منطقه طی خواهد شد.

منابع

- ابراهیمی، ف. (۱۳۹۴)، "بررسی توان طبیعت گردی پایدار در استان چهارمحال و بختیاری"، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جامعه، منابع طبیعی، آب و محیط زیست؛ چالش ها و راهکارها، تهران، ایران
- فلاحی، پ. (۱۳۸۴)، "همکاری واقعی: یادگیری از زوایای مختلف"، راهنمای تنها سیاره برای سفر به ایران. گروه مدیریت گردشگری و مهمان نوازی، دانشکده بازرگانی و کسب و کار، دانشگاه جرج واشنگتن. قابل دسترسی از: <http://www.american.edu/ted/iran-tour.htm> ، تاریخ دسترسی: ۱۳۸۴/۶/۱
- Dammars, E. (2000), Learning from the future; about the role of scenarios in strategic policy-making, MSc Dissertation, Eburon, Delft.
- Ebrahimi, F. (2015), Analysis of Eco-Tourism Potentials in Chaharmahal and Bakhtivari Province, First national conference of Society, Natural Resources, Water and Environment: Challenges and Solutions, Tehran, Iran
- Fallahi, P. (2005), Virtual Collaboration: Learning from Multiple Perspectives; Lonely planet's guide to Iran, Department of Tourism and Hospitality Management, School of Business, The George Washington Univ. Available from; <http://www.american.edu/ted/iran-tour.htm> .
- Van Doorn, J. W. M. (1986), Scenario Writing; A method for long-term tourism forecasting? Tourism Management, 7(1): 33-49
- Wack, P. (1985), Scenario's shooting the Rapids; how medium-term analysis illuminated the power of scenarios for shell management, Harvard business review, 1986, 44 :139-150.
- Wearing, S. & Neil J. (1999), Ecotourism; Impacts, Potentials and Possibilities, Oxford, Great Britain
- Tribe, J. (1997), The Indiscipline of Tourism, Annals of Tourism Research, 24 (3): 638-657

ارزیابی چالش‌های جذب گردشگری رویداد با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی: روستای سیف‌آباد از توابع شهرستان کوهرنگ)

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۵/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۵/۳۰

کد مقاله: ۸۶۸۴۴

جواد دیوانداری^۱، فرانک ایل بیگی پور^۲

چکیده

ارزش: گردشگری رویداد یکی از جدیدترین گونه‌های گردشگری است که به سرعت در سراسر جهان در حال گسترش است. از جمله این موارد می‌توان به برگزاری جشنواره‌های کوچ و جشنواره محصولات تولیدی روستاها اشاره داشت. هدف: روستای سیف‌آباد با قابلیت بهره‌گیری از منابع طبیعی و جاذبه‌های گردشگری عشایری و روستایی و نیز باغات گردو مکان مناسبی برای جذب گردشگری رویداد می‌باشد. وجود این جاذبه‌ها باعث شده تا نیاز و ضرورت بررسی حضور گردشگر در روستا و حفظ سبک زندگی کوچ‌نشینی و حمایت از باغداری مبتنی بر گردشگری رویدادها احساس شود. پرسشی که مطرح می‌شود این است که چگونه می‌توان براساس رویدادهای منطقه در جذب گردشگر اقدام نمود؟ روش شناسی: با انجام پیمایش‌های میدانی، و بهره‌گیری از مدل SWOT سعی گردیده پیشنهادها و راهبردهای مناسب در زمینه توسعه گردشگری رویداد در این منطقه ارائه گردد. یافته‌ها: یافته‌ها مبین آن است که ارائه جاذبه‌های سنتی و پیرامونی و رویدادهای روستا، در جذب گردشگر موثر است. نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش حاضر نشان داد که روستای سیف‌آباد به دلیل دارا بودن رویدادی همچون کوچ عشایر و آداب و رسوم آن‌ها و نیز تولید گردو، ظرفیت فراوانی برای برگزاری جشنواره کوچ عشایر و رویدادهای زندگی آن‌ها و جشنواره گردو و محصولات تولیدی دارا می‌باشد.

واژگان کلیدی: قابلیت‌های گردشگری، گردشگری رویداد، توسعه گردشگری، ارزیابی بر اساس مدل SWOT، روستای سیف‌آباد کوهرنگ

۱- استادیار گروه معماری دانشگاه کاشان (نویسنده مسئول)؛ j.divandari@gmail.com

۲- فارغ التحصیل کارشناسی ارشد دانشگاه فیض کاشان؛ Feilbeigipoor@gmail.com

روستاها دارای جاذبه‌های ارزشمند گردشگری هستند که مورد غفلت قرار گرفته‌اند در این راستا گردشگری رویداد یکی از راه کارهای جدید در توسعه گردشگری است و رویدادهایی همچون جشنواره کوچ عشایر و رویدادهای فرهنگی در روستاها می‌تواند توجه گردشگران زیادی را به این مناطق جلب کند. از نظر گردشگری، رویدادها به عنوان جاذبه، کاتالیزور، رونق‌دهنده، بازارپای مکان و ایجاد کننده تصویر ذهنی ارزش بالایی دارند و می‌توان آن‌ها را بخشی از گردشگری جایگزین دانست که با کمک حفاظت از محیط طبیعی و فرهنگی شکنده در توسعه پایدار سهیم‌اند (میرزایی، رضایی، ۱۳۹۵، ۱۴۰). ریدر و براون (۲۰۰۵) اظهار میدارند که کاهش صنایع سنتی روستا از قبیل کشاورزی، معدن و جنگلداری در طول سه دهه گذشته باعث گردیده، جوامع روستایی به دنبال جستجوی جایگزین‌هایی برای تقویت پایه و بستر اقتصادی خودشان باشند (سجادی، احمدی، ۱۳۹۲، ۱۵۶). در این راستا گردشگری روستایی باعث شکوفایی و رونق اقتصاد و ایجاد تنوع در شغل‌های تجاری و صنعتی، افزایش درآمد و تحول توسعه اقتصادی جوامع روستایی می‌شود (رحیمی، ۳۹۶، ۴۶). روستای سیف‌آباد از لحاظ تقسیمات سیاسی جز دهستان دواب از توابع بخش دواب صمصامی شهرستان کوهرنگ می‌باشد. این منطقه از دیرباز جایگاه عشایر بختیاری و یکی از مناطق بیلاقی آنان است که با کوچ به این منطقه رویداد بزرگی را رقم می‌زنند، همچنین این منطقه به دلیل وجود پتانسیل‌های گردشگری متعدد مانند کوه، رودخانه، چشمه، دشت لاله و غیره موقعیت مناسبی برای جذب گردشگر دارد. سوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که نقاط قوت و ضعف روستای سیف‌آباد در چه زمینه‌هایی است و آیا این منطقه قابلیت تبدیل شدن به منطقه گردشگری را دارد؟ این پژوهش سعی دارد ضمن معرفی جاذبه‌های گردشگری رویداد با استفاده از مدل SWOT موانع و چالش‌های گردشگری رویداد در روستای سیف‌آباد را مشخص نموده و پیشنهادها و راهبردهای مناسب را در زمینه توسعه گردشگری در این منطقه ارائه نماید. با توجه به اینکه حدود ۲۷ درصد جمعیت ایران طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ در مناطق روستایی زندگی می‌کنند، کشاورزی به تنهایی نمی‌تواند اشتغال و درآمد کافی را برای جمعیت روستایی فراهم سازد، و گسترش گردشگری می‌تواند راهبردی جدید در زمینه توسعه روستایی در ایران باشد. از جمله اهداف اصلی برنامه گردشگری فراهم آوردن منابع اقتصادی مستقیم ناشی از اشتغال و درآمد گردشگری برای ساکنان روستا و هم چنین فراهم کردن تجربه گردشگری مناسب برای بازارهای هدف، به لحاظ فرهنگی و طبیعی است. از جمله منابع اقتصاد برای روستاییان می‌توان به توسعه مهارت‌های فنی و مدیریتی اشاره داشت که می‌تواند در فعالیت‌های اقتصادی، نگهداری و تجدید حیات الگوهای خاص فرهنگ سنتی، سبک معماری، صنایع دستی و انواع هنر از جمله رقص اصیل و تقویت احساس غرور روستائیان از سنت‌های خود موثر باشد. توسعه گردشگری در نواحی روستایی از یک سو می‌تواند ضمن متنوع‌سازی اقتصاد جوامع روستایی، زمینه‌ساز توسعه پایدار روستایی باشد و از دیگر سو، وسیله‌ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی به شمار آید (شریف‌زاده، مرادزاد، ۱۳۸۱، ۵۳).

۲- بیان مسئله

گردشگری رویدادها به یک روند سیستماتیک متشکل از برنامه‌ریزی، توسعه و ایجاد بازارپایی رویدادها در رابطه با گردشگری گفته می‌شود. راهبردهای گردشگری رویدادها بایستی همچنین بر روی بخش‌هایی همچون سفر به مقصد رویدادها و یا کسانی که می‌توان آن‌ها را برای حضور در رویدادها در فاصله‌ای دور از خانه هایشان جلب کند تمرکز کرد. منظور از رویدادها، نمایشگاه‌ها و جشنواره‌هایی مانند کوچ عشایر است. انواع رویدادها شامل رویدادهای فرهنگی که زندگی اجتماعی و فرهنگی افراد را در بر می‌گیرد و رویدادهای ورزشی و تجاری است. رویدادهای فرهنگی خود می‌تواند دسته‌های متنوعی را شامل شود که در این جا بیشتر تاکید بر رسوم و سنت‌های فرهنگی است. جشنواره‌ها برای هزاران سال به عنوان یک پدیده فرهنگی در زمان‌های معینی از تقویم مذهبی، فرهنگی یا کشاورزی برگزار شده‌اند و غالباً شیوه‌ای برای تقویت فرهنگ و سنن محلی بوده‌اند و این فرصت را به جوامع می‌دادند تا هویت فرهنگی خویش را ابراز نمایند. جامعه ایران از سه بخش شهری-روستایی و عشایری تشکیل شده است که هر بخش مکمل دیگری است و در صورت حذف هریک از بخش‌ها دیگر قسمت‌ها دچار تزلزل خواهند شد. عشایر بخش مهمی از این چرخه را تشکیل داده‌اند و در عین حال دارای فرهنگی غنی هستند. فرهنگ آن‌ها را می‌توان مجموعه‌ای پیچیده از دانش‌ها، باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، هنرها و نمادهای جامعه آنان دانست. برای آشنایی با این رسوم و فرهنگ نیازمند شناخت قومیت‌های مختلف و آداب و رسوم آنان هستیم. در این پژوهش به بررسی تاثیر کوچ عشایر که یک رویداد است در توسعه گردشگری روستای سیف‌آباد پرداخته شده است. در حال حاضر برخوردار نبودن از امکانات زیربنایی و اجتماعی و اقتصادی موجبات مهاجرت عشایر را به روستاها و شهرها فراهم آورده‌است. عشایر در صورت نداشتن امکان برخورداری از مراتع کافی، ایل‌راه مطمئن، پشتوانه مالی و ایجاد امکانات ایمنی و حمایت نکردن دولت و علی‌الخصوص افزایش نیافتن درآمد و نداشتن قدرت رقابت اقتصادی با جامعه روستایی و انزوای فرهنگی و محیط‌زیست قادر به ادامه حیات خویش نخواهند بود. آینده کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه تا حد زیادی به بهبود موقعیت جامعه روستایی و عشایری بستگی دارد، باتوجه به این مسئله اهمیت بی‌چون و چرای برنامه‌ریزی

توسعه عشایری برای تحقق توسعه اقتصادی-اجتماعی و هم چنین حفظ سنت‌ها و ارزش‌ها آشکار می‌شود. در دهه‌های اخیر به دلیل ضعف مدیریتی و عدم توجه و رسیدگی به این قشر جامعه این سبک زندگی رو به نابودی است. یکی از راه کارهایی که در جهت حمایت و پشتیبانی از این گروه‌ها وجود دارد کمک به آنان از طریق جذب گردشگر و توسعه اقتصادی است.

۳- روش تحقیق

در این پژوهش از روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است. از روش SWOT برای شناسایی نقاط قوت و ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها و تدوین راهبردهای مناسب استفاده می‌شود. با توجه به بررسی قابلیت‌ها و محدودیت‌ها در جداول تدوین شده می‌توان راه کارهایی برای توسعه منطقه مذکور ارائه کرد. برای تقلیل ضعف‌ها، تهدیدها، تقویت و بهبود قوت‌ها و فرصت‌های موجود در زمینه گردشگری رویداد در روستای سیف‌آباد، در نتیجه‌گیری، پیشنهادها و راهبردها بیان می‌شود.

۴- پیشینه تحقیق

موضوع جلب گردشگر رویداد در روستاها از جمله مباحثی است که متخصصان به آن پرداخته‌اند. میرزایی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای به بررسی نقش گردشگری رویداد به عنوان ابزاری در جهت تنوع بخشیدن و توسعه اقتصادی پایدار جوامع محلی پرداخته است. معین فرد (۱۳۹۳) در پژوهشی به ارائه راهبردهای توسعه صنعت گردشگری ورزشی تفریحی در ایران پرداخته است. نظری (۱۳۹۴) به بررسی تاثیر عوامل موثر بر اجرای موفق رویداد جشن سده در استان کرمان پرداخته است. گنز (۲۰۰۸) گردشگری رویداد را به عنوان تمرین حرفه‌ای و زمینه تحصیلات دانشگاهی بررسی می‌کند و در مورد پیامدهای مدیریت تجارت و گردشگری صحبت می‌کند و مفاهیمی برای پیشبرد تئوری در گردشگری رویداد بیان می‌کند. هرناندز و فولگادو (۲۰۱۴) با بررسی گسترده ادبیات در صدد گسترش دانش گردشگری رویداد از دیدگاه نظری و مفهومی هستند. یافته‌های آن‌ها کمک می‌کند تا دانش پایه در مورد رویدادها، تاثیر آن در تصویر مقصد و راهبردهای موقعیتیابی تقویت و هماهنگ شوند. چلیک و چتینکایا (۲۰۱۳) به بررسی اهمیت گردشگری رویداد با جشنواره‌های گوناگون در ازبک ترکیه پرداخته اند و هدفشان شناساندن ازبک به عنوان گهواره تمدن‌ها با تاریخ ۸۵۰۰ ساله به واسطه جشنواره هنر بین‌المللی است.

۴-۱- گردشگری رویداد

ادوارد اینسکیپ جاذبه‌های گردشگری را به سه دسته جاذبه‌های طبیعی براساس ویژگی‌های طبیعی و زیست محیطی، جاذبه‌های تاریخی- فرهنگی بر اساس فعالیت‌های انسانی و جاذبه‌های ویژه که به صورت مصنوعی ایجاد شده‌اند تقسیم‌بندی کرده است و گردشگری رویداد را زیرمجموعه گردشگری فرهنگی قرار داده است (اینسکیپ، ۱۳۹۲، ۹۳). رویداد در فرهنگ لغت به معنای واقعه، حادثه، آنچه رخ داده، آنچه پیش آید از نیک یا بد تعریف شده است (فرهنگ عمید، ۱۳۷۴، ۶۶۹). درواقع رویدادها و برنامه‌های گوناگون فرهنگی، هنری، ورزشی، نمایشگاه‌های گوناگون، نشست‌ها و کنفرانس‌ها، جشنواره‌ها، مراسم‌های سالگرد و یادمان‌ها و موارد دیگر از این دست، عامل مهم دیگری برای سفر افراد گوناگون به دیگر سرزمین‌ها به شمار می‌رود (رنجریان، ۱۳۹۳، ۵۰). گنز گردشگری رویداد را به عنوان یکی از اشکال سفر با علائق ویژه نام می‌برد که در آن فرد برای دیدن یک رویداد سفر می‌کند و یا در حین سفر خود از رویدادی بازدید می‌کند (گنز، ۲۰۰۸، ۴۰۵). اغلب رویدادهای فرهنگی خاص مانند مراسم مذهبی، نمایشگاه‌های هنری، کنسرت‌های موسیقی و سایر جشنواره‌های فرهنگی جاذبه‌های مهمی برای ساکنان و گردشگران هستند و در احیا سایر هنرها و عناصر فرهنگی منطقه نقش اساسی دارند (اینسکیپ، ۱۳۹۲، ۲۸۱). برنامه‌ریزی برای این رویدادها انعطاف‌پذیر است و قابلیت انطباق با محیط محلی، اجتماعات و فرهنگ‌های آنان را دارد. جشنواره‌ها از حیث تأثیرات اجتماعی- فرهنگی نقشی کلیدی در توسعه اجتماعات محلی بازی می‌کنند، زیرا از سایر اشکال فرهنگ، عمومی‌تر هستند، جشنواره‌ها همچنین می‌توانند به نماد و مظهر یک منطقه یا مردم تبدیل شوند. کین (۲۰۰۵) به منافع جشنواره‌ها در حوزه بازساخت و احیا اشاره می‌کند که عبارتند از مردمی‌سازی فرهنگ، تکریم تنوع، سرزنده و توانمند کردن جوامع محلی و بهبود کیفیت زندگی. رویدادها اتفاقات خاصی هستند که به ندرت برگزار می‌شوند و مدت زمان مشخصی دارند و شرکت‌کنندگان فرصت‌هایی فراتر از زندگی روزمره را تجربه می‌کنند (جاگو و شاول، ۱۹۹۸). جانيسكى (۱۹۸۰) رویدادهای گردشگری را به عنوان دوره‌های کوتاه مدت پر از فعالیت‌های جذاب و مهیج تعریف می‌کند که معمولاً در یک منطقه جغرافیایی یا تاریخی برگزار می‌شود. بنابراین رویدادها جشن‌های منحصر بفردی هستند که در یک مکان خاص و یک لحظه خاص به وقوع می‌پیوندند تا نیازهای خاصی را برآورده سازند (هرناندز و فولگادو، ۲۰۱۴، ۸۵).

جدول ۱. ویژگی‌های گردشگری رویداد

نظریه پردازان	ویژگی‌های گردشگری رویداد
گنز (۲۰۰۸)	یکی از اشکال سفر با علایق ویژه سفر برای دیدن یک رویداد
اینسکیپ	در احیا سایر هنرها و عناصر فرهنگی منطقه نقش اساسی دارند
کین (۲۰۰۵)	مردمی‌سازی فرهنگ، تکریم تنوع، سرزنده و توانمند کردن جوامع محلی و بهبود کیفیت زندگی
جاگو و شاو (۱۹۹۸)	به ندرت برگزار می‌شوند و مدت زمان مشخصی دارند
جانپسکی (۱۹۸۰)	دوره‌های کوتاه مدت پر از فعالیت‌های جذاب و مهیج برگزاری در یک منطقه جغرافیایی یا تاریخی
گلدبلات (۲۰۰۷)	در یک مکان خاص و یک لحظه خاص به وقوع می‌پیوندند تا نیازهای خاصی را برآورده سازند.

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶

۵- انواع رویدادها

رویدادها را می‌توان در سه گروه طبقه‌بندی کرد. در گروه اول رویدادهایی مانند جشن‌های فرهنگی، رویدادهای سیاسی و هنری و سرگرمی وجود دارد. گروه دوم شامل رویدادهای تجاری، برنامه‌های آموزشی و عملی می‌شود و در نهایت آخرین گروه این طبقه‌بندی شامل رویدادهای ورزشی، فعالیت‌های تفریحی و رویدادهای خاص می‌باشد (گنز، ۲۰۰۸، ۴۰۳). رویدادها را می‌توان با توجه به محتوا و میزان آن‌ها طبقه‌بندی کرد (آلن، ۲۰۰۱، ۴). این رویدادها در جدول ۲ ذکر شده است.

جدول ۲. تقسیم بندی رویدادها بر اساس محتوا و اندازه

رویدادها برحسب اندازه	رویدادهای بزرگ رویدادهای مهم رویدادهای منطقه‌ای رویدادهای محلی	رویدادها برحسب محتوا	جشنواره‌ها رویدادهای ورزشی نشست‌ها، کنوانسیون‌ها، نمایشگاه‌ها رویدادهای تجاری
-----------------------	---	----------------------	--

منبع: (چلیک و چتینکایا، ۲۰۱۳، ۳)

گنز مجموعه کاملی از رویدادها را با هشت نوع پیشنهاد کرد. فرهنگی، سیاسی، هنر و سرگرمی، کسب و کار، علوم و آموزش و پرورش، رویدادهای ورزشی، فعالیت‌های تفریحی، مواردخصوصی (گنز، ۲۰۰۸، ۴۰۴).

جدول ۳. گونه شناسی رویدادها بر اساس نظریه گنز

رقابت‌های ورزشی	رویدادهای خصوصی	هنر و سرگرمی	جشن‌های فرهنگی	سیاسی و دولتی	آموزشی و عملی	کسب و کار و تجارت	تفریحی
آماتور / حرفه ای تماشاگر / شرکت کننده	عروسی جشن اجتماعی	کنسرت مراسم جایزه	جشنواره‌ها کارناوال مراسم رویدادهای مذهبی	نشست‌ها مناسبت‌های سلطنتی رویدادهای سیاسی رویدادهای vip	همایش‌ها سمینارها درمانگاه‌ها	جلسات کنوانسیون‌ها نمایشگاه‌های مصرف کننده و تجارت نمایشگاه‌ها بازار	ورزش و بازی برای سرگرمی

منبع: (گنز، ۲۰۰۸، ۴۰۴)

۵-۱- شناخت منطقه مورد مطالعه (روستای سیف‌آباد)

روستای سیف‌آباد از لحاظ تقسیمات سیاسی (کشوری) جز دهستان دواب از توابع بخش دواب صمصامی شهرستان کوهرنگ می‌باشد (شکل ۱). محدوده کالبدی روستا با وسعت ۷۱۸۴۰ مترمربع از شمال به محور ارتباطی دشتک به صمصامی، از غرب به زمین‌های کشاورزی و باغی از جنوب به رودخانه و دره و از شرق به زمین‌های کشاورزی و باغی محدود شده است (طرح توسعه روستا، بنیاد مسکن، ۱۳۹۲).

شکل ۱. موقعیت روستای سیف‌آباد

(ماخذ: میراث فرهنگی استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۹۴)

این روستا در منطقه‌ای واقع شده که یکی از مکان‌های گذر و کوچ عشایر بوده است (ش ۳). فعالیت عمده در این منطقه باغداری (بخش عمده محصولات برداشت گردو)، پرورش زنبور عسل و ماهی قزل‌آلا است. روستا از لحاظ کالبدی بافت ارگانیک دارد و خانه‌ها در راستای شیب ساخته شده است. اولین خانه‌های ساخته شده در روستا همچنان فرم اولیه خود را حفظ کرده و از مصالح بومی همچون کاهگل و سنگ و چوب استفاده شده است. از مهم‌ترین ویژگی‌های این روستا بیلاق عشایر و محل کوچ آنان است.

شکل ۲. حدود تقریبی مسیرهای مهم کوچ عشایر بختیاری (مشیری، ۱۳۸۱، ۲۰۲)

باوجود یکجانشین شدن جمعیت زیادی از عشایر همچنان در زمین‌های اطراف روستا شاهد چادر زدن تعدادی از آنان هستیم. بر روی رودخانه تعدادی از پل‌های دست‌ساز که محل عبور عشایر است و پایه‌های پلی که محل عبور عشایر بوده اما متأسفانه بر اثر سیل ویران شده هنوز قابل مشاهده است. روستاهای همجوار محل زندگی عشایری هستند که یکجانشین شده‌اند اما همچنان گویش و پوشش خود را حفظ کرده‌اند. از دیگر ویژگی‌های این روستا طبیعت بکر و دست نخورده آن و نزدیکی به دشت لاله و منطقه حفاظت شده قیصری است.

شکل ۳. پایه های پل محل گذر عشایر، منبع (نگارنده، ۱۳۹۴) شکل ۴. حضور عشایر در منطقه، منبع (نگارنده، ۱۳۹۶)

شکل ۶. طبیعت بکر روستا، منبع (نگارنده، ۱۳۹۴)

شکل ۵. بافت روستا، منبع (نگارنده، ۱۳۹۴)

شکل ۷. باغات روستا، منبع (نگارنده، ۱۳۹۸)

۵-۲- عوامل داخلی و خارجی موثر بر گردشگری روستای سیف آباد

به استناد تعاریف سازمان جهانی جهانگردی، پیش نیاز توسعه پایدار گردشگری، تلفیق و هماهنگی اهداف اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی است. این امر متضمن تأمین منافع دراز مدت جامعه میزبان، گردشگران مهمان و حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی است (دهکردی، کلانتری، ۱۳۹۰، ۲). برنامه ریزی برای گردشگری شامل عناصر نهادی و فیزیکی است. عناصر اولیه گردشگری عبارت از جاذبه ها و فعالیت های گردشگری، خدمات و تسهیلات اقامتی، تسهیلات حمل و نقل، سایر خدمات و تسهیلات (مانند خدمات پذیرایی، بانکی، پزشکی، امنیتی و ...)، سایر زیر ساخت ها (مانند آب، برق، فاضلاب، مخابرات و ...)، عناصر نهادی (شامل استراتژی های بازاریابی و طرح های ترفیحاتی گردشگری، نیروی انسانی، قوانین و مقررات، ساختارهای دولتی و خصوصی، برنامه های آموزشی برای کارکنان، برنامه های آگاه سازی عمومی و برنامه های زیست محیطی، اقتصادی- اجتماعی و ...) است (پورروحانی و دیگران، ۱۳۹۵، ۱۱۲). در این مرحله به بررسی ویژگی های محیط داخلی و خارجی به منظور شناسایی نقاط قوت و ضعف و فرصت ها و تهدیدها می پردازیم. برای این منظور محیط خارجی از دو بعد فرصت و تهدید و محیط داخلی از دو بعد ضعف و قوت مورد ارزیابی قرار می گیرد. فرصت های محیط خارج: این متغیر در برگیرنده عواملی است که از لحاظ موجودیت آن می تواند تأثیرات مثبت بر طرح داشته باشد. تهدیدات محیط خارج: این عوامل در برگیرنده عواملی است که از لحاظ موجودیت آن می تواند تأثیرات منفی بر طرح داشته باشد. نقاط ضعف تحلیل های داخلی: این متغیر در برگیرنده عواملی است که از لحاظ موجودیت آن می تواند تأثیرات منفی بر طرح داشته باشد. نقاط قوت تحلیل های داخلی: این متغیر در برگیرنده عواملی است که از

لحاظ موجودیت آن می‌تواند تأثیرات مثبت بر طرح داشته باشد. از تلفیق عوامل مذکور چهار راهبرد زیر حاصل می‌گردد: ۱. تلفیق نقاط قوت و فرصت-راهبرد تهاجمی ۲. تلفیق نقاط قوت و تهدید-راهبرد اقتضایی ۳. تلفیق نقاط ضعف و فرصت-راهبرد انطباقی ۴. تلفیق نقاط ضعف و تهدید-راهبرد تدافعی (قاسمی، کبیری، ۱۳۹۵، ۵۷).

۶- یافته ها

با بررسی نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها، موانع جذب گردشگر در روستای سیف آباد در جدول زیر بیان شده است.

جدول ۴. ضعف، فرصت، تهدید و قوت های روستای سیف آباد، نگارندگان، ۱۳۹۶

تهدید T	فرصت O	ضعف W	قوت S	
-عدم سرمایه‌گذاری به دلیل ترس از عدم موفقیت -افزایش قیمت زمین به واسطه سو استفاده -افراد فرصت طلب و سودجو	-افزایش توجه دولت به برنامه‌ریزی -افزایش توجه بخش دولتی و خصوصی به سرمایه‌گذاری -ایجاد اشتغال برای منطقه	-فقدان برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری -نبود نظام اطلاع رسانی و تبلیغات	-مستعد بودن روستای سیف آباد به منظور سرمایه‌گذاری و گردشگری، برای استفاده از منابع طبیعی و انسانی و رویدادها -وجود محصولات متنوع کشاورزی و باغی (محصول عمده گردو) به منظور عرضه به گردشگران -وجود منابع مختلف گردشگری شامل رویدادها، روستایی، طبیعی، عشایری و غیره -فعالیت شبلات و مرغداری در منطقه -صنایع دستی متنوع از جمله بافت قالی و گلیم	اقتصادی
-از بین رفتن فرهنگ بومی و الگوهای محلی -افزایش جرم و جنایت با ورود افراد غریبه -عدم پذیرش فرهنگ گردشگران توسط مردم محلی و احتمال درگیری بین جوامع محلی و گردشگران -انتقال ناهنجاری‌های فرهنگی (بدحجابی، مواد مخدر و ...) به مردم بومی	-کوچ عشایر به منطقه به عنوان یک رویداد فرهنگی خاص	-سطح بالای بیکاری در منطقه -مهاجرت‌های متعدد	-روحیه مهمان‌نوازی مردم منطقه دوآب صمصامی -وجود زادبوم‌های عشایری منطقه دوآب -استفاده از پوشش محلی و گویش بختیاری	اجتماعی-فرهنگی

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

ماتریس SWOT در حالت معمولی متشکل از یک جدول مختصاتی دو بعدی است که هر یک از چهار نواحی آن نشانگر یک دسته استراتژی می‌باشد، این استراتژی‌ها عبارتند از:

ادامه جدول ۴. ضعف، فرصت، تهدید و قوت های روستای سیف آباد، نگارندگان، ۱۳۹۶

تهدید T	فرصت O	ضعف W	قوت S	نوع تهدید
-آلودگی محیط زیست و ریزش پسماندها در رودخانه -راش زمین در منطقه -زلزله خیزی و خطر سیل در منطقه -از بین بردن گونه های کمیاب حیوانی و گیاهی	-تولید محصولات جدید گردشگری از طریق تلفیق منابع طبیعی و فرهنگی منطقه، مانند گردشگری رویداد با برگزاری جشنواره کوچ عشایر -مراقبت بیشتر از گونه های گیاهی و جانوری به واسطه حضور بیشتر مسئولین در منطقه -توجه بیشتر مسئولین به مخاطرات زیست محیطی (فرسایش خاک، آلودگی آب و ...) به واسطه حضور گردشگران -نزدیکی به بازارهای اصلی گردشگری اصفهان و خوزستان	-عدم ثبات الگوی گردشگری در همه فصول -نامناسب و کم عرض بودن جاده و خاکی بودن قسمتی از آن -چرای مفرط و بیش از ظرفیت منطقه و بوته کنی -شیب تند زمین های محدوده -آلوده شدن رودخانه توسط شیلات های ایجاد شده در مسیر رود	-وجود دو رودخانه لاسیر و یزداران -نزدیکی به منطقه گردشگری باؤفت و جنگل های بلوط -جاذبه های گردشگری در چهار فصل سال -نزدیکی به منطقه حفاظت شده قیصری و دشت لاله های واژگون -کوهستان های زیبا و مرتفع و پوشیده از برف برای کوهنوردی و صخره نوردی و مسیرهای کوچ عشایر -وجود پل های دست ساز عشایر -باغ های گردو	محیط زیست
-عدم همکاری مراکز دارای صلاحیت در توسعه منطقه -خطرناک بودن جاده دسترسی شهرکرد به خوزستان (پیچ های خطرناک، پرتگاه ها و ریزشی بودن خاک منطقه) -عدم آگاهی مسئولین از شیوه های مختلف ایجاد در بخش توریسم برای مردم بومی و کم درآمد.	-با توجه به مهاجر فرست بودن منطقه، افراد مذکور می توانند ظرفیت های منطقه را به دیگران بشناسانند.	-موانع آموزشی و کمبود راهنمایان گردشگری -نبود نقشه مکان های تفریحی و تاریخی -محدود بودن فعالیت سازمان میراث فرهنگی شهرستان -عدم آشنایی مردم با مزایا و فواید پذیرش گردشگر و توسعه فعالیت های گردشگری	-دسترسی به جاده اصلی اصفهان -خوزستان -برخورداری از برق، آب، تلفن ثابت و راه آسفالت	فرهنگی

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

جدول ۵. موانع جذب گردشگر در روستای سیف آباد، نگارندگان، ۱۳۹۶

-فقدان برنامه ریزی و سرمایه گذاری -نبود نظام اطلاع رسانی و تبلیغات -عدم سرمایه گذاری به دلیل ترس از عدم موفقیت -افزایش قیمت زمین به واسطه سواستفاده افراد فرصت طلب و سودجو -سطح پایین درآمد خانوارها -کمبود بودجه های عمرانی و رفاهی برای روستا	اقتصادی
-سطح بالای بیکاری در منطقه -مهاجرت های متعدد -از بین رفتن فرهنگ بومی و الگوهای محلی -افزایش جرم و جنایت با ورود افراد غریبه -عدم پذیرش فرهنگ گردشگران توسط مردم محلی و احتمال درگیری بین جوامع محلی و گردشگران -انتقال ناهنجاری های فرهنگی (بدحجابی، مواد مخدر و ...) به مردم بومی	فرهنگی

بوم شناختی-کالبدی -عدم ثبات الگوی گردشگری در همه فصول -نامناسب و کم عرض بودن جاده و خاکی بودن قسمتی از آن -چرای مفرط و بیش از ظرفیت منطقه و بوته‌کشی -شیب تند زمین‌های محدوده -آلوده شدن رودخانه توسط شیلات‌های ایجاد شده در مسیر رود -آلودگی محیط زیست و ریزش پسماندها در رودخانه -رانش زمین در منطقه -زلزله‌خیزی و خطر سیل در منطقه -از بین بردن گونه‌های کمیاب حیوانی و گیاهی -از بین رفتن الگوی ساخت و ساز و مصالح بومی	زیست‌محیطی -موانع آموزشی و کمبود راهنمایان گردشگری -نبود نقشه مکان‌های تفریحی و تاریخی -محدود بودن فعالیت سازمان میراث فرهنگی شهرستان -عدم آشنایی مردم با مزایا و فواید پذیرش گردشگر و توسعه فعالیت‌های گردشگری -عدم همکاری مراکز دارای صلاحیت در توسعه منطقه -خطرناک بودن جاده دسترسی شهرکرد به خوزستان (پیچ‌های خطرناک، پرتگاه‌ها و ریزشی بودن خاک منطقه) -عدم آگاهی مسئولین از شیوه‌های مختلف ایجاد در بخش توریسم برای مردم بومی و کم درآمد. -نبود تسهیلات رفاهی و خدماتی
---	--

راهبردهای حداکثر استفاده از فرصت‌های محیطی با به کارگیری نقاط قوت (ناحیه ۱: استراتژی‌های SO)
-راهبردهای استفاده از نقاط قوت سازمان برای جلوگیری از مواجهه با تهدیدها (ناحیه ۲: استراتژی ST)
-راهبردهای استفاده از مزیت‌های بالقوه‌ای که در فرصت‌های محیطی نهفته است برای جبران نقاط ضعف موجود در سازمان (ناحیه ۳: استراتژی‌های WO)

جدول ۶. راهبردهای ارائه شده گردشگری روستای سیف آباد، نگارندگان، ۱۳۹۶

WO	SO
-ایجاد شغل‌های جدید با توسعه گردشگری -بهره‌گیری از گردشگری و ورود گردشگر به منظور حفاظت بیشتر از محیط زیست -توسعه گردشگری رویداد و بوم‌گردی در حفظ الگوی ظاهری و طبیعی منطقه کمک می‌کند.	-استفاده از منابع متعدد گردشگری و توسعه گردشگری‌های متعدد با افزایش توجه دولت و بخش خصوصی -تمرکز بر گردشگری رویداد و راه‌اندازی جشنواره کوچ عشایر و جشنواره گردو و تجربه یک رویداد ویژه توسط گردشگران -به واسطه موقعیت خوب روستا که واقع در مسیر کوچ است تجربه کوچ برای گردشگران فراهم می‌شود. -با بهره‌گیری از امکانات موجود ایجاد فضایی ارگانیک همراه با امکانات روز مهیا می‌شود.
WT	ST
- برنامه‌ریزی صحیح و ارائه طرح‌های مناسب سبب جلب اعتماد سرمایه‌گذاران می‌شود. -افزایش آگاهی مردم نسبت به گردشگری سبب پذیرش گردشگران می‌شود. -از طریق گردشگری رویداد و برگزاری جشنواره‌ها فرهنگ بومی و الگوهای محلی حفظ می‌شود.	-با افزایش فعالیت‌های کشاورزی و باغداری و کاشت درخت از فروش زمین‌ها و رانش آن‌ها جلوگیری می‌شود. -با توسعه گردشگری مردم محلی انگیزه بیشتری برای حفظ پوشش، گویش و آداب و رسوم خود دارند. -با افزایش ورود گردشگر مسیرهای دسترسی بازسازی شده و بهبود می‌یابند. -افزایش توجه دولت و محیط زیست به منطقه باعث حفاظت از حیوانات و گیاهان و تمیزی رودخانه می‌شود.

-راهبردهایی برای به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تهدیدها و نقاط ضعف (ناحیه ۴: استراتژی‌های WT). پس از ارزیابی عوامل داخلی و خارجی، اطلاعات مورد نیاز برای تدوین استراتژی‌ها مشخص می‌شود. (تقوایی، علی زاده، ۱۳۹۱، ۹۹).

نتیجه گیری

بر اساس جدول‌های تدوین شده و با توجه به مزایا و ظرفیتهای متعدد و نیز برخی از محدودیتهای، می‌توان با برنامه‌ریزی و توسعه مکان‌های اقامتی و رفاهی، مراکز بینراهی، مراکز درمانی بهداشتی و تجهیز مسیرهای گردشگری روستایی، فعالیتهای مؤثری در زمینه توسعه گردشگری انجام داد. طبق پژوهش انجام شده مشخص شده است که روستای سیف‌آباد با وجود جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی متنوع زمینه تبدیل شدن به یک منطقه گردشگری برای برگزاری جشنواره‌ها و رویدادهای زندگی عشایری و جشنواره گردو را دارد. در راستای توسعه گردشگری راهبردهایی با تحلیل SWOT مطرح شده است و پیشنهادهای زیر بیان شده است:

- تمرکز بر گردشگری رویداد و راه‌اندازی جشنواره کوچ عشایر و تجربه یک رویداد ویژه توسط گردشگران
- برگزاری جشنواره گردو
- استفاده از منابع مختلف گردشگری و توسعه گردشگری‌های متعدد با افزایش توجه دولت و بخش خصوصی.
- با بهره‌گیری از امکانات موجود فضایی ارگانیک همراه با امکانات روز ایجاد شود.
- توسعه گردشگری رویداد و بوم‌گردی در حفظ الگوی ظاهری و طبیعی منطقه کمک می‌کند.
- از طریق گردشگری رویداد و برگزاری جشنواره‌ها فرهنگ بومی و الگوهای محلی حفظ می‌شود.
- حفاظت و بازسازی مسیر کوچ عشایر در جهت گردشگری رویداد
- ساخت بناها با الگو و مصالح بومی و حذف ویژگی‌های مدرن
- بازشناسی آیین‌ها و مراسم فراموش شده در گذر زمان و احیای آن‌ها در جهت جذب گردشگر رویداد
- ساخت فضاهای اقامتی با ویژگی زندگی عشایری و تجربه هم‌زیستی عشایر و گردشگران
- معرفی و شناسایی قابلیت‌های منطقه به گردشگران از طریق رسانه‌ها و سایت‌های مجازی
- معرفی و جذاب نشان دادن سکونت در محیط‌های عشایری از طریق ساخت فیلم‌های سینمایی.

منابع

- اینسکیپ، ادوارد، ۱۳۹۲، برنامه‌ریزی گردشگری، ترجمه محمود حسن پور، سعید داغستانی، انتشارات مهکامه، تهران.
- پورورحانی، ماجده، پورجعفر، محمدرضا، یدقار، علی، ۱۳۹۵، اهداف، ارکان و الزامات برنامه‌ریزی گردشگری روستایی با تاکید بر بوم-گردشگری (نمونه مطالعاتی: روستای شیاده، شهرستان بابل). مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۵، سال سی و پنجم، صص ۱۰۹-۱۲۶.
- تقوایی، مسعود، علی زاده، جابر، ۱۳۹۱، استراتژی‌های مدیریت بحران کاربری‌های مسکونی در روستا- شهرها (نمونه: روستا- شهر اصلاندوز، استان اردبیل). مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۸، سال سی و یکم، صص ۸۵-۱۰۴.
- رحیمی، حسین، ۱۳۹۶، نقش مناسبات شهری و روستا در توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: بخش گلپه‌ار - شهرستان چناران)، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال دوازدهم، شماره ۸۳، ۱۹-۱.
- رنجبریان، بهرام، زاهدی، محمد، شناخت گردشگری، ۱۳۹۳، چهارباغ.
- سجادی، اشرف، احمدی، فاطمه، ۱۳۹۲، ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری سال هشتم، شماره ۲۳، ۱۵۵-۱۷۵.
- شریف زاده، ابوالقاسم، مرادنژادی، همایون، ۱۳۸۱، توسعه پایدار و گردشگری روستایی، ماهنامه اجتماعی - اقتصادی جهاد، خرداد و تیر، شماره ۲۵۰-۲۵۱، صص ۵۲-۶۳.
- طرح توسعه روستا، ۱۳۹۲، روستای سیف آباد، بنیاد مسکن.
- عمید، حسن، ۱۳۷۴، فرهنگ عمید، انتشارات امیرکبیر.
- قاطعی کلاشمی، زهرا، کبیری، فاتح، ۱۳۹۵، ارزیابی و آسیب‌شناسی سیاست تأمین مسکن روستایی کشور در برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی ایران. مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۵، سال سی و پنجم، صص ۵۱-۶۰.
- کرمی دهکردی، مهدی، کلانتری، خلیل، ۱۳۹۰، شناسایی مشکلات گردشگری روستایی استان چهارمحال و بختیاری با استفاده از تکنیک تئوری بنیانی. پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره سوم، صص ۱-۳.
- مشیری، رحیم، ۱۳۸۱، جغرافیای کوچ نشینی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- معین فرد، محمدرضا، شوشی نسب، پروین، کاظم نژاد، انوشیروان، ۱۳۹۳، راهبردهای توسعه گردشگری ورزشی تفریحی در ایران، دو فصلنامه مدیریت و توسعه ورزش، شماره ۲، صص ۱-۱۷.

- میرزایی، روزبه، ۱۳۹۵، گردشگری رویداد راهکاری جهت توسعه اقتصادی پایدار در جوامع محلی، فصلنامه علمی پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیای ایران، سال چهارم، شماره ۴۹.
- میرزایی، روزبه، رضایی، نفیسه، ۱۳۹۵، تحلیل عوامل انگیزشی موثر بر حضور بازدیدکنندگان در رویدادهای مبتنی بر جامعه محلی (مطالعه موردی: جشنواره گل غلطان، بخش امیرآباد)، پژوهش‌های روستایی، دوره ۷، شماره ۱، ص ۱۳۹-۱۶۶.
- نظری، محسن، قادری، زاهد، فضلوی، فروزنده، ۱۳۹۴، بررسی تأثیر عوامل موثر بر اجرای موفق رویدادهای فرهنگی از دیدگاه گردشگران، مدیریت دولتی، دوره ۷، شماره ۴.
- Getz, Donald. (2008), Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management* 29 (2008) 403-428.
- Hernandez, Jose Manuel. Folgado, Jose Antonio. Oliveira Duarte, Paulo Alexandre. (2014), Event Tourism Analysis and State of the Art. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation* Vol. 5, pp 83-102.
- Celik, Serkan. Cetinkaya, Mehmet Yavuz. Festival in Event Tourism: the Case of International Izmir Art Festival. (2013), *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*. Vol. 3, pp 1-21.

Assessing the Challenges and Bottlenecks Attraction of event tourism The SWOT model (Case study of Seif Abad village from Koohrang city)

Abstract

Value: Event tourism is one of the newest types of tourism that is rapidly expanding around the world. Such as these can be festivals of migration and native villages noted. **Objective:** The village of Seif Abad capable of taking advantage of natural resources and attractions nomadic and rural a good place to attract tourism event is. However attraction has caused need and necessity check the presence of tourists in the village and maintain lifestyle migration off-based tourism event feel. The question arises this is how can be based on events area attract tourists action be? **Methodology:** By conducting field surveys, and using the SWOT model, we have tried to provide appropriate suggestions and strategies for the development of event tourism in this area. **Results:** The findings suggest that traditional attractions and village events and peripheral attractions such as climbing and natural landscapes and nomad settlements are effective in attracting tourists. **Conclusion:** The results of this study showed that the village of Seif Abad, due to having diverse and attractive events such as nomadic traditions and customs, has a lot of capacities to host nomadic festivals and their events in order to develop tourism in the region.

Keywords: Tourism capabilities, Event tourism, Tourism development, SWOT model, Seif Abad Koohrang Village.

بررسی راهکارهای اقلیمی اجرای بام در بافت سنتی بوشهر

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۴/۰۵

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۵/۱۰

کد مقاله: ۹۶۴۵۷

وحید مقیمی^۱، کیانا کیانی برازجانی^۲، فاطمه امیرزاده^۳،
دریا بحرینی^۴، سمیرا قنوازی^۵

چکیده

بررسی نحوه اجرای بام در اقلیم گرم و مرطوب به وضوح نشان می‌دهد که بام در معماری سنتی بوشهر، نقشی بسیار فراتر از یک پوسته خارجی را ایفا می‌کرده است. با نگاهی بر اصول حاکم معماری امروز می‌توان دریافت که بام، نه تنها نقش کارکردی خویش را از دست داده، بلکه حتی بعضاً اقلیم نیز در اجرای بام لحاظ نشده و ساخت بناها به کلی از اصول اصیل معماری سنتی فاصله گرفته است و به نظر می‌رسد بازگشت به اصول پایدار معماری سنتی امری ضروری و حیاتی است. هدف از این نوشتار ارائه راهکارهای اقلیمی اجرای بام در بافت سنتی بوشهر بوده و در ادامه ضمن ارائه اسکیس‌های معماری از اجرای بام دو نمونه موردی موجود در بافت بوشهر، راه حل‌هایی جهت اجرای بام در اقلیم گرم و مرطوب ارائه شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و برداشت میدانی می‌باشد. آنچه از این پژوهش بر می‌آید این است که ملاحظات اقلیمی لحاظ شده در طراحی و اجرای بام در جهت میسر نمودن استفاده از بام به عنوان یک فضای زندگی بوده و بکارگیری مصالح بوم‌آورد و متناسب با اقلیم نیز در اجرای بام از اهمیت بسیار بالایی برخوردار بوده‌اند.

واژگان کلیدی: اجرای بام، معماری سنتی بوشهر، اقلیم گرم و مرطوب، معماری همساز با اقلیم

۱- دکترای معماری و مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر، vmoghimi1@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر، kiana.kiani.borazjani94@gmail.com

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر، famarch.1992@gmail.com

۴- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر، darya.bahreiny@gmail.com

۵- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر، samira.ghanavati@gmail.com

۱- مقدمه

پوسته ساختمان به عنوان واسطه فضای داخلی و خارجی ساختمان، نقش قابل توجهی در کنترل حرارتی ساختمان و تأمین آسایش حرارتی بنا دارد. معماران بومی بوشهر توجه ویژه‌ای به همسازی اقلیمی بام و اقلیم داشته‌اند و این مساله را می‌توان به وضوح در بناهای سنتی بافت بوشهر مشاهده نمود.

در فرهنگ ساکنین بافت قدیم بوشهر، پشت بام جزئی از فضاهای اصلی زندگی بوده است. مردم در شرایط مناسب آب و هوایی از آن برای استراحت استفاده می‌کردند [۱]. این استفاده از بام، دلیل اقلیمی داشته است. مردم در تابستان روی بام می‌خوابیدند و از کوران هوا استفاده می‌کردند [۲]. عموماً خانه‌های بومی ایران ارتباط معناداری با مؤلفه‌های اقلیمی محل خود دارند، از این رو به کارگیری الگوهای خانه‌های بومی در مناطق گرم و مرطوب ایران در طراحی مسکن معاصر این اقلیم، می‌تواند سبب مصرف بهینه انرژی و ارتقای سطح آسایش شود [۳]. حال اینکه در معماری امروز بام صرفاً یک سطح افقی به شمار می‌رود ولی بام در حقیقت نقشی بیشتر از یک فوقانی دارد.

بام‌ها قسمتی از پوسته ساختمان هستند که بیشتر از عناصر دیگر در معرض عوامل جوی، تشعشع نامطلوب خورشید، باد، باران و برف قرار دارند. تعاملات حرارتی که بین بام و فضای بیرون صورت می‌گیرد عبارت است از: دفع گرما، جذب گرما و انعکاس خورشیدی [۴]. بنابراین اهمیت طراحی اقلیمی و متناسب با شرایط محیطی بام امری واضح و مبرهن است و بدیهی است که عدم توجه به نقش بام در تعامل حرارتی با فضای خارجی ساختمان منجر به تنزل سطح آسایش در فضاهای داخلی ساختمان خواهد شد. در سالهای اخیر مطالعاتی در مورد اجزای معماری بناهای بافت سنتی بوشهر و راهکارهایی که برای انطباق بنا با شرایط محیطی و اقلیمی پیشنهاد می‌شود، انجام شده است که به چند مورد اشاره می‌کنیم. حسین زاده و صداقت (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان مدیریت انرژی معماری و شهرسازی در بناهای مسکونی بافت قدیم بوشهر به بررسی ویژگی‌های کالبدی و اقلیمی بناهای مسکونی بافت قدیم بوشهر پرداخته و ضمن بررسی و تحلیل جزئیات معماری بناهای مسکونی این بافت قدیمی، در نهایت راهکارهایی را جهت پایداری و مدیریت صحیح انرژی ارائه نموده‌اند که می‌توان به این موارد اشاره کرد: ایجاد سقف دوپوش در بام برای استفاده از بام جهت انجام فعالیت‌هایی نظیر شب نشینی و استفاده از بام به عنوان یک فضای زندگی، استفاده از مصالحی با ظرفیت حرارتی کم مانند چوب و استفاده از رنگ روشن بر روی سطوح بنا. هدایت و طبائیان (۱۳۹۱) در مقاله بررسی عناصر شکل دهنده و دلایل وجودی آن‌ها در خانه‌های بافت تاریخی بوشهر به بررسی عناصر شکل دهنده مسکن سنتی بوشهر و عوامل وجودی آن‌ها پرداخته‌اند و ضمن بررسی ویژگی‌های این عناصر، به ارائه راهکارهای طراحی مسکن امروزی متناسب با نیازهای جدید و بر اساس ارزش‌های انسانی پرداخته‌اند. یکی از راهکارهای پیشنهادی در رابطه با بام بنا، استفاده از فضای بام به عنوان یکی از فضاهای اصلی در شبهای تابستان و طراحی جانپناه به منظور ایجاد حداکثر جریان هوا است.

در این مقاله تلاش می‌شود روش‌های اجرای بام در بافت قدیم بوشهر که منطبق بر اصول معماری پایدار و همسازی با اقلیم بود را بررسی گردد. بدین منظور در ادامه به بررسی چند بنای مسکونی در بافت قدیم بوشهر پرداخته خواهد شد. روش تحقیق تحلیلی توصیفی و نیز برداشت میدانی است. هدف تحقیق، ارائه مجموعه راهکارهای اقلیمی استفاده شده در بافت بوشهر می‌باشد. در این مقاله ضمن بررسی نمونه موردی‌ها و اجزای بام، نقش اقلیمی و سازوکار اجرایی بام‌های بناهای سنتی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲- موقعیت جغرافیایی بوشهر

استان بوشهر با مساحتی حدود ۲۷۶۵۳ کیلومتر مربع بین ۲۷ درجه و ۱۴ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۶ دقیقه تا ۵۲ درجه و ۵۸ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. این استان از شمال به استان خوزستان و قسمتی از کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب به خلیج فارس و قسمتی از هرمزگان، از شرق به استان فارس و از غرب به خلیج فارس محدود است. استان بوشهر با خلیج فارس بیش از ۶۰۰ کیلومتر مرز دریایی دارد و از اهمیت سوق الجیشی و اقتصادی قابل توجهی برخوردار است [۵].

۳- آب و هوای بوشهر

شهر بوشهر در ۲۸/۹۶ درجه عرض شمالی و ۵۲/۸۳ درجه طول شرقی در جنوب ایران در کنار ساحل دریای خلیج فارس واقع شده است. ارتفاع شهر بوشهر از سطح دریا ۸ متر می‌باشد. آب و هوای این شهر گرم و مرطوب است. میانگین رطوبت نسبی بندر بوشهر به طور متوسط بین ۶۰٪ تا ۷۰٪ است؛ لذا احساس گرما با توجه به بالاتر بودن رطوبت نسبی در ماههای گرم سال سخت تر می‌باشد [۶].

با توجه به استقرار استان بوشهر در منطقه فوق حاره ای، مهم ترین پدیده و فرآیند مشهود اقلیمی آن گرمای هواست. این ناحیه تحت فشار زیاد عرض های متوسط قرار دارد و فاقد بارندگی قابل توجه است ولی فرآیند تبخیر آن به علت طولانی بودن فصل گرما شدت و حدت بیشتری دارد. در فصل زمستان به دلیل هجوم و گسترش جبهه های هوای سرد شمالی و دریای مدیترانه به سمت شرق، آب و هوای مناسبی توأم با ابر و باران به وجود می آورد. به طور کلی آب و هوای بوشهر در نوار ساحلی گرم و مرطوب است. در بوشهر یخبندان هیچگاه اتفاق نمی افتد زیرا در سردترین ماههای سال به ندرت دمای هوا به صفر می رسد. سایه در این اقلیم از اهمیت بالایی برخوردار است [۷].

۴- کارکرد پشت بام در بافت سنتی بوشهر

همانگونه که پیشتر گفته شد، در فرهنگ ساکنین بافت قدیم بوشهر، پشت بام جزئی از فضاهای اصلی زندگی بوده است. مردم در شرایط مناسب آب و هوایی از آن برای استراحت استفاده می کردند. لذا به دلیل اهمیتی که پشت بام برای مردم داشته است، به اجزای آن توجه خاصی شده است. یکی از این اجزاء جان پناه است که از یک سری برآمدگی ستون مانند و نرده بین آن ها (معجر) تشکیل شده است [۱]. جان پناه ها را بلند می گرفتند، گاهی ارتفاع آن تمام قد نیز می شده است. جان پناه ها دارای شبکه های کرکره ای چوبی بودند و بازشوهایی جهت استفاده از باد و همچنین حفظ حریمیت داشتند [۷].

حصارهای لبه خارجی بام (جان پناه ها) در اشکال متنوع زیر ساخته شده اند:

- حصارهایی کاملاً بسته سنگی با اندود گچ (عمارت علوی)
- حصارهایی با مصالح سنگی و اندود گچ با شبکه های کوچک
- حصارهایی با ستون های سنگی و اندود سنگی و اندود گچی و نرده های ساده فلزی یا چوبی بین آنها (عمارت امپریه، خانه طیب، مهربان و ایرانی) [۱].

۵- نقش بام در تأمین آسایش حرارتی

آسایش حرارتی در تعریف اولیه آن، عکس العمل بدن به شرایط محیطی در فضاهای داخلی و خارجی است. تعریف دقیقتر این شرایط در سه گروه قابل خلاصه شدن است. تعریف روانشناختی به بیان مغز از رضایت نسبت به دمای محیط برمی گردد. تعریف حرارتی - فیزیولوژیکی که به عکس العمل بیولوژیکی بدن و سیستم عصبی به تأثیرات خارجی بر گیرنده های حرارتی پوست مرتبط است؛ و تعریف سوم که به تعادل میان جریان حرارت به داخل و خارج از بدن برمی گردد [۸].

منظور از شرایط آسایش حرارتی همان درجه حرارت و میزان رطوبت هواست که ۸۰ درصد مردم در آن احساس آسایش و راحتی کنند به صورتی که نه احساس گرما کنند نه احساس سرما. حالت خنثی بودن حرارتی تعبیر دیگر آن است [۹].

به طور کلی کیفیت آسایش حرارتی به هشت عامل به شرح زیر وابسته است که به ترتیب اهمیت عبارتند از: دمای هوا، رطوبت، فشار بخار آب، سرعت جریان هوا، تابش از جداره های داخلی فضا (دمای متوسط تشعشعی)، انسان (سن، جنس)، نوع فعالیت انسان و نوع پوشش انسان. که سه عامل انسان، نوع فعالیت و نوع پوشش به علت اینکه توسط طراحان قابل کنترل نیستند، ثابت فرض شده اند و ۵ عامل دیگر، ابزار طراحان برای کنترل کیفیت آسایش حرارتی محسوب می شوند. از مهمترین موارد تأثیرگذار بر رفتار حرارتی بام ها، ۱. اقلیم ۲. مصالح بام ۳. فرم بام و ۴. ضخامت و تعداد لایه های بام می باشد (خان احمدلو و دیگران؛ ۱۳۹۶: ۴۴۱).

۶- راهکارهای طراحی اقلیمی بام در بوشهر

چنانکه پیشتر اشاره شد، دیوار جان پناه علاوه بر ایجاد حریم خصوصی و امنیت برای نشستن در هنگام شب، از بدنه های ساختمان در مقابل تابش مستقیم آفتاب در طول روز محافظت می کند.

یک عامل بسیار مهم و کنترل کننده [در مورد بام] رنگ است. اختلاف دما در یک بنا با سقف سفید رنگ، با بنایی با سقف سیاه رنگ ۴۰ کیلو می باشد.

مساله مهم دیگر فرم ساختمان است. فرم یک ساختمان در میزان جذب انرژی خورشیدی بسیار موثر است. جهت گیری بنا، زاویه دیوارها و سقف نسبت به خورشید در فصول مختلف، بنا به عرض و طول جغرافیایی در استفاده بهینه از انرژی خورشیدی بسیار اهمیت دارد. در فصول سرد احتیاج به دریافت انرژی خورشیدی وجود دارد و زاویه خورشید در زمستان مایل تر است. بدین ترتیب سطوح عمودی در دریافت انرژی کارایی بالاتری دارند و در تابستان برعکس، به علت عمودی بودن تابش، سقف ساختمان

انرژی بیشتری دریافت می‌کند. با کم کردن مساحت سقف و بالا رفتن در طبقات، سطوح عمودی را افزایش داده و سطوح افقی را می‌توان کاهش داد تا از انرژی خورشیدی در تابستان و زمستان بیشترین استفاده حاصل شود [۹].

حجم نزدیک به مکعب، محصوریت زیاد حیاط مرکزی، ایوان‌های بزرگ و عمیق و با سقف‌های بلند و جداره‌های چوبی در معماری قدیم بوشهر باعث به حداقل رساندن سطوح افقی و سقف شده، از جذب زیاد حرارت از طریق تابش خورشید جلوگیری می‌کند [۱۰].

جدول ۱: کنترل عوامل مؤثر در رفتار حرارتی بام در بافت سنتی بوشهر

ردیف	عامل مؤثر	راهکار
۱	فرم	فرم بناها مکعبی شکل است و سطح فوقانی بناها به حداقل تقلیل داده شده است.
۲	اقلیم	با متخلخل نمودن جان پناه‌ها و در نهایت ایجاد کوران، رطوبت بام کاهش داده می‌شود.
۳	ضخامت بام	بام بناها چند لایه هستند به نحوی که انتقال گرما به فضای داخلی به حداقل برسد.
۴	مصالح	مصالحی با ظرفیت حرارتی پایین و مقاومت حرارتی بالا مورد استفاده قرار گرفته اند و نیز استفاده از رنگ روشن برای پوشش سطح بام‌ها.

۷- تکنیک‌های اجرای بام

در مناطق گرم و مرطوب با استفاده از مصالح با ظرفیت حرارتی کم، امکان تنفس بنا را فراهم می‌سازند [۹]. در واقع، در مناطق گرم و مرطوب، استفاده از مصالحی که دارای جرم حرارتی کم هستند و حرارت را در خود ذخیره نمی‌کنند بهتر است زیرا از لحاظ اقلیمی، مشکل اساسی، گرمای بیش از حد است و ذخیره نمودن حرارت روز برای شب صحیح نیست. به همین دلیل چوب بهترین نوع مصالح در این مناطق است زیرا چوب حرارت را به کندی انتقال می‌دهد و حرارت کسب شده در طی روز بر روی سطح چوب باقی می‌ماند و با وزش نسیم نسبتاً خنک در شب، حرارت خود را از دست می‌دهد [۱۲].

مصالح به کار رفته و شیوه‌های ساختمانی نقش مهمی در شکل‌گیری بناهای سنتی دارند. مصالح استفاده شده در بافت تاریخی بوشهر عبارتند از: سنگ محلی (تسک)، گچ محلی، چوب (چندل، ساج، صنوبر)، حصیر، شیشه و خاک. این مصالح با توجه به مسائلی چون سهولت دستیابی به معادن، انطباق و سازگاری با شرایط اقلیمی و آب و هوایی و ارتباط داشتن با مناطق صادر کننده مثل کشورهای دارای منابع چوب، انتخاب شده‌اند. علاوه بر این، شکل بکارگیری این مصالح و فن ساخت در خانه‌های سنتی بسیار حائز اهمیت می‌باشد. خانه‌های بافت تاریخی بوشهر، بر اساس سیستم سازه‌ای تیر و ستون ساخته شده‌اند [۱۳].

معیار اصلی انتخاب مصالح در اقلیم گرم و مرطوب که نوسان دمای هوای روزانه کم است، باید بر اساس استفاده از مصالح با مقاومت حرارتی بالا که در عین حال ظرفیت حرارتی پایینی دارند، باشد تا انباشت انرژی در جداره‌ها جلوگیری شود و بدین ترتیب دمای تشعشعی در داخل فضاها کاهش یابد و وضعیت اقلیمی مناسبی در فضای مسکونی فراهم کنند [۱۴]. از عوامل تأثیرگذار دیگر، کیفیت مصالح در رویارویی با محیط مرطوب و حملات حشرات و رشد قارچ‌ها هستند. بنابراین مصالحی از قبیل بتن سبک، قطعات سپورکس و آجر سفال دوجداره در کاهش دمای محیطی بافت مسکونی مؤثر خواهد بود. استفاده از سنگ‌های غیرآهکی با توجه به رطوبت هوا و یون کلر موجود، توصیه می‌شود [۱۵].

جدول ۲: شیوه ساختمانی در ساخت بام مسکن بافت سنتی بوشهر [۱۳]

ردیف	-	نوع	نحوه اجرا
۱	سقف	تیرپوش و مسطح	الف) ۱. تیرهای چوبی با مقطع دایره (دو سر تیر روی تکیه گاه)، ۲. دو لایه حصیر بافته شده از الیاف خرما یا بوریا، ۳. یک لایه ملات ماسه آهک، ۴. ملات گچ یا آهک برای صاف کردن کف ب) ۱. تیرهای چوبی با مقطع دایره، ۲. یک لایه تخته روی تیرهای چوبی، ۳. یک لایه حصیر ۴. مصالح پرکننده (ملات ماسه آهک)، ۵. ملات گچ یا آهک برای صاف کردن سطح

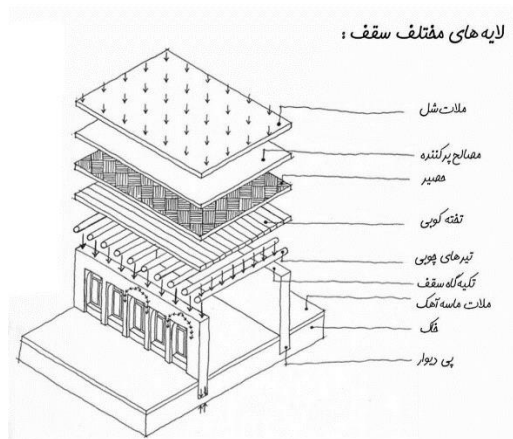
در ادامه به بررسی نحوه اجرای بام در دو بنای سنتی موجود در بافت سنتی بوشهر خواهیم پرداخت.

نمونه موردی شماره ۱: عمارت نجفی

عمارت نجفی واقع در محلی کوتی بوشهر و به جا مانده از دوره قاجار است که در نزدیکی مسجد شیخ سعدون و دانشکده معماری قرار دارد.

شکل ۱: کروکی نمای اصلی عمارت نجفی

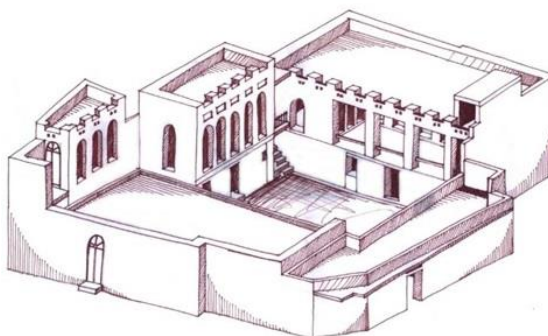
شکل ۲: برش عمودی بام عمارت نجفی

نمونه موردی شماره ۲: خانه بلادی

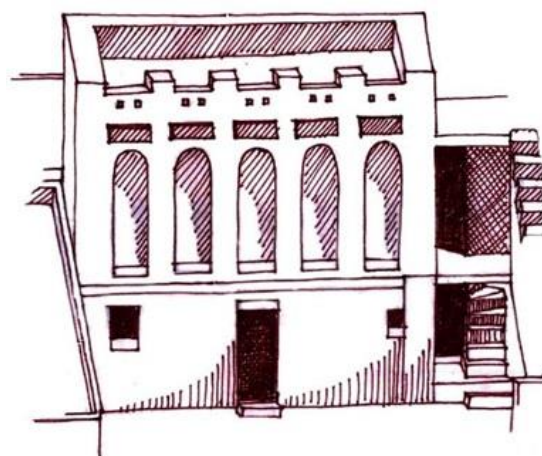
خانه بلادی در بخش شرقی بافت قدیم و در محله بهبهانی واقع شده است و از طریق دسترسی ها به گمرک، اسکله و پارک انقلاب می‌رسد.

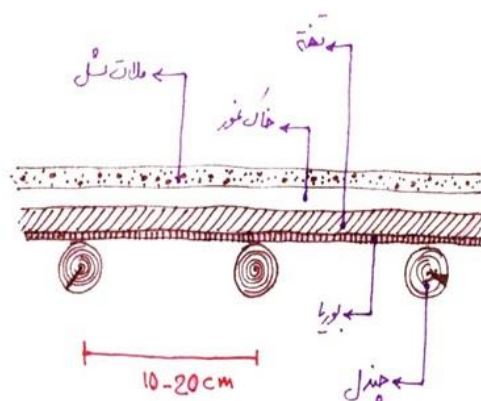
شکل ۳: نمایی از خانه بلادی

شکل ۴: طرح ایزومتریک خانه بلادی

شکل ۵: نمایی از جانیانه بام خانه بلادی

شکل ۶: برش عمودی بام خانه بلادی

شکل ۷: بام خانه بلادی

با بررسی نمونه های فوق، اهمیت استفاده از مصالح بوم آورد و متناسب با اقلیم از قبیل: بوریا، چندل، ملات گل، حصیر و ... و نیز توجه به نکاتی همچون اجرای جان پناه های متخلخل و بلند به خوبی قابل درک است.

نتیجه‌گیری

چنانکه گفته شد، در فرهنگ ساکنین بافت قدیم بوشهر، بام به مثابه یک فضای زندگی مورد استفاده قرار می‌گرفته است و معمار بوشهری نیز این بدنه را چنان می‌ساخته که در خور استفاده مکرر ساکنان بنا باشد. این استفاده از بام بناها، دلایل اقلیمی داشته است. مردم از بام برای خوابیدن و استراحت استفاده می‌کردند. در واقع بام‌ها قسمتی از پوسته ساختمان هستند که بیشتر از سایر عناصر در معرض عوامل جوی قرار می‌گیرند و تعاملات حرارتی از قبیل دفع گرما، جذب گرما و انعکاس خورشیدی را نیز بر عهده دارند بنابراین نقش اقلیمی مهم و غیر قابل اغماض بام واضح و مبرهن است.

با توجه به موقعیت و شرایط اقلیمی استان بوشهر، مهم‌ترین پدیده و فرآیند مشهود اقلیمی آن گرمای هواست و معماران سنتی بوشهر همواره درصدد یافتن راههایی برای قابل تحمل کردن گرمای هوا برای ساکنان این بناها یا به بیان امروزی تر دستیابی به آسایش حرارتی بوده‌اند. رفتار حرارتی بام تا حد زیادی به مصالح، ضخامت، اقلیم و فرم وابسته است. معماران بوشهر برای کنترل رفتار حرارتی بام تمهیداتی همچون استفاده از جان پناه‌های متخلخل و مرتفع، استفاده از مصالح همساز با اقلیم، استفاده از فرم مناسب بنا و بکارگیری رنگ‌های روشن و منعکس‌کننده نور خورشید را اندیشیده‌اند.

به نظر می‌رسد امکان استفاده از بسیاری از راهکارهای ارائه شده در بافت سنتی، با در نظر گرفتن شرایط موجود، همچنان وجود دارد. در جدول زیر راهکارهای مناسب امروزی و برگرفته از معماری سنتی بوشهر ارائه شده‌اند.

جدول ۳: راهکارهای مقابله با شرایط محیطی نامطلوب به منظور اجرای اقلیمی بام در بوشهر

ردیف	عامل نامطلوب	راهکار پیشنهادی
۱	رطوبت بالا	استفاده از کوران با استفاده از جانپناه‌های متخلخل
۲	گرمای زیاد	استفاده از مصالحی با مقاومت حرارتی بالا و ظرفیت حرارتی پایین (مانند چوب) و اجرای بام‌های چندلایه جهت کاهش میزان ورود گرما به فضای داخلی
۳	تابش خورشیدی	استفاده از رنگ‌های روشن و سطح منعکس‌کننده نور برای پوشش بام، استفاده از جانپناه‌های بلند جهت سایه اندازی روی سطح بام

منابع

- یگانه، م. یگانه، م. جعفری، م. عباس زاده، ی. بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نمای ابنیه سنتی جداره ساحلی بوشهر (نمونه موردی: محله بهبهانی)، هشتمین سپوزیوم پیشرفت علم و فناوری: معماری و شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت معماری بومی تا شهر پایدار، مشهد، ۱۳۹۲.
- علی الحسینی، م. حسینی، س.ب. نسبی، ف. تحلیل کیفیت بصری فضای مسکونی با توجه به قابلیت و میزان دید (نمونه موردی: خانه‌های بافت قدیم بوشهر)، نشریه علمی پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ۴، ۱۳۹۱.
- نیکقدم، ن. استخراج الگوهای اقلیمی فضاهای عملکردی در خانه‌های بومی بندر بوشهر با به‌کارگیری نظریه داده‌بنیاد، باغ نظر، شماره ۳۲، ۱۳۹۴.
- خان احمدلو، س. فیضی، م. مفیدی شمیرانی، س.م. تأثیر بررسی رفتار حرارتی پوسته بنا در ساختمان‌های مسکونی بر اصلاح ساخت و ساز به منظور کاهش اتلاف انرژی، مدیریت شهری، شماره ۴۷، ۱۳۹۶.
- شاطریان، ر. اقلیم و معماری ایران، انتشارات سیمای دانش، ۱۳۸۷.
- شاعری، ج. یعقوبی، م. علی‌آبادی، م. وکیلی نژاد، ر. بررسی دما، رطوبت نسبی و سرعت جریان باد در ساختمان‌های سنتی مسکونی بوشهر در فصل گرما (نمونه موردی: عمارت گلشن و عمارت دهدشتی)، نشریه هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، شماره ۴، ۱۳۹۶.
- حسین زاده، م. صداقت، ف. مدیریت انرژی معماری و شهرسازی در بناهای مسکونی بافت قدیم بوشهر، همایش ملی عمران، معماری، شهرسازی و مدیریت انرژی، اردستان، ۱۳۹۰.
- احمدپور کلهرودی، ن. پورجعفر، م. مهدوی نژاد، م. یوسفیان، س. نقش و تأثیر عناصر طراحی در کیفیت آسایش حرارتی فضاهای باز شهری (بررسی موردی: طراحی پیاده‌راه طمقچی‌ها در کاشان)، دوفصلنامه دانشگاه هنر، شماره ۱۸، ۱۳۹۶.
- معاریان، غ. مداحی، س.م. آئینی، س. عبدالهی، ع. بررسی چگونگی تأثیر جداره‌ها در کاهش مصرف انرژی در بافت مسکونی - سنتی کاشان، نمونه موردی: خانه بروجردی‌ها، آرمان شهر، شماره ۲۱، ۱۳۹۶.
- شاهین، ا. تکاپو منش بقایی، ش. شناخت الگوهای معماری پایدار در بناهای مسکونی بافت قدیم بوشهر، معماری و ساختمان، شماره ۱۵، ۱۳۸۶.
- قبادیان، و. بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
- هدایت، ا. طبائیان، س.م. بررسی عناصر شکل‌دهنده و دلایل وجودی آن‌ها در خانه‌های بافت تاریخی بوشهر، نشریه شهر و معماری بومی، شماره ۳، ۱۳۹۱.
- پوردیهیمی، ش. زبان اقلیمی در طراحی محیطی پایدار؛ کاربرد اقلیم‌شناسی در برنامه‌ریزی و طراحی معماری (جلد دوم: مقیاس خرد)، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۲.
- زمرشیدی، ح. عناصر و جزئیات (اجرای ساختمان)، انتشارات زمرد، ۱۳۸۹.

فصلنامه علمی
پژوهش‌های
گردشگری و
توسعه پایدار
سال دوم، شماره ۶
شهریور ۱۳۹۸
www.TRSD.ir
ISSN: 2645-4866